

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

PERTEK VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

DANIŞMAN
Yrd. Doç.Dr. Davut KILIÇ

HAZIRLAYAN
Mehmet POLATCAN

Elazığ-2006

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

PERTEK VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

Bu tez/..../2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Üye

Üye

Bu tez Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/..../ 2006 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

PERTEK VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

Mehmet POLATCAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler tarihi Bilim Dalı

2006, Sayfa:104+X

‘Pertek ve Çevresindeki Yaygın Halk İnanışları’ adlı tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde ilçenin tarihi ve coğrafyası hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Pertek İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları gözlem ve mülakat yoluyla araştırılmıştır. İkinci bölümde ise bu yaygın halk inanışlarının eski Türk inancıyla bağlantısı ortaya konmuştur.

Bu tez, bibliyografya ve ekler kısmıyla son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pertek, Yaygın Halk İnanışları, İnanç, Eski Türk İnançları

SUMMARY

Master Thesis

COMMON PUBLIC BELIEFS IN PERTEK AND İTS ENVIRONMENT

Mehmet POLATCAN

Firat University

Social Sciences Institute

Main Science Branch of Philosophy and Religion Sciences

2006, Page: 104+X

The us research named ‘Common Public Beliefs in Pertek and its Environment’ consists of an introduction and two parts.

There is introduction part knowlodge about the history and geography of the town. İn the first part, Common Public Beliefs in Pertek, have been researched by means of observation and interview. İn the second part, the relation between these common public beliefs and old Turkish beliefs have been explained.

The thesis , ends with bibliography and additional parts.

Keywords : Pertek, Common Public Beliefs, Belief , Old Turkish Beliefs,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII
METOT VE KAYNAKLAR.....	X
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

PERTEK İLÇESİ VE ÇEVRESİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI

A.DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI	5
1. Doğum Öncesi Halk İnanışları	5
a.Kısırlığın Giderilmesiyle İlgili Uygulamalar	5
b. Hamilelik Dönemindeki Uygulamalar	7
c.Çocuğun Cinsiyetinin Tespiti.....	8
2.Doğum Esnası İnanışlar ve Uygulamalar	9
3.Doğum Sonrası Halk İnanışları.....	10
a. Çocukla İlgili Halk İnanışları	10
b. Kadınla İlgili İnanışlar	13
B.SÜNNET OLMA VE SÜNNET İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	14
C. EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	17
1.Evlenme Öncesi Halk İnanışları.....	17
a. Kız İsteme	18
b. Dilbağı(Söz Kesme).....	19
c. Nişan Merasimi	20
2.Düğün ile İlgili Halk İnanışları.....	20
a.Gelin ve Damat Sağdıçlığı	21
b.Düğün Şenliği	22
c. Kına Yakma.....	24
d. Gelin Alma.....	26
e. Düğün Sonrası Halk İnanışları	30

D.ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI	31
1. Ölüm Öncesi Halk İnanışları.....	32
2. Ölüm Esnasında Uygulanan İnanışlar	33
3. Ölüm Sonrası inanışlar.....	36
4. Mezar Ziyaretleri.....	38
E. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	40
1. Sultan Hıdır Türbesi.....	40
2. Masume Hatun Türbesi ve Ziyareti	43
3. Hasan-ül Halife Türbesi	45
4. Çarkapı Ziyareti	47
5. Oğlanveren Ziyareti.....	47
6. Arap Baba Ziyareti.....	48
F.HACI VE ASKER UĞURLAMA İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARIRI	49
1. Hac ve Hacı Uğurlama ile İlgili İnanışlar	49
2. Askerlik ve Askere Uğurlama İle İlgili	50
G. BEREKET UĞUR VE NAZAR İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	51
1. Bereketle İlgili İnanışlar.....	51
2. Uğurla İlgili İnanışlar	52
3. Nazarla İlgili İnanışlar	54
H. DEDELİK VE OCAK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	56
1. Dedelik	56
2. Ocaklık.....	57
I. TABİAT İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	58
1. Yağmur Duası ve Yağmur Yağdırma ile İlgili İnanışlar.....	58
2. Dolu, Fırtına ve Yağmur Dindirme ile İlgili İnanışlar	59
3. Ateş ile İlgili İnanışlar	59
4. Su ile İlgili İnanışlar	60
5. Ağaç ile İlgili İnanışlar	61
6. Mevsimler, Ay ve Güneş ile İlgili İnanışlar	61

İKİNCİ BÖLÜM

PERTEK İLÇESİNDEKİ YAYGIN HALK İNANIŞLARINDA ESKİ
TÜRK DİNİNİN İZLERİ

1.ESKİ TÜRK DİNİ	63
2. DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	64
a. Eski Türklerde Doğum.....	64
b.Doğum ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri.....	66
3.EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	69
a. Eski Türklerde Evlenme	69
b.Evlenme ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri.....	70
4.ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	71
a. Eski Türklerde Ölüm.....	71
b. Ölüm ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri.....	73
5.ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	75
a. Eski Türklerde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri.....	75
b.Ziyaret ve Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri	76
6.NAZAR UĞUR VE BEREKET İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ.....	77
a.Eski Türklerde Nazar, Uğur ve Bereket.....	77
b. Nazar, Uğur ve Bereket ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri.....	78
7.TABIAT İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	79
a. Eski Türklerde Tabiat.....	79
b.Tabiat ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri.....	81
8.OCAK VE DEDELİK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ	84
a. Eski Türklerde Kam.....	84

b.Ocak ve Dedelik ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnancının İzleri	85
SONUÇ	87
BİBLİYOGRAFYA	90
A.KAYNAK KİŞİLER	90
B.KAYNAK KİTAPLAR.....	94
EKLER	96

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
ev.	:ev.
M.	:Miladi
Sad.	:Sadeleştiren
s.	:sayfa
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri

ÖNSÖZ

Halk inanışlarının, kültürel ve dini bakımdan tarihle günümüz arasında bir köprü vazifesini gördüğünü, tarihin ve dinin kaynağının anlaşılmasında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz.

Milli değerlerin gün yüzüne çıkarılması kültürümüz için önemli bir hizmettir. Pertek İlçesinde yaygın halk inanışlarını tespit etmek, kayıtlara geçirmek ve gelecek kuşaklara en azından yazılı olarak aktarmayı milli bir görev olarak düşünüyoruz.

Hakikaten örf ve adetlerimize baktığımızda, dayanışma, birlik olma, sevinci ve acıyı birlikte paylaşma en önemli özelliktir. Milletimizdeki bu dayanışma ruhu, başka toplumlarla karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Günümüzdeki düğün davetlerinin dar bir çevreyle -akrabalarla - sınırlı kalması düğünleri şenlik havasından çıkarmıştır. Aynı şekilde cenaze ve taziye ile ilgili uygulamalar da dar bir çevreye hasredilmiş ve acıların bile paylaşılmadığı ortamlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu gibi durumlar, toplumda yabancılaşma ve yozlaşmalara sebebiyet vermektedir.

Pertek İlçesi'nin coğrafi konumunu ve dini telakkilerini yani inanç coğrafyasını dikkate aldığımızda köylerin büyük bir kısmı Alevi'dir. İlçe merkezinde de önemli derecede Alevi nüfus, Sünnilerle birlikte yaşamaktadır. Kültür tarihi araştırmacıları, Alevilerdeki birçok uygulamanın eski Türk inançlarıyla benzerlik gösterdiği konusunda ortak kanaate sahiptirler.

Çalışmamızda Pertek İlçesi Yaygın Halk İnanışlarını tespit etmeye çalışırken, Sünnilerle Alevilerin inanış ve uygulamaları, ayrı ayrı ele alınmamıştır. Müşterek inanışlarda ayırma gidilmemiş; ancak farklılık gösteren durumlarda, inanış ve uygulamaların kimlere ait olduğu özellikle belirtilmiştir. Bundaki maksat, halk inanışlarının kaynağını, daha iyi bir şekilde anlamaktır.

Pertek İlçesi ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları adlı çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında kısaca ilçenin tarihi, coğrafyası, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde ilçedeki doğum, sünnet, evlenme, ölüm, hacı ve askere uğurlama, ziyaret ve adak yerleri, yağmur duası, bereket, nazar, uğur ve tabiatla ilgili halk inanışları ve uygulamaları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise söz konusu inanış ve

pratiklerin kaynakları ve eski Türk inançlarıyla karşılaştırılması yapılarak benzerlikleri ortaya çıkarılmıştır. Tezimiz sonuç, ekler ve bibliyografya kısmıyla son bulmaktadır.

Çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan tüm Perteklilere, Pertek'teki kamu kurum ve kuruluşlarına teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamda bana yön ve destek veren hocam Doçent Dr. İskender OYMAK'a ve bilhassa Danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ'a çok teşekkür ederim.

ELAZIĞ -2006

Mehmet POLATCAN

METOT VE KAYNAKLAR

A. METOT

Tezimizin birinci bölümündeki ‘Pertek İlçesi ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları’ konusu, tamamen saha araştırmaları sonucu elde edilen verilerden oluşmaktadır. Yaygın halk inanışların bir kısmı tarafımızdan gözlemlenerek tespit edilmiştir. Gözlem imkanı olmayan konularda mülakat tekniği yoluyla ilgililerden bilgi alınmıştır.

Gözlem ve mülakat tekniđi yoluyla elde edilen veriler, Dinler Tarihi Biliminin deskriptif metoduyla, objektif bir şekilde birleştirilerek, konu bütünlüđü oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, eski Türk inancıyla Pertek’teki yaygın halk inançları karşılaştırılmış, böylece Pertek’teki halk inanışlarının kökeni hakkında fikir edinilmiştir. Eski Türk inancı hakkındaki bilgiler, kaynak eserlere başvurularak yararlanma yoluna gidilmiştir.

B. KAYNAKLAR

Tezimizin giriş kısmındaki bilgiler, Mehmet Zülfü YOLGA’nın Dersim(Tunceli) Tarihi, Evliya ÇELEBİ’nin Seyahatnamesi, Hüseyin SARAÇOĞLU’nun Doğu Anadolu Bölgesi ve [www. Pertek. gov. tr.](http://www.Pertek.gov.tr) adlı internet sitesinden yararlanarak verilmiştir.

Tezimizin birinci bölümü, tamamen saha araştırması sonucu, kısmen gözlemlerimize, kısmen de ilgili kişilerden alınan bilgilere dayanılarak elde edilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Pertek İlçesi ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları ile eski Türk inançlarının mukayesesi yapılarak benzerlikler ortaya konulmuştur. Eski Türk inanışlarıyla ilgili bilgiler, kaynak eserlerden faydalanılarak verilmiştir. Bu konudaki bilgiler, Abdülkadir İNAN’ ın **Tarihte ve Günümüzde Şamanizm, Makaleler ve İncelemeler, Eski Türk Dini Tarihi**, Hikmet TANYU’ nun **Eski Türk Dini, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Dinler Tarihi Araştırmaları, İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar**, Bahaeddin ÖGEL’in **Türk Mitolojisi I-II, Türk Kültürünün Gelişme Çağları II**, İbrahim KAFESOĞLU’nun **Türk Milli Kültürü**, Günay TÜMER-Abdurrahman KÜÇÜK’ün **Dinler Tarihi**, Harun GÜNGÖR-Ünver GÜNAY’ın **Türk Dini Tarihi**, Mehmet ERÖZ’ ün **Eski Türk Dini ve Alevilik ve Bektaşilik**, Abdulhaluk ÇAY’ın **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri** gibi kaynaklardan yararlanarak elde edilmiştir.

GİRİŞ

Pertek ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Doğusunda Mazgirt ilçesi, güneyinde Elazığ ili, batısında Çemişgezek ve Hozat ilçesi, kuzeyinde ise Tunceli ili bulunan Pertek, 39° 01` 38" ve 38° 46` 11" kuzey enlemler, 39° 01` 24" ve 39° 34` 51" doğu boylamları arasında yer almaktadır. İlçenin toplam yüzölçümü 947 km² 'dir ve denizden yüksekliği 1050 m'dir.(Bkz. EK-1, Ek-2) İlçe merkezi, Sakaltutan Dağları'nın güney kesiminde bulunan Süpürgeç Dağı'nın güney eteklerinde yer alır. Ortalama yükseltisi 1025 metre olan ilçe merkezi, akarsuların getirdiği verimli alüvyonların oluşturduğu birikinti yelpazelerinin üzerinde yer almaktadır.

Munzur Dağları'nın güney eteklerinde, ortalama 2000 m. yükseklikte bulunan dağlık alan, akarsular tarafından parçalanmıştır. Ortalama 1000 m. yüksekte başlayan arazi, ilçenin kuzeyine doğru 2000 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Yükseltinin kuzeye doğru gidildikçe artmasından dolayı, akarsular ilçenin güneyini kuşatan Keban Baraj Gölü'ne dökülür. Akarsular genel olarak kuzey-güney yönlü bir akış göstermektedir.

İlçede Keban Baraj Gölü dışında göl bulunmamaktadır. Arazi yapısı nedeniyle kuzeyden güneye akan akarsular ise; Hozat Çayı (Singeç) ve Harçık Çayı'dır. Harçık Çayı, Murat Nehri'ne dökülmekte ve Keban Baraj Gölü'nün ayağını oluşturmaktadır. Hozat Çayı, Keban Baraj Gölü'ne direkt olarak dökülmektedir.

Pertek ilçesinde meteorolojik rasatlar yapılmadığı için ortalama sıcaklık ve yağış değerlerinden kesin olarak söz edemiyoruz. Ancak yıllarca bu yörede yaşayan halk ile yapılan söyleşilerde; Keban Baraj Gölü oluşmadan önce özellikle kış sıcaklıklarının çok düştüğü ve karlı günler sayısının daha fazla olduğu söylenmektedir. Keban Baraj Gölü'nün oluşmasından sonra yörede nem oranının yükselmesiyle karlı gün sayısı azalmıştır. Kar yağışları azalarak kışlar daha ılık ve yağışlı geçmeye başlamıştır. Keban Baraj Gölü havzasında Akdeniz ikliminin özellikleri görülmeye başlamıştır. İlçenin yüksek kesimlerinde ise kar yağışları ve karlı gün sayısı artmıştır. İlçe sınırları içerisinde ardıç ağaçlarına rastlanmaktadır. Yörede meşe ormanları hakim durumdadır. Yörede özellikle yüksek kesimlerde çok şiddetli kışların geçmesi sebebiyle zamanla meşelik alanlar tahrip edilmiştir. Badem ağaçlarının meyvelerinden yararlanıldığı için günümüzde tahrip edilmeden korunmuştur.¹

¹ www.pertek.gov.tr

İlçe merkezi il merkezine 52 km. uzaklıktadır. Elazığ iline 33 km. uzaklıkta olan Pertek'in baraj gölünden 3 km.'lik yol bağlantısı feribotla sağlanmaktadır. İlçede demir yolu yoktur. ² İl merkezi ile karayolundan ulaşımın sağlandığı Pertek, Keban Baraj Gölü üzerinden feribotla geçişin sağlandığı karayolu bağlantısı ile 33 km uzaklıkta bulunan Elazığ ile daha fazla ilişki içerisindedir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Pertek yöresine; ilk olarak Anadolu birliğini kuran Hititler egemen olmuşlardır. Sırasıyla Medler (M. Ö. VII yy.), Persler (M. Ö. VI yy.) bu bölgeye hakim olmuşlardır. Daha sonra Büyük İskender, İran İmparatorluğu ve Anadolu gibi bu yöreyi de Makedonya Devletine katmıştır. Makedonya Devleti parçalanınca buralar önce İran asıllı Ermenilere ve daha sonra bütün Anadolu gibi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğuna katılmıştır. ³

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Pertek kelimesinin, Moğol dilinde Portok(karakuş)tan geldiğini, yörenin hakiminin Nevruzda halkı bu şehre toplamak için tunçtan bir karakuş timsali ile çağırdığını, Hicretin 19. senesinde Halid bin Velid tarafından fethedildiğini ve bu kuş heykelinin yıktırıldığını, hala o tılsımlı kuşun yerinin kalenin tepesinde bulunduğunu ve kalenin ilk yapıcılarının Kisralar olduğunu belirtmektedir. ⁴

IX. asrın sonlarına doğru Dersim artık Büyük Seçuklu İmparatorluğu'nun idaresine geçmiş bulunuyordu. Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Bizansı mağlup eden Alp Arslan, Doğu Anadolu'yu da kumandanları arasında taksim etti. Bu paylaşmada Erzurum Saltuk Bey'e, Erzincan Mengücek Bey'e, Sivas, Kayseri, Malatya Ahmet Danişmend Bey'in muhafazasına terk edilmişti. O vakit Nazımiye Saltukların, Mazgird, Pertek, Hozat, Çemişgezek, Ovacık Mengüceklerin idaresinde kalmıştı. ⁵

Akkoyunlular, XIV. asrın sonlarına doğru Horasan'dan gelip Erzincan, Harput ve Diyarbakır arasındaki araziye yerleşmişlerdir. Akkoyunluların bir müddet Ovacık'ta ve Nazımiye'nin Dereova Köyü'nde kaldıkları rivayet edilir. Akkoyunlu reislerinden Kutlu Bey'in Bayburd'un Söz Köyü'nde medfun olması ve İsfahanlı Ma'sume

² www.pertek.gov.tr

³ www.pertek.gov.tr.

⁴ Evliya Çelebi **Seyahatnamesi C. V.**, (Sadeleştiren Zuhuri Danişman) İstanbul 1955 s. 108-109

⁵ Mehmet Zülfü Yolga, **Dersim(Tunceli) Tarihi**, Ankara, 1994, s.49

Hatun'un Pertek'te medfun bulunması, bu havalinin bir müddet Akkoyunluların elinde kaldığına delalet eder.⁶

M. 1412 tarihinde Selçuklu devri beylerinden ve Mengücek ailesinden, Rüstem, Bay Sungur, beylerin idaresinde idi. Osmanlılara intikalinden sonra yine aynı beylerin idaresine verilmiştir. Önce Maden eyaletine, daha sonra Erzurum vilayetine bağlanmıştır. M. 1867 Tarihinden itibaren Erzurum'dan irtibatı kesilerek Mamûrat-ül Aziz Sancağına bağlanmış. M. 1868 yılında hükümetçe görülen lüzum üzerine kaza merkezi Periye nakledilmiştir. M. 1848 yılında Hozat'ın ıslahatı sebebiyle, iki sene kalenin dibindeki eski Pertek yerleşim yerinde askerin ikamet etmesi üzerine, halk eski kasabayı terk ederek, bugünkü bahçe evlerine ikamet etmişlerdir. Bu zaman zarfında eski kasabanın harap halini alması yüzünden halk bir daha aşağı kasabaya dönmemiştir. 1927 yılında kaza merkezi yeniden Peri'den Pertek'e nakledilmiştir. 1916 yılında Tunceli vilayeti kurulunca Tunceli ilçesi durumuna gelen Pertek 1937 yılında diğer ilçelerle birlikte Elazığ'dan yönetilmeye başlanılmıştır. 1947 de Tunceli'nin tekrar il olması nedeni ile Pertek de Tunceli'nin ilçesi olmuştur.⁷

Selçuklular zamanında yapılan kale, han, hamam, camiler, medreseler ve aş evlerinden oluşan bir külliyyeye sahip olan Pertek aynı zamanda bir eğitim merkezi olarak tarihteki yerini almıştır. Mengücekler tarafından yönetilen Pertek'te bu döneme ait çeşitli yapılar mevcuttur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi külliyyeden geriye kalan yapılardan cami Pertek İlçe Merkezine taşınmış, ancak dönemin tarih kalıntılarında en ilginç olan; "Cincikli Oda" adıyla bilenen yapı Keban Baraj Gölü suları altında kalmıştır. 1972 yılında, Keban Barajı'nın yapılmasıyla oluşan gölün altında kalma tehlikesi nedeniyle, Pertek'teki tarihi Baysungur ve Çelebi Ağa Camileri yeni Pertek'e taşınmıştır.

1872 Elazığ vilayet tutanaklarına göre Pertek merkez ve köylerinde 25.000 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir Hicri 1290, Milâdi 1885 yılında Belediye teşkilatı kurulmuş olup Osmanlılar döneminde Pertek aynı zamanda canlı bir sanat merkezi haline gelmiştir.⁸ 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, İlçe merkezinin nüfusu 5. 737, köylerinin nüfusu 7. 462 kişi olmak üzere, toplam nüfus 13. 199'dur.⁹

⁶ Mehmet Zülfü Yolga, **a.g.e.**, s.49

⁷ Mehmet Zülfü Yolga, **a.g.e.**, s. 92-93

⁸ www.pertek.gov.tr

⁹ www.TUİK.gov.tr

İlçe merkezinde 3 tane İlköğretim Okulu, 1 tane Çok Programlı Lise, 1 tane YİBO ve 1 Anaokulu olmak üzere 6 tane okul mevcuttur. Köylerde ise 1 tane İlköğretim Okulu, 2 tane Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulu bulunmaktadır. 46 yerleşim yerinde ise öğrenci azlığı nedeniyle okullar kapatılmış durumdadır. 10 yerleşim biriminden 232 öğrenci 3 taşıma merkezine taşınmaktadır

İlçede Pertek 70. Yıl Cumhuriyet Sağlık Ocağı İki katlı hizmet binasında 1. Basamak sağlık hizmeti vermektedir. Merkez ve Pınarlar nahiyesi olmak üzere 2 adet Sağlık Ocağı ve bunlara bağlı 17 Sağlık Evi bulunmaktadır. Bu sağlık evlerinden sadece Sağman Sağlık Evi ve Karagüney Sağlık Evi açık bulunmakta olup, 15 Sağlık Evi kapalı bulunmaktadır.¹⁰

Hüseyin Saraçoğlu, tarım bakımından Pertek kasabasının daha imtiyazlı olduğunu, bunun da kalesinin dibinde ve eteklerinde yeşilliğin ve sulağın bol olmasından kaynaklandığını, her evin adeta kendi bahçesinin içinde kurulduğunu ve burada meyvelerin her nevinin ve en mükemmelinin yetiştiğini belirtmektedir.¹¹

İlçedeki toplam tarım arazisi 49. 650 ha, ormanlık alan 5. 453 ha'dır. Ekilebilir alanın sulu arazi miktarı % 11. 5 oran ile 5. 753 ha'dır. Tarım alanlarında bütün tahıl ürünleri, yem bitkileri, şekerpancarı ve sebze çeşitler üretilmektedir. Narenciye dışında, ılıman iklimi nedeniyle her çeşit meyve üretilmektedir. 2003 yılından itibaren çiftçiye sağlanan, doğrudan gelir desteği, çiftçi kesimine önemli katkı sağlamıştır.

İlçenin en önemli gelir kaynağı şüphesiz ki hayvancılıktır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği başta gelmekle birlikte, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, arıcılık ve Keban Baraj Gölü dolayısıyla balıkçılık da gelir kaynakları arasındadır.¹²

Pertek ilçesinin tek fabrikası olan Sümerbank İplik ve Tekstil Fabrikası, 2001 yılından beri maalesef kapatılmış bulunmaktadır. Bu fabrika, şüphesiz Pertek insanına önemli derecede istihdam sağlıyordu. Kapatılma ile birlikte, ilçenin sosyo ekonomik yapısını, olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz.

¹⁰ www. pertek. gov. tr

¹¹ Hüseyin Saraçoğlu, **Doğu Anadolu Bölgesi(Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler)**, C. I Ankara. 1956, s. 200

¹² www. pertek. gov. tr

I. BÖLÜM

PERTEK İLÇESİ VE ÇEVRESİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI

A. DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Doğum hayatın başlangıcı ve insan hayatının ilk safhasıdır. Bütün toplumlarda çocuğa önem verildiği gibi Pertek halkı da çocuğa ve dolayısıyla doğuma büyük önem vermektedir. İnsan tabiatının gereği, neslin ve hayatın devamı için doğum tek araçtır. Bu yüzden, insanlar doğumu gerçekleştirmek ve doğurganlığı artırmak için, Pertek ilçesinde birtakım uygulamalara başvurmaktadırlar.

Çalışmamızda doğumla ilgili halk inanışlarını doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölüm halinde inceleyeceğiz.

1. Doğum Öncesi Halk İnanışları

Doğumun gerçekleşmesi, ancak erkek ve kadının evlenmesiyle mümkündür. Evlilikten sonra doğumun belirtisi hamilelik olayıdır. Pertek İlçesinde evlenmeden sonra, karı koca ve diğer aile üyeleri doğum veya çocuk için meraklanmaya başlarlar. Yakın akrabalar, kadının hamile olup olmadığını öğrenmek için ‘hasta mısın? Bebek var mı?’ gibi sorularla anlamaya çalışırlar. Kadının hamileliğini öğrenmenin diğer yolu ise, kadının davranışlarından- halsizliğinden ve kusmasından- anlamaktır.¹³

a. Kısırlığın Giderilmesiyle İlgili Uygulamalar

Evliliği müteakip bir yıl içerisinde hamilelik olgusu gerçekleşmeze, yaygın halk inanışlarına başvurulur. Eskiden Pertek İlçesinde yaşayanların ilk başvurduğu çare yahut derman halk inanışlarıydı.¹⁴ Günümüzde ise eğitilmiş, bilinçli bir nesil yetiştiği için, artık tıbbi tedavi yöntemi, ilk ve hatta tek sırayı almıştır.

Pertek ilçesinde, evli çiftlerin çocukları olmazsa sorunun genelde kadından kaynaklandığına inanılır. Onun için ilk olarak, evli çiftlerden sadece kadın için halk inanışları pratiklerine başvurulur.

¹³ Güllü DAŞ, 1937 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁴ Ali TUKLİK, 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

Kısırlığın giderilmesinde uygulanan yöntemleri şöyle sıralayabiliriz:

1-Çocuğu olmayanların ilk başvurduğu çare, ziyaret yerlerine gidip ziyaret etmek ve ziyaretlerde adak kurbanı kesip, çocuk dilemektir. ¹⁵ İlçede bu maksatla en çok ziyaret edilen ve adakta bulunulan mekanlar, Dorutay Köyündeki Sultan Hıdır Türbesi, yine aynı köydeki Arap Baba ziyareti, Kolonkaya Köyündeki Dört kapı (Çar kapı) ziyareti, Süpürgeç Dağı ziyareti, ilçe merkezindeki Masume (Mesime, Besime) Hatun Türbesi ve Cumhuriyet Köyündeki Oğlanveren ziyaretleridir. Çocuk doğduktan sonra tekrar adak yerine gelinerek şükür maksadıyla, kurban kesilip oradakilere dağıtılır. Ziyaretten sonra çocuk doğarsa, ziyaretlerdeki yatırların isimleri çocuğa verilmektedir. Mesela; Sultan Hıdır yatırının ziyaretinden sonra, erkek çocuk doğarsa Hıdır, kız çocuğu doğarsa Sultan isimleri verilir. ¹⁶

2-Koca-karı ilaçlarını ve şifalı olduğuna inanılan otları kullanmak yoluyla çocuk doğacağı inancı vardır. Mesela; yöredeki tabirle '**Berberu**' denilen ot ile arpa unu karıştırılıp kaynatılır. Akşamdan sabaha çocuğu olmayan kadının karnının üzerine bırakılarak bağlanır. Bu sırada koca karı beraber olunur. Bu işlem üç gün boyunca tekrar edilir ve çocuğun olacağına inanılır. ¹⁷

3-Ayrıca yapılan diğer bir uygulama ise kadınlarda kısırlığın giderilmesi için '**buğulama**' yapılır. ¹⁸ Bir kazan dolusu suyun içine üzerinden bir yıl geçmiş eski saman katılarak kaynatılır. Kadın kazanın üstüne oturtularak, rahim (döl) yolunun açılacağına ve kısırlığın giderileceğine inanılır. ¹⁹

4-Çocuğu olmayanların başvurdukları diğer bir yöntem ise, beşik uygulamasıdır. Dorutay Köyündeki Arap Baba ziyareti bu uygulamaya örnektir. Bu ziyarette, bir bez ve çubuktan küçük beşikler yapılarak ziyaretin bulunduğu alanda bir yere asılır. Eğer yaptıkları beşik sallanırsa, çocuğun olacağına inanılır. ²⁰ (Bkz: Ek-11)

¹⁵ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁶ İbrahim AKYOL, 1960 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.

¹⁷ Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁸ Hıdır SAĞLAYAN, 1943 Çataksu doğumlu, Peretk'te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

¹⁹ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

²⁰ ,Hatiye, KEM, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

5-Dede, pir veya muskacılara gidip, muska yazdırma usulü de vardır. Cindar(cinci) denilen kadınlara da gidilmektedir. Muskaların kısırlığa iyi geldiğine, cindarların da cinleri aracılığıyla kısır kişiyi büyüden kurtardığı inancı vardır.²¹

Çocuğu olmayan erkeklerin de ziyaret yerlerine ve dedelere, muskacılara daha önceleri gittikleri; fakat günümüzde daha çok doktorlara başvurdukları belirtilmektedir.²²

b. Hamilelik Dönemindeki Uygulamalar

Hamilelikte kadın ‘hasta, çocuğa hasta, iki canlı, çocuklu, hamile, gebe’ gibi isimlerle anılır. Pertek ilçesinde hamilelik süresi boyunca, kadına yoğun ilgi gösterilmektedir. Ağır yük kaldırmasına, ağır işler yapmasına, çamaşır yıkamasına, bağ ve bahçe işlerinde çalışmasına izin verilmez.²³

Hamile kadınlar doğumdan önce, sık sık ziyaretlere götürülür. Evde yalnız kalmasına dışarıda yalnız dolaşmasına ve gece dışarı çıkmasına izin verilmez. Anne adayına, dolayısıyla çocuğa da ‘**al basması-al karısı**’ diye adlarla adlandırılan kötü ruhların, musallat olup ve zarar vereceğine inanılır. Gece dışarı çıkmak zorundaysa ‘besmele’ çekmesi veya yanında bir kişi olması gerekir. Hamilelik süresinin sonlarına doğru kadın tamamen kontrol altına alınır. Kendine iyi bakması için aile büyükleri tarafından ikaz edilir.²⁴

Hamilelik döneminde hamile bazı yiyeceklere karşı iştah duyar. Bu duruma halk arasında ‘**aşerdi veya aşerme**’ adı verilir. Aşerme aynı zamanda hamilelik belirtisidir. Aşerme döneminde gebenin canı ne isterse, yemesi ve tatması gerektiğine inanılır. Hamilenin canının çektiği yiyeceği yemezse, çocuğun sakat ve özürlü doğacağına inanılır.²⁵

Doğum öncesi yapılan birtakım uygulamaların çocuğun huy, karakter ve fiziki yapısına tesir edebileceğine inanılır. Hamile kadın güzele bakarsa çocuk güzel, ahlaklıya bakarsa ahlaklı olur. Hamile kadın tarafından yenilen yiyeceklerin de çocuğun

²¹ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²² Hıdır, KUŞ, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

²³ Ahmet ALEV, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

²⁴ Hürrem, ORHAN, 1942 Sağman doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

²⁵ Hasan, GEÇKİN, 1935 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

fiziki yapısını etkilediğine inanılır. Eğer hamile kadın nar yerse çocuğun da güzel, al yanaklı, tavşan eti yerse, çocuğun yarık dudaklı, balık yerse çocuğun afacan, yaramaz olacağına inanılır.²⁶

Pertek ilçesinin bazı köylerinde, eğer kadının çocukları yaşamayıp daima ölürse, bu kadına ‘Teve’li denir.²⁷ Bir bakıma bu kadınlar hastalıklı sayılır. Hamile kadınların, teveli kadınların yanında durmamaları, evlerine almamaları ve hiçbir eşyasına el sürmemeleri, gerektiğine inanılır. Bu hastalığın, hamile kadına geçeceğinden korkulur.²⁸

c. Çocuğun Cinsiyetinin Tespiti

Hamilelik döneminde çocuğun cinsiyetinin tespiti ile ilgili birtakım inanışlar vardır. Bu inanışları şöyle sıralayabiliriz:

1-Hamile kadının karnının şişkinliğinden yola çıkarak, cinsiyet tespit edilir. Hamilenin karnı çok şişkinse kız, biraz şişkinse erkek çocuk olur inanışı vardır.²⁹

2-Doğum yaptıran tecrübeli kadınların yani köy ya da mahalle ebelerin yaptıkları muayeneleri sonucu, çocuğun cinsiyetinin tespit edildiğine inanılır.

3-Anne adayının veya yakın akrabaların gördüğü belirli rüyalardan cinsiyet belirlenir. Elma veya altın rüyada görülürse erkek çocuğu olur, inancı yaygındır.

4-Ayrıca Pertek ilçesinin bazı yörelerinde ana ya da cindar denilen kadının da cinleri aracılığıyla çocuğun cinsiyetini tespit edebileceğine inanılmaktadır.³⁰

²⁶ İbrahim AKYOL, 1960 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.

²⁷ Hasan KAYA, 1937 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

²⁸ Fatma, DAŞ, 1932 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

²⁹ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

³⁰ Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

2. Doğum Esnası İnanışlar ve Uygulamaları

Eskiden Pertek ilçesinde doğum, ‘mahalle ebesi’ köylerde ise ‘doğum nenesi’ veya ‘köy ebesi’ denilen tecrübeli bayanlara yaptırılırdı. Doğum esnasında birtakım hazırlıklar yapılır. Mahalle ebesi çağırılır, yanında hamilenin yakın akrabaları ki genelde kaynanası, annesi ve yakın akrabaları yardımcı olmak üzere doğumu yaptırırlar.³¹

Günümüzde doğumlar, çoğunlukla hastanelerde yaptırılır. Fakat halen köylerde, doğum evlerde de olmaktadır. Doğumun kolay olması için bazı pratiklere başvurulur. Kadının rahat doğum yapması için, gezdirilir ve sırtı sıvazlanır. Ziyaret yerlerindeki kutsal olduğuna inanılan pınar veya çeşmelerin suyu hamileye içirilir. Mesela; Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki çeşmenin suyu, doğum kolay olsun diye içirilmektedir.³²

İlçenin bazı yörelerinde ise aile büyükleri, doğumun rahat, kazasız ve belasız gerçekleşmesi için Kur’an-ı Kerim okur ve dua ederler.

Çocuk doğduğunda, doğum yaptıran ebe ve kadınlar dışarı çıkarak çocuğun cinsiyetini babasına ve büyüklerine duyururlar. Ebe ‘Allah başışlasın. Allah analı, babalı büyütsün’ gibi sözlerle iyi dileklerde bulunur. . Aile büyükleri veya çocuğun babası, doğum yaptıranlara çeşitli hediyeler verir. Eskiden bu hediyeler elbise, günümüzde ise, genellikle para şeklindedir.

Pertek’in bazı köylerinde ise çocuk doğduktan sonra, çocuğun cinsiyetine göre çocuğun babası, hanımına çeşitli hediyeler alır. Eğer doğan çocuk erkek ise çocuğun babası hanımına altın, eğer kız evlat ise hediye daha az değerli olur. Erkek çocuk için daha değerli hediyeler alınmasının sebebi, erkek çocuğun ‘umut’ olarak değerlendirilmesi ve soyu devam ettirdiğine inanılmasıdır. Onun için erkek çocuğa daha fazla önem verilmektedir.³³

Çocuk doğduğunda, çocuğun babasına ilk müjdeyi kim verirse, baba müjdeyi verene bir hediye verir. Bu da elbise veya para olabilir.

Doğum gerçekleştikten sonra hemen görülen diğer bir pratik ise kurban kesme olayıdır. Bu kurbanı ‘adak veya şükür kurbanı’ denilmektedir. Hem Allah’a bir şükür

³¹ Güllü BAT, 1935 Çataksu doğumlu,Elazığ Yazıkonak-Akmezra’da ikamet ediyor, okur yazar değil, ev hanımı.

³² Elif, KOYUN, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

³³ Ali TUKLİK, 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

ifadesi, hem de çocuğun gelecekte hayatında kaza, bela ve hastalıklardan korunması amacıyla kurban kesilmektedir. Çocuk doğumundaki ‘adak kurbanı’ genelde Sünni köylerin tamamında yapılmaktadır. Kurban eti zengin fakir fark etmeksizin köyün tamamına dağıtılır.³⁴

3. Doğum Sonrası Halk İnanışları

Doğum sonrası halk inanışları, çocuk ve doğuran kadınla ilgili halk inanışları olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

a- Çocuk ile İlgili Halk İnanışları

Çocuğun doğmasıyla yapılan ilk işlem çocuğun göbek kordonunun kesilmesidir. Çocuğun göbeği ebeler tarafından kesilerek bağlanır. Köy veya mahalle ebeleri, bezleri pansuman yaparak göbeği bağlarlar. Bez yakıp pansuman yapmalarının sebebi kanamayı durdurmaktır. Kanamayı durdurmak için kavurma lifleri de göbek üzerine bırakılmaktadır.³⁵

Kesilen göbek kordonun gömülmesiyle ilgili çeşitli işlemler yapılmaktadır. Örneğin, Pertek İlçesinin bazı yörelerinde, aileler çocuklarının ne olmalarını istiyorlarsa, istenilen mesleğin uygulandığı mekana gömerler. Çocuğun, doktor olmasını istiyorlarsa hastaneye, öğretmen olmalarını istiyorlarsa okula, dindar olmasını istiyorlarsa caminin yanına veya bahçesine göbeği gömerler. Ayrıca kız çocuklarının güzel olması için, kesilen göbek kordonu gül fidanının köküne gömülür. Göbek, gül fidanın köküne gömülürse, kızın güzel olacağına inanılır.³⁶

Pertek’teki bazı köylerde, göbekte ilgili diğer bir inanış ve uygulama ise, çocuğun huy ya da karakter yönünden kime benzemesi isteniyorsa, örnek alınan şahsın haberi olmadan arkasından atılır ve çocuğun ona benzeyeceğine inanılır.³⁷

³⁴ Dursun, ÖZ , 1945 Bulğurtepe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

³⁵ Hasan, GEÇKİN, 1935 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

³⁶ Seyhan, DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

³⁷ Dursun, ÖZ , 1945 Bulğurtepe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

Yeni doğan çocukların sağlıklı-gürbüz olması için kırk gün boyunca her gün yıkanır. İlçenin bazı yörelerinde cildi dayanıklı olması için vücut tuzlu suda bir müddet bekletilir, sonra yıkanır.³⁸

Çocuk doğduktan sonra üç gün boyunca kulağına ezan okunur. Böylelikle çocuğun dindar, ahlaklı olacağına inanılır.³⁹

Pertek ilçesinde çocuklara isim verilirken birtakım adetler yerine getirilir. Bazı köylerde isim, hemen verilmez. Doğumu müteakip üç gün sonra isim verilmektedir. Geçmişte genelde aile büyükleri yani doğan çocuğun dedesi veya nenesi çocuklara isim bırakırdı. Günümüzde ise baba ve annenin müşterek kararıyla çocuğa isim konulmaktadır.⁴⁰

Çocuğa isim koyma merasimi şöyledir: Çocuğa isim koyan kişi, çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuduktan sonra, sağ kulağına üç kez verilen isim söylenir.

Pertek'te, isim seçiminde, ailenin birinci dereceden akrabalarından olup ölenlerin isimleri daha çok tercih edilir. Vefat etmiş akraba isimlerinin konulmasındaki amaç geçmişin yaşatılacağı inancı ve soya verilen değer bir ifadesidir. İsim seçilirken, göz önüne alınan diğer bir husus da, doğum zamanının dikkate alınmasıdır. Kutsal kabul edilen gecelere, günlere, aylara veya ziyaret mekanlarına izafeten de adlar verilmektedir. Örneğin Kadir gecesinde doğan erkek çocuklara Kadir, kız çocuğa ise Kadriye, Cuma günü doğanlara Cuma, Ramazan ve Muharrem aylarında doğan erkek çocuğa, Ramazan, Muharrem gibi isimler verilmektedir. İlkbahar mevsiminde doğan kız çocuğa Bahar ismi verilmektedir.⁴¹

Yöre ziyaretlerinden biri ziyaret edilerek, çocuk dileği yerine gelmişse, aile ziyaretteki mübarek sayılan şahsın ismini de verebilmektedir. Mesela Süpürgeç Dağı'nın ziyaretinden sonra doğan erkek çocuğa Suphi, Sultan Hıdır Türbesi ziyaret edilmişse, doğan erkek çocuğa Hıdır, kız çocuğa ise Sultan ismi verilmektedir.⁴²

³⁸ Ayten TAŞKAYA, 1944 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak'ta ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

³⁹ Dursun YILDIRIM, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

⁴⁰ Hıdır, KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁴¹ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁴² Efendi, BEYAZ, 1927 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

Ayrıca isim seçiminde, tarihi ve dini şahsiyetlerin isimleri de göz önüne alınmaktadır. Alper, Kağan, Bilge, Tuğrul, Tekin, Kemal, İsmet vb. tarihi kişiliklerin; Munzur, Düzgün, Hıdır, gibi dini kişiliklerin isimleri tercih edilmektedir.⁴³

Çocuk istemeyen aileler, çocuklarına Songül ve Bezar isimlerini; çocuğu olup da ölen aileler ise, çocukları yaşasın diye Yaşar, Dursun vb. isimler verirler.⁴⁴

Çocuğu ölen aileler, hamilelik süresince devamlı ziyaretlere götürülür. Uzun bir aradan sonra doğan çocuk erkek olursa, yedi yaşına kadar saçları uzatılarak kesilmez. Diğer bir inanış da komşulardan eski elbise alıp çocuğa giydirmektir.⁴⁵

Doğan çocuk ve annesi kırk gün evden dışarı çıkartılmaz. Bunun nedeni çocuğu al basmasından korumaktır. Özellikle kız çocuğu kırk gün yalnız bırakılmaz. Cin ve periler tarafından götürüleceğine inanılır.⁴⁶

Pertek ilçesinde çocuğun ilk diş çıkarması ve yürümeye başladığı zaman çeşitli adetler yerine getirilmektedir. Bu tip törenler, kutlama şeklinde yerine getirilir. İlk diş çıkarmasında, komşular ve akrabalar çağrılarak, buğdayın ve biraz nohutun suda kaynatılmasıyla yapılan ‘diş hediği’ ikram edilir. Bu kutlama sırasında akrabalar ve komşular beraberlerinde, çocuğa hediye getirirler. Bu hediyeler çoğunlukla elbise ve para şeklindedir. Bu kutlama sırasında, çocuk misafirlerin arasında oturtulur. Çocuğun önüne, sini veya tepsi üzerinde her biri bir mesleği temsil eden kitap, saat, kalem, bilezik, ekmek, tarak, bıçak gibi şeyler bırakılır. Çocuk bunlardan hangisine uzanıp alırsa, ileride o mesleği seçeceğine inanılır. Mesela; kitabı eline alırsa, çocuğun tahsilli, tarak alırsa berber, bıçak alırsa kasap, Kur’an-ı Kerim alırsa dindar olacağına inanılır.⁴⁷ İlçenin bazı yörelerinde ise otuz iki hedik tanesi ipe takılarak, tespih yapılır ve çocuğun boynuna asılır. Bu pratikle çocuğun inci gibi parlayan otuz iki tane dişi olacağına inanılır.⁴⁸

⁴³ Mazlum, KALU, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, esnaf.

⁴⁴ Sabriye, KOYUN, 1955 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁴⁵ Seyhan, DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

⁴⁶ Zeki POLAT, 1950 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁴⁷ Dursun YILDIRIM, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

⁴⁸ Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

Çocuk yürümeye başladığında, yöre tabiriyle ‘tava biciği’ veya ‘bişi’ denilen simide benzer yiyecek akraba ve komşulara dağıtılarak kutlama yapılır. Bu arada, yaşları yedi ile on yaş arası değişen birkaç erkek çocuk, ‘köstek kaçırma’ oyununu oynarlar. Oyun şekli şöyledir: Bişiyi yürüyen çocuğun bacağına bağlarlar. Oradaki erkek çocuklardan bir tanesi çocuğun bacağına bağlı bişiyi kaçıtır. Diğerleri de yakalamaya çalışır. Bişiyi kaçıran çocuk, hem bişiyi düşürmeyecek hem de kendisi düşmeyecek ki yürümeye yeni başlayan çocuk serbestçe gezebilsin ve kuvvetli olsun.⁴⁹

İlk saç kesiminde çocuk berbere götürülür . Çocuğun babası beraberinde berbere verilmek üzere çorap, mendil, havlu gibi hediyeler götürür. Ayrıca çocuğun kesilen saçından bir tutam kırk gün boyunca saklanır.⁵⁰

Çocuk nazar olmasın diye, özellikle güzel çocukların alınına ‘ocak kömürü’ sürülür. Nazara karşı çocuğun elbisesine muska, mavi boncuk ve eskiden köylerde yaygın olarak Derdağan ağacının çatal şeklindeki küçük bir dalını asarlar.⁵¹

b-Kadın ile İlgili İnanışlar

Doğum yapan kadına lohusa denilmektedir. Pertek’in bazı köylerinde lohusaya ‘dığasken’ denilmektedir⁵². Lohusalık durumu, doğumdan itibaren kırk gün sürmektedir. Lohusa kadının bu süre içerisinde kendisine dikkat etmesi gerekir. Mümkün olduğunca lohusa kırk gün boyunca dışarı çıkmamalı. Ev içinde de ağır işlerde çalışmaması gerekir. Kadın doğum esnasında veya sonrasında ölürse ‘kırk basması veya al karısı’ tarafından öldürüldüğüne inanılır.⁵³

Doğum olduktan sonra üç gün boyunca, daha çok geceleri, akrabalar ve komşular eğlenirler ve geceleri lohusa ve bebeğin yattığı yerde, lamba daima açık bırakılır. Bu eğlence kadınlar arasında düğün havasında geçer. Eğlenmenin amacı, doğumu kutlamak ve kadın ile çocuğu yöre deyimiyile ‘kopuz veya ciğer söken’ yani al karısından korumaktır. Ayrıca al karısından korumak için lohusanın yastığının altına ekmek

⁴⁹ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

⁵⁰ Ceyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

⁵¹ Efendi, BEYAZ , 1927 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

⁵² Güllü DAŞ, 1937 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁵³ Mehmet BAYGIN, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkönak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

bırakılır, yatağına çuvaldız iliştilir ve başucuna Kur'an-ı Kerim asılır. Bu pratiklerle al karısından korunduğuna inanılmaktadır.⁵⁴

İlk emzirmede ezan vakti beklenir. Ezan okunduktan sonra bir de çocuğun kulağına ezan okunur. Sonra her emzirmeye 'besmele' ile başlanır. Çocuk ilk üç günde akşam vakti emzirilmez. Sabah ezanında emzilir ki rızkı bol olsun. Akşam ezan vaktinde emzirilirse, çocuğun rızkının kıt olacağına inanılır.⁵⁵

Kadının lohusalıkta, kırkı çıkarma ile ilgili kırk günün sonunda, anne akşamdan çeşmenin üstüne çıra yakar. Sabah olunca kendisinin, çocuğunun ve babasının elbiselerini yıkayıp bir elekte süzer. Bu uygulama ile kırk basmasından kurtulduğu ve bir daha al karısının kendisine ve çocuğuna zarar vermeyeceğine inanılmaktadır.⁵⁶

Emzikli kadının canı ne çekerse, onu yemesi gerekir. Yoksa sütü çekilir ve göğüsleri şişer inancı vardır. Lohusa acı ve baharatlı yiyeceklerden kaçınmalı, çocuğa zararlı olduğu için yememesi gerekir.⁵⁷

B. SÜNNET OLMA VE SÜNNET İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Pertek ilçesinde, erkek çocuğu sünnet etme adeti ayrı bir öneme sahiptir. Kirvelik geleneği Sünni ve Alevilerde varolmakla birlikte, Alevilerde daha farklı özelliklere ve büyük öneme sahiptir. Onun için, sünnet adetini ayrı bir başlık altında incelemeyi gerekli ve uygun bulduk.

Alevilerde, sünnet ve kirvelik önemlidir. Zira Hz. Peygamber torunları, İmam Hasan ve Hüseyin'i sünnet ederek kirveliğe önem vermiştir.⁵⁸ Kirvelerin arasına imam kanı girer. Kirveye ihanet edilmez. Çocuğu olan, sevdiği ve beğendiği kimseyi çocuğuna kirve eder.⁵⁹

Sünnet, çocukluk devresinden gençlik çağına geçişte ilk önemli adımdır. Sünnet etmeden önce, çocuğun doğumuyla birlikte veya daha sonra babası kirve seçer. Çocuk babası, dostluk kurduğu kişiye oğluna kirve olması için teklifte bulunur. Teklifte

⁵⁴Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁵⁵ Mustafa YILDIRIM 1935 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

⁵⁶ Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁵⁷ Sultan BAYGIN, 1937 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazikonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁵⁸ İbrahim Yılmazçelik, **XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı**, Elazığ, 1994, s. 260

⁵⁹ M. Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara, 1983 s. 127

bulunulan şahıs kirve olmayı kabul ederse, karşılıklı hediyeleşme başlar. Kirve, çocuk sünnet olmadan önce elbise, altın vb. hediyeleri çocuğa verir. Çocuğun babası da karşılığında kirveye birtakım hediyeler alır. Kirve olunduktan sonra aileler birbirlerine kirve derler. Aileler arasındaki dostluk daha da pekişir. Hatta ilçenin ve köylerinin çoğunda kirve birinci dereceden akraba sayılır.⁶⁰

Sünnet yaşının bir standardı yoktur. Yalnız sünnetin ergenlik çağından önce yapılması şarttır. Genellikle sünnet çağı, beş ile on yaşları arasındadır. İlçede eskiden sünnet düğünleri ailenin maddi durumuna göre bir veya üç gün yapılırdı. Çocuk, arkadaşlarından birisiyle-ki bu arkadaşına bazı köylerde köçek denilmektedir- beraber kirvesinin evine gidip kirveyi düğüne davet eder. Kirve davul ve zurna ile karşılanır. Eskiden davetiyeler, şekerle yapılırdı. Komşu ve akrabalar sünnet düğününe davet edilir. Koyunlar, keçiler kesilir ve yemekler pişirilerek yenilir. Davul ve zurnalar eşliğinde eğlenceler yapılır.⁶¹

Sünnet günü, sünnetten önce kirve tarafından getirilen koç kurban edilir. Kurbanın kanı çocuğun alınına sürülür Kurban fakirlere dağıtılır. Sünnet edilecek çocuğa sünnetten önce banyo yaptırılır. Yeni elbiseler giydirilir ve çocuk biraz gezdirilir Dışarıda yüksek bir yerde veya sünnet evinin misafir odasında kirve:

‘Hazreti İbrahim’den kaldı bu adet
Hem farzdır, hem sünnet
Kim severse Hazreti Muhammed’i
Getirsin salavatı’

Şeklinde bir dua veya mani okur. Davetliler de hemen salavat getiriler. Bez sofraya üzerine sini bırakılır. Düğüne katılanlar, gönüllerinde ne koparsa, bir miktar para verirler. Genelde bu para sünnetçiye verilir. Ama aynı zamanda bu para, düğünü yapan tarafa bir yardım niteliği taşımaktadır.⁶²

⁶⁰ Müslim DAĞ, 1930 Ardiç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

⁶¹ Abdullah BAYGIN, 1942 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

⁶² Ramazan SUNGUR, 1924 Pınarlar doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

İlçenin bazı köylerinde sünnet düğününde yukarıdaki maniye benzer; fakat biraz değişik bir mani söylenir:

‘Dünya kuruldu Pazartesi
Gökten indi Muhammed honçası
Üstüne yazıldı İsm-i Azam duası
Her kim Hz. Muhammed’i severse
Hz. Muhammed’e getirsin salavat
Aliyyun ala Seyyiddine Muhammed’

Davetliler, parayı honça denilen ekmek tahtasının üzerine bırakırlar.⁶³

Sünnet zamanında, sünnetçi, kirve ve davetliler ile birlikte sünnet edilecek çocuk, düğün sahibinin misafir odasına girerler. Kirve çocuğu kucağına alarak onu cesaretlendirir. Sünnetçi sünnet etmeye başladığı esnada, odada bulunan erkek davetliler hep birlikte:

‘Allahu Ekber, Allahu Ekber
Lailahe İllallahu Allahu Ekber
Allahu Ekber ve Lillahil Hamd’

diyerek ‘Teşrik Tekbir’lerini getirirler. Sünnet etme işlemi tamamlandıktan sonra davetliler, çocuğa ‘Maşallah’ diyerek ayrılırlar.⁶⁴

Sünnetten sonra, çocuk tarafı kirvenin yaptığı masrafları hesaplar. Kirvenin yaptığı masrafların iki misli hediye ile kirvenin evine giderler. Pertek’te kirvelik o kadar önemlidir ki, tarla gibi büyük hediyelerin bile verildiği olmuştur.⁶⁵

Günümüzde sünnet düğünleri mevlitli de yapılmaktadır. Çocuğa sünnet elbisesi giydirilir ve arabayla şehir turu yapılır.

⁶³ Ali KAY, 1932 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

⁶⁴ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁶⁵ İmam KAF, 1941 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

C. EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Pertek'teki evlilikle ilgili halk inanışlarını, evlenme öncesi halk inanışları ve düğün ile ilgili halk inanışları olmak üzere iki başlıkta inceledik.

1. Evlenme Öncesi Halk İnanışları

Pertek ilçesinde erkeklerde evlenme, eskiden genellikle askerlik öncesinde, günümüzde ise askerlik sonrasında yapılmaktadır. Köylerin bir kısmında az da olsa askerlik öncesi evlenme görülmektedir. Kızlarda evlilik çağı daha önceleri on beş ile yirmi yaş arası; şimdi ise yirmi ile yirmi beş yaşları arasında değişmektedir. Üniversite okuyan kızlar ve erkekler genelde geç evlenirler.⁶⁶

Evlenmeyen kız ve erkeklerin talihinin kapalı olduğuna inanılır. Bahtın açılması için bazı işlemler yerine getirilir. Komşu veya akraba düğünlerinde, gelinin ayakkabısının altına, büyükten küçüğe kızlar, kendi isimlerini yazarlar. Ziyaret yerlerine giderler. Oralarda ağaçlara bez bağlarlar ve bahtlarının açılması için dileklerde bulunurlar.⁶⁷ Baht açılması için diğer bir yol ise cincilere veya muskacılara giderler. Bu tür adetlere, genelde evlenemeyen kızlar başvururlar. Evlenemeyen erkekler de kızları kendilerine bağlamak yani büyü için cincilere ve muskacılara giderler.⁶⁸

Evlenme yaşı gelen erkekleri, annesi ve babası kendi aralarında çocuklarının evlenmeleri gerektiği hakkında karara varırlar. Annesi bu durumu erkek çocuğuna anlatır. Evlilik çağı geldi. Evlenmek istiyor musun? Sevdiğin biri var mı? gibi sorularla çocuğun niyetini anlamaya çalışırlar. Ancak erkek çocukları bu isteklerini doğrudan söylemezler. Evlenecek olan erkek bu isteklerini tanıdıkları ve akrabaları aracılığıyla söylerler.⁶⁹

Erkekler evlenme isteklerini kimseye açamıyorsa, bazı davranışlarıyla hissettirmeye çalışırlar. Pilava kaşık saplama, küskünlük ve süslenme gibi davranışları ile evlenme isteklerini belirtirler. İlçe merkezinde kızlar da bazı davranışlarıyla evlenme isteklerini belirtirler. Özellikle yaşı ilerleyen kızlar, küskünlük ve asabi tavırlarıyla

⁶⁶ Hüseyin ÇİFTÇİ, 1930 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

⁶⁷ Besime SEFER, 1953 Ardıç doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁶⁸ İmam ŞEKER, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁶⁹ Yılmaz CANTÜRK, 1950 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

evlenme isteklerini belli etmeye çalışırlar. ⁷⁰ Köylerde bu duruma rastlanmaz ve kızların, erkeklerin bu tür istekleri çok ayıplanır. ⁷¹

Günümüzde erkek ve kızlar evlenme isteklerini rahat bir şekilde anne ve babalarına açıklarlar. ⁷² Fakat köylerin bir kısmında kızlar, hala evlenme isteklerini rahatlıkla açıklayamazlar. ⁷³

a. Kız İsteme

Erkek çocuğun annesi ve babası müşterek kararları doğrultusunda, evlenme zamanının geldiğini, çocuklarına açıklarlar. İsteddiği kız olup olmadığını annesi oğluna sorar. Kendisi bizzat veya aracılarla sevdiği kızı açıklar. Aracılar, genelde çocuğun ablası ve diğer yakın akrabalarıdır. Şayet çocuk bir kızı sevdiğini söylerse, ailesi o kızı istemeye gider. Çocuk herhangi bir kızı işaret etmezse çocuğun annesi ve bayan akrabaları kız aramaya koyulurlar. ⁷⁴

Komşu ve akrabaların telkiniyle kız görmeye giderler ve kızın annesine misafirlige geleceğini söylerler. Anne razı olursa buyurun gelin der. Misafirlige gidildiğinde, erkek çocuğun annesi kızın davranışlarının kusurlu olup olmadığına bakar. Kızıdan memnun olursa, kızın annesine kızı isteyeceğini söyler. Bu arada kızın ailesi erkek tarafını araştırır. Erkeğin huyunun güzel veya fiziki kusuru olup olmadığını, hatta ailesini de tanıdıkları vasıtasıyla araştırırlar. ⁷⁵

Erkek tarafı kızı istemeye geleceklerini söyleyince, kızın annesi, bunu kocasına söyler. Kızın babası gelsinler deyince, erkek tarafı dünürücü yollar. Dünürçüler, erkeğin babası, annesi ve kız tarafının kıramayacağı saygın kişi ve kişilerden oluşur. ⁷⁶

Dünürçüler, hoşbeşten sonra kızı isteme bahsini açarlar. Oradaki herkes ayağa kalkarak, ‘Allah’ın emri Peygamberin kavli, yerin göğün şahadetiyle kızınızı oğlumuza

⁷⁰ İbrahim AKYOL, 1960 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.

⁷¹ Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁷² Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁷³ Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁷⁴ Battal BAT, 1935 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkönak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁷⁵ Hediye DAŞ, 1936 Pınarlar doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁷⁶ Mevlüt DAŞ, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

istemeye geldik. ' derler. Kız tarafı, 'kızımıza soralım ve biraz zaman verin. ' diye cevap verirler. Kız isteme adeti üç-beş kez tekrarlanır. Eğer kızı hemen verirse, ailesinin kızlarını sevmediğine ve ondan bıktıklarına inanılır.⁷⁷

Bazı köylerde kız dünürlüğe gelen tarafı istiyorsa yani gönlü varsa, kız dünürlüğe gelenlerin yanına gidip gelmez. Şayet kız istemiyorsa, dünürlere görünür. Sert tavırlarıyla onları istemediğini belli etmeye çalışır. Genelde bu tarz davranışlarla, kızın sevdiği biri varsa karşılaşılır.⁷⁸

Kız tarafı olumlu karar verirse, erkek tarafı bazı yörelerde tülbent ve altın hediyeyi kız tarafına verirler. Karar olumsuzsa, nazikçe 'Kızımız daha küçük veya başka birisine söz verdik' diyerek durumu anlatırlar.⁷⁹

Kız kaçırma olayı Pertek köylerinde önceleri pek görülmezdi. İlçe merkezinde ise kız kaçırma vakaları az da olsa görülürdü. Günümüzde kız kaçırma olaylarına daha çok rastlanmaktadır. Bunun sebebi ise artık kız ve erkeğin kendi isteklerini kolaylıkla yerine getirmeleri ve biraz da düğün masraflarının fazlalığından kaçınmalarıdır.⁸⁰

b. Dilbağı (Söz Kesme)

Bu tören kız evinde yapılmaktadır. Dünür olmaya karar verildikten sonra, söz kesme –dilbağı- merasimi yapılır. Dilbağına, erkek ve kız tarafının akrabaları katılır. Erkek tarafı, kız evine söz yüzüğü, tülbent ve lokum, çikolata gibi şekerlemeler götürür. İlçe merkezinde damat ve gelin adayları beraber misafirlerin yanında bulunurlar. Söz yüzükleri takılır. Misafirlere de şerbet ve pasta ikram edilir. Bu arada kadınlar kendi aralarında sohbet edip eğlenirler.⁸¹

Günümüzde, ilçe merkezinde dilbağı merasimi ile nişan töreni birleştirilerek aynı günde yapılmaktadır.⁸²

⁷⁷ Hıdır KUŞ, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

⁷⁸ Zehra ÖZ, 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁷⁹ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe'de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁸⁰ Nazım ÖZTÜRK. 1956 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

⁸¹ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

⁸² Hıdır, ÇAY, 1961 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, esnaf.

c. Nişan Merasimi

Nişan töreni, Pertek ilçesinde, daha kalabalık davetlilerin katıldığı düğün öncesi eğlence merasimidir. Nişana, akrabaların yanında komşu ve tanıdıklar da çağrılır. Köylerde nişan düğün gibi herkese açıktır. Bazı köylerde nişan cuma akşamları mevlitli olur. Erkek davetliler, erkek tarafına, kadınla da kız tarafına giderler. Erkek tarafının evinde mevlit okutulur ve evlenecek çiftlere saadetler dlenir. Davetlilere şeker, lokum ve şerbet ikram edilir. Kız tarafında ise bu ikramın yanında, eğlenceler de yapılmaktadır.⁸³

Nişandan önce nişan alışverişi yapılır. Nişan alışverişinde nişanlı çifte elbise, yüzük ve bilezik gibi altın takılar alınır. İlçe merkezinde nişan töreni kız evinde yapılır. Evlenecek çift de davetlilerin yanında bulunur. Erkek ve kıza aile büyükleri tarafından nişan yüzükleri takılır. Nişanlılar orada bulunan aile büyüklerinin ellerini öperler. Bu arada kadınlar ve erkekler kendi aralarında eğlenirler.⁸⁴

Geçmişte, ilçenin köylerinin çoğunda, nişanlılık süresi birkaç yılı bulabilirdi. Sebebi de kızın ailesinin çalışana ihtiyaç duyması veya erkek kardeşinin askerde bulunması nedeniyle, askerlik dönüşü beklendiğinden, aileler kızlarını kısa sürede evlendirmek istemezlerdi.⁸⁵

Nişan döneminde çiftler ilçe merkezinde nikah kıymışlarsa, birbirlerini sık sık ziyaret ederler. Köylerde, nikah kıyma işlemi, düğün zamanında yapıldığından, nişanlı çiftler görüşemezler.⁸⁶

2. Düğün ile İlgili Halk İnanışları

Pertek ilçesi merkez ve köylerin çoğunda geleneklerde büyük değişimlere uğradığını ve bu durumdan şikayet edildiğini sık sık büyüklerden dinledik. Büyükler tarafından eski örf ve adetlerin unutulduğu şikayetleri daha çok düğünlerden gelmesi dikkatimizi çekti. Şikayetlerin, daha çok adetlerinin çoğunun yaşatılmadığı ve genç kuşakla aralarında kültür yönünden farklılıkların meydana geldiği durumuna şahit olduk. Düğünlerde o eski eğlence ve neşenin kalmadığı söylendi.

⁸³ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

⁸⁴ Ceyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

⁸⁵ Dursun YILDIRIM, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

⁸⁶ Efendi, BEYAZ , 1927 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

Düğüne yakın zamanda, düğün alışverişi yapılır. Kararlaştırılan güne göre takı elbise ve eşya alınır. Genelde yapılan masrafların çoğunluğu erkek tarafı karşılar. Kız tarafı sadece karyola, çeyiz vb. eşyaları alır. Eskiden köylerin tamamında, büyük aile olgusu olduğundan, evlenen çift, erkek tarafında ikamet etmek durumundaydı. Erkeğin babası sağken, yeni çiftin ayrı bir ev tutup yaşamaları ve evlendikten sonra çocuklara karışmalar bile kınanırdı.⁸⁷

Gelinin çeyizi ve eşyaları, düğün zamanında, çoğu zaman gelinle birlikte eve getirilirdi. Günümüzde ise genellikle ayrı bir ev tutulur. Düğünden on-on beş gün önce kız tarafından alınan eşyalar ve kızın çeyizleri evlenecek çift için tutulan eve bırakılır. Bu duruma yöre tabiriyle ‘veç’ denilmektedir.⁸⁸

Düğünden önce yerine getirilen bir diğer adet ise çeyiz serme, geleneğidir. Düğünden kısa bir süre önce, gelinin kendi el emeği ile yaptığı yün dokuma çoraplar, işlediği etaminler, tülbentler, yatak örtüleri, yastık kılıfları ile kız tarafınca alınan mutfak ve süs eşyaları erkek evine getirilir. Komşular ve akrabalar kızın marifetlerini görmek için giderler. Beraberlerinde, çeyize katkı olsun diye bazı mutfak ve süs eşyaları hediye ederler.⁸⁹

a. Gelin ve Damat Sağdıçlığı

Sağdıçlar, erkek tarafınca belirlenir. Genelde erkek tarafının akrabalarından biri tarafından yerine getirilir. Sağdıçlık, Alevilerce çok kutsal kabul edilir. Alevilerde sağdıçlığa ‘müsaheplik’ denir. Müsaheplik ‘ikrar’ verme ile olur. İkrar söz verme demektir. Damat adayının veya erkek tarafının teklifi ile müsahep olan, artık ölünceye kadar sözünden dönemez. . Zorunlu hallerde bile, düğünde bulunmazsa, sağdıçlık görevini müsahebin oğlu veya kardeşi yerine getirmesi gerekmektedir.⁹⁰

Müsaheplikten vazgeçmek çok büyük günah sayılır. İkrar verildikten sonra, müsahep, aileden biri sayılır. Hatta birinci derecede akrabadan ileri tutulur. Aynen kirvelikte olduğu gibi müsahep ile damat aileleri arasında evlilik olayı kesinlikle gerçekleşmez. Çünkü o ailenin büyük sırlarına artık vakıf olmuştur. En az dört- beş

⁸⁷ Dursun, ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁸⁸ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

⁸⁹ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁹⁰ Hasan KIT, 1943 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

nesil sonra evlenme gerçekleşebilir.⁹¹ Hatta Alevilerde müsahiplik o kadar büyük bir öneme sahiptir ki ‘Müsahibin damının üzerinden gezme, toz olur.’ atasözü çok meşhurdur. Müsahiplik, kutsallık bakımından, kirvelikten de önce gelir.⁹²

Gelinin sağdıçı, damadın sağdıçının karısıdır. Düğün esnasında ve sonrasında, geline nasıl davranacağı hususlarını öğretir. Gelinin sağdıçı düğün boyunca gelini yalnız bırakmaz. Damat sağdıçı düğün süresince düğün davetlilerine hizmet eder. Düğün hazırlıklarına yardım eder. Düğünde aynen düğün sahibinden daha fazla davetlilere hizmet eder. Damada düğün esnasında yardımcı olur.⁹³

b. Düğün Şenliği

Eskiden düğünler üç gün yapılırdı. Düğün yapanın maddi durumuna göre düğün süresi yedi güne kadar çıkabiliyordu. Düğünler, Salı günü başlar Perşembe (Cuma) akşamına veya Cuma günü başlar Pazar (Pazartesi) akşamına kadar devam ederdi. Eskiden, özellikle bu günlere riayet edilirdi. Günümüzde düğünler hafta sonu tatiline denk getirilir.⁹⁴

Düğünlerde, daha önceleri üç gün boyunca çok davarlar (koyun, koç, keçi, dana) kesilirdi. Düğün yemeğini pişirmeye herkes yardım ederdi. Davetli fazlalığından,, erkekler de düğün yemeği pişirmesine yardım ederler. Erkekler, damadın ve erkeklerin eğlendikleri yerdeki davetlilerin yemeğini pişirirler. Kadınlar da gelinin ve kadınların eğlendiği yerdeki davetlilerin yemeğini pişirirler.⁹⁵

İlçe merkezinde düğünler, erkek tarafının evinde bahçede yapılırdı. Yakın zamanlara kadar, düğün eğlenceleri bu bahçelerde yapılmaktaydı Bahçe düğünlerinde, genelde davul zurna eşliğinde erkek kadın karışık bir şekilde eğlenirlerdi. Günümüzde ilçe merkezinde ve köylerin çoğunda erkeklerle kadınlar bir arada eğlenmektedirler.⁹⁶

Bazı köylerde hala, kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler. Bu köylerde damat ve erkek davetliler genelde sağdıçın veya damadın akrabasının evinde düğün şenliklerini yaparlar. Kadınlar ise hem düğün sahibinin evinde hem de kız evinde

⁹¹ Garip ÖZTÜRK, 1949 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁹² Baki MUT, 1960 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, memur.

⁹³ Rıza HIZ, 1950 Demirsaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁹⁴ Fahri KAYA, 1952 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁹⁵ Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁹⁶ Ceyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

eğlenirler. Yalnız, kız tarafı üzgün oldukları için kız evinden ziyade, düğün sahibinin evinde eğlenirler.⁹⁷

Düğün eğlencelerinde, davul zurna eşliğinde halay, delilo, üç ayak, govend, rekıço gibi oyunlar oynanır. Günümüzde, halay, uzun havalarla birlikte modern dans oyunları da oynanmaktadır.⁹⁸

Pertek'teki düğünlerde söylenen başlıca türkülerde, en başta Pertek Türküsü söylenmektedir. Sonra ise mahalli türküler söylenir.

PERTEK TÜRKÜSÜ

Başında pırlanta süpürgeç dağı
Önünde Kahraman Murat ırmağı
Bir uçtan bir uca bahçesi, bağı
İnan ki cennetten güzelsin Pertek

Diz çökmüş önüne yedi kat dağlar
Dört yandan buz gibi suların çağlar
Yüzünü görenler sana bel bağlar
İnan ki cennetten güzelsin Pertek

Hele bir ilkbahar günlerin gelsin
Gül kokun yerlerden göğe yücelsin
Bağrını renkberenk çiçek bezesin
Aşkınla doyulmaz güzelsin Pertek

Kumrular dem çeker, öter bülbüller
Mehtapta gizlice soyunur güzeller
Bir renkli gurubun bir gez görenler
Seyrine doyulmaz güzelsin Pertek

Bırak da söyletme aşık Kurbanı
Yoluna öderim bil ki bu canı

⁹⁷ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

⁹⁸ Ali TUKLİK, 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

Ben gezdim İstanbul, İzmir'i Van'ı
Bunlardan şirinsin, güzelsin Pertek⁹⁹

c. Kına Yakma

Kına yakma, gelin alma gününden önceki gece yapılır. Önce geline kına yakılır. Kına yakma zamanı geldiğinde gelin elini açmaz, erkek tarafından hediye ister. Erkek tarafından altın veya bilezik gibi hediye verildikten sonra gelin elini açar. Kınayı erkeğin kız kardeşi veya kadın akrabası gelinin her iki eline yakar. Geline kına yakma, türkü eşliğinde yapılır.

Pertek yöresinde kına yakılırken söylenen türküler en başta Kınayı Getir Ane türküsü ve diğer türküler söylenir

KINAYI GETİR ANE

Kınayı getir ane
Parmağı batır ane
Bu gece misafirem
Koynunda yatır ane

Sıra sıra çeperler
Çepere su seperler
Irak yoldan geleni
Terli terli öperler¹⁰⁰

ÇAYDA ÇIRA TÜRKÜSÜ

Çayda çıra yanıyor
Engeller uyanıyor
Çözme tabip yaramı
Al kana boyanıyor

⁹⁹ PEYDAV Vakfı, **Yeşil Pertek Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Elazığ, 2000, s. 2

¹⁰⁰ DURMUŞ, Hıdır, 1958 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, serbest işçi.

Çayda çırarım var
 Gizli yaralarım var
 Eller al, yeşil giymiş
 Benim karalarım var

Çayda çırarlar yine
 Yandılar döne döne
 Bahtlı çıra seni
 Ayda yılda bir güne

Çayda çıra gelince
 Kına yakın eline
 Nazar değmesin sakın
 Has bahçenin gülüne

Yanar çayda çırarlar
 Kızlar oyun sıralar
 Gelin hanım gelirse
 Defçi toplar paralar¹⁰¹

Kına yakılırken, gelini ağlatmak için¹⁰² şu türküyü söylerler.

Gelin ağlar yaşın yaşın
 Gitmem diye sallar başın
 Şimdi gelir bey gardaşın
 Ağlama gelin ağlama
 El oğludur bel bağlama

Gelin giydiği atlas
 Atlasa iğneler batmaz
 Gelin güveysiz yatmaz
 Geline tel duvağ olsun

¹⁰¹ Selahattin SİVRİKAYA **Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri**; İstanbul 2002, s. 247

¹⁰² Selahattin SİVRİKAYA **a. g. e.**, s. 251

Hemen güveği sağ olsun
 Gelin oturur tahtında
 Bülbüller öter vaktında
 Kızlar gelinlik bahtında
 Beri gel gelin beri gel
 Saçların yerde sürün gel

Gelinin giydiği yeşil
 Duvağın başından aşır
 Sarhoşum dilim dolaşır
 Ağlama gelin ağlama
 Yeter yüreğim dağlama

Sofrada koydum kaşığı
 Atladım geçtim eşiği
 Babamdır gözüm aşığı
 Şen olsun şen babamın evi
 Benzer olmaz baba evi

Kına işlemi genellikle gece geç saatlere doğru yapılmaktadır. Kına geline yakıldıktan sonra erkek tarafındaki kadınlar bu sefer, erkeğe kına yakarlar. Kına damadın sadece sağ elinin serçe parmağına yakılır. Köylerde ise genellikle damadın her iki eline ve sağ ayak başparmağına da yakılmaktadır.¹⁰³

d. Gelin Alma

Gelin alma töreni , günümüzde Pazar günlerine, eskiden ise Perşembe günlerine denk getirilirdi. Perşembe gününe denk getirilmesinin sebebi Cuma akşamının kutsal olarak kabul edilmesindedir.¹⁰⁴ Eskiden gelin almaya atlarla gidilirdi Günümüzde gelin almaya arabayla gidilmektedir. Bir araba konvoyu eşliğinde gidilir.

¹⁰³ Mehmet Ali POLAT 1938 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁰⁴Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

Bazı köylerde düğünün son günü, gelin almaya gitmeden önce ‘gelin gezdirmesi veya gezmesi ’ diye bir uygulama vardır. Gelin gezmesinde, yaşları otuz ile kırk arasında değişen ‘yenge’ denilen evli kadınlar, gelini köyün içinde gezdirirler. Gelin gezdirmesi bir kadın eğlencesidir. herhangi bir maksadının olup olmadığını sorduğumda, sadece kadınlar arası bir eğlenme şekli olduğu söylendi.

Geline çarşaf giydirilerek, gelin erkek ata bindirilir. Yengeler ise kısrak denilen dişi atlara binerler. Gelinin başına kırmızı kurdele, yüzüne ise beyaz duvak takılır. En önde gelinin sağdıcı at üzerinde, sonra gelin at üzerinde sağdıcı takip eder. Ondan sonra diğer yengeler at üzerinde gelini ve gelin sağdıcını takip ederler. Köyün etrafında birkaç tur atıldıktan sonra gelin ile yengeler, birlikte kız evine tekrar dönerler.¹⁰⁵

Erkek tarafı kız evine vardıklarında, gelinin erkek kardeşi ve akrabaları kapının önüne geçer, kapıyı kapatıp hediye ister. Buna ‘kardeş haleti’ denir. Genelde elbise, para, tabanca, av tüfeği vb. hediyeler verilir. Hediyeler verildikten sonra gelin alınır. Gelin eskiden ata bindirilirdi. Ata binmeden önce gelinin erkek kardeşi ata biner. Bundaki amaç, ata sihir yapılmışsa, önce kardeşi binerek sihirli olup olmadığını öğrenmeye çalışarak, geline zarar vermesini engeller.¹⁰⁶

Gelin alınmadan, erkek tarafı kız evine vardığı zaman, kız tarafına nisbet olsun diye şu türküyü söylerler:

Gam zedeler, gam zedeler
Gam vurur, gam zedeler
Sinemi, ok delemez
Delerse, gamze deler.¹⁰⁷

Gelin ailesiyle vedalaşırken gelinin annesi, babası ve kardeşleri ağlarlar. Hüzünlü bir ortam oluşur. Bazı köylerde, gelin evden çıkarken, gelinin annesinin arkasından bakmaması inancı vardır. Eğer annesi gelinin arkasından bakarsa, gelinin

¹⁰⁵ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı. Mustafa BAYGIN, 1934 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkönak-Akmezra’da ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

¹⁰⁶ Mehmet, BAYGIN, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkönak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁰⁷ Ceyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

boşanacağına inanılır. Gelinin arkasından su dökülür. Su dökmenin anlamı, suyun berekete, uğura vesile olacağı inancıdır.

Pertek'in genelinde gelin koca evine giderken, güzergahta bulunan evlerden gelinin başı üzerine şeker, üzüm ve para atılmaktadır. Bu saçı uygulamanın amacı, geline uğur getireceği inancıdır.¹⁰⁸

Gelin evden alınırken, 'Tekbirler' eşliğinde götürülür. Erkek ve kız tarafının büyükleri tekbir getirirler. Gelinin kaynatası gelin ata bindirildikten sonra, atı tutup önde gider, tekbir getirir. Tekbir getirmenin maksadı, evliliğin hayırlı ve mesut olması için yapılan bir nevi duadır.¹⁰⁹

Gelin ata bindirilip erkek tarafına getirilirken bahşiş isteyenler tarafından yol kesilir. Para veya istenilen hediye verildikten sonra gelin yola devam eder. Gelin yoldayken eskiden uygulanan diğer bir adet ise çoban davarıyla, konvoyun önünü keser. Gelinin atının önüne bir koç getirir. Gelin koçu tek eli veya elleriyle atının üstüne kaldırıp önüne almayı başarabilirse koç gelinin olur; koçu kaldıramazsa erkek tarafı çobana para ya da bir koçu verir.¹¹⁰

Gelin, damadın bulunduğu evin önünden geçirilir ve atı durdurulur. Bu sırada sağdıç bir elmayı kendisi alır, bir elmayı damada verir. Sağdıç üç defa elmayı gelinin kafasına atar gibi yapar. Dördüncüsünde damat gelinin kafasına elmayı atar. Elma atmanın nedeni, elmanın saadeti getirdiğine inanılmasıdır. Eğer gelin tarafı, erkek tarafına fazla masraf yaptırmışsa damat elmayı sert bir şekilde atar. İlçenin bazı köylerinde damat elmayı gelinin kafasına attıktan sonra sağdıç da elmayı atar. Damat elmayı attıktan sonra, orada bulunan gençler damadı vurmaya çalışırlar. Sağdıç ise damadı korumaya çalışır.¹¹¹

Gelin erkek tarafının evinin önüne geldiğinde, gelin hediye almadan attan inmez. Bu hediyeler, altın, tarla, koyun veya inek cinsindedir. Hediye sözü verildikten sonra, gelin attan iner. Gelin eve girmeden, tahta kaşık ve çömlek kırdırılır. Çömlek kırdırmanın amacı, gelinin güçlülüğünü ölçmek ve uğurlu olacağı inancıdır. Gelin attan

¹⁰⁸ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

¹⁰⁹ Dursun, ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹¹⁰ Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbağçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹¹¹ Hıdır KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

indikten sonra, erkek tarafı kurban keser. Gelin eve girmeden başının üstüne sini veya bir örtü tutulur. Örtünün içinde Kur'an-ı Kerim bulunur. Gelin bu şekilde eve girer.¹¹² (Bkz. Ek. - 4)

Gelin eve getirildikten sonra davetlilere, son kez bir düğün yemeği verilir. Yemek yenildikten sonra artık misafirler evden ayrılır. Ayrılırken 'Allah hayırlı etsin, Allah utandırmasin, Allah mesut etsin' gibi dualar ederler. Erkek arkadaşları, akşama kadar damadın yanında beklerler.¹¹³

Düğünün başlangıcından gerdek zamanına kadar gençler, damadın eşyalarını çalıp kaçırmaya çalışırlar. Sağdıç hem damadı hem de eşyalarını korur. Eğer gençler damadın eşyasını kaçırlarsa, düğün sahibi kaçırılan eşya karşılığında eskiden koç ve koyun verirdi. Günümüzde kaçırılan eşya karşılığında teyp, televizyon gibi eşyalar verilmektedir. Damat gelinin yanına giderken, gençler damadın sırtına vurmaya başlarlar. Sağdıç ise damadı korumaya çalışır.¹¹⁴

Günümüzde gelin almaya arabalarla gidilir. Gelin arabası süslenir. İlçe merkezinde ve köylerin çoğunda düğünler, düğün salonlarında yapılmaktadır. Düğün salonuna gitmeden önce, gelin ile damat hatıra fotoğrafı çektirirler. Fotoğraf çektirildikten sonra gelin ile damat süslenmiş arabayla düğün salonuna gelirler. Düğün salonunda davul-zurna eşliğinde davetlilerle birlikte, gelin damat dans, halay ve diğer yöresel oyunları oynarlar. Düğün eğlencesinin sonuna doğru geline para veya altın gibi hediyeler takılır. Takılar takıldıktan sonra eğlenceler biraz daha devam eder. Düğün salonundan ayrıldıktan sonra gelin arabası konvoyu şehirde birkaç tur attıktan sonra gelin ve damat evine bırakılır.

Mevlitli düğünlerde ise erkek ile kadınlar ayrı ayrı otururlar. Erkeklerin olduğu bölümde mevlit okunur. Mevlit okunduktan sonra davetlilere yemek verilir. Yemekten sonra kadın misafirler takı veya para takarlar. Takılardan sonra gelin ve damat süslenmiş arabaya bindirilir. Konvoy eşliğinde birkaç tur atıldıktan sonra gelin ve damat eve bırakılır.

¹¹² Mevlüt DAŞ, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

¹¹³ Hıdır, ÇAY, 1961 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, esnaf.

¹¹⁴ Seyhan, DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

e. Düğün Sonrası Halk İnanışları

Gerdek gecesinden sonra, sağdıç gelinin bekaretine işaretle, gelinin annesine çeşitli hediyeler gönderir.¹¹⁵

Gelin eve geldiğinde, ertesi gün sabahleyin ‘yüz açımı’ veya ‘yüz görümlüğü’ için komşu, akraba kadınlar, gelini görmeye giderler. Gelin uzak bir yerden gelmişse yani yabancı ise tanışrlar ve gelen misafir kadınlar geline hediye verirler. Bu hediyeler ev eşyası şeklindedir. Gelin ise çeyizinden tül bent, çorap ve mendil gibi hediyeleri gelen misafirlere verir.¹¹⁶

Eskiden gelin ile damat üç gün boyunca dışarı çıkmazlardı. Damat bir haftaya kadar çarşıya çıkmazdı. Bazı köylerde damat bir ay boyunca dışarı çıkmazdı. Bunun nedeni, damadın büyüklerden utanması ve onlara gözükmek istememesindedir. Eğer büyüklerle karşılaşma mecburiyetinde kalırsa, büyüklerin ellerini öpmeye giderlerdi.¹¹⁷

Düğünden üç gün sonra, damat ve gelin kız tarafına el öpmeye giderler. Kaynana evi yakın ise aynı gün geri dönerlerdi. Ev uzakta ise orada birkaç gün kalırlar. Bu arada damat ile geline halı vb. ev eşyası, hatta birkaç koyun ve keçi hediye edilir.¹¹⁸ İlçenin bazı yörelerinde ise gelinin annesi kızını görmeye gelir. Damat ve gelinle birlikte kızın annesi onları kendi evine misafirlğe götürür. Sonra da onlara hediye verir.¹¹⁹

Pertek’in bazı köylerinde gelin eve getirildikten sonra en az bir hafta perde arkasında kalır. Kaynanası ile konuşmaz. Kaynanası kendisi ile konuşması için hediye verir. Daha sonra gelinin kaynatası, gelinin yanına gelir ve kendisiyle konuşması için hediye verir. Yine de gelin kaynatasının yüzüne doğrudan bakıp konuşamaz, alçak sesle konuşur.

İlçenin bazı köylerinde damat kız tarafına gitmez. Bu durum geleneklerden kaynaklanmaktadır. Yani erkek kız tarafına meyil etmez inancı hakimdir. Gelin düğünden sonra birkaç ay kaldıktan sonra kaynanası ve kaynatası, geline baba ve annesinin evinde kalması için belirli bir süre belirler. Bu süre genelde on beş gündür.

¹¹⁵ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

¹¹⁶ Ayten TAŞKAYA, 1944 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkönak’ta ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹¹⁷ Seyhan, DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

¹¹⁸ Hasan KAYA, 1937 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

¹¹⁹ Ali TUKLİK, 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

Gelin on beş gün kaldıktan sonra evine döner. Bu arada gelinin akrabaları geline birtakım hediyeler verirler.¹²⁰

Günümüzde el öpme sırasında ilk önce erkek tarafı ziyaret edilir. Gelin çeyizinden tülbent, yazma, seccade, gömlek vb. eşyaları kendisine takı takan akrabalara hediye eder. Bu hediyeler takılan takılara ve akrabalık derecesine göre dağıtılır¹²¹.

Günümüzde ilçe merkezinde ve köylerin bir kısmında evli çiftler için ayrı bir ev döşenir. Çekirdek aile tipine doğru bir gidiş söz konusudur. Fakat halen köylerin bazısında geniş aile tipi devam etmektedir. Gelin ile damat, damadın babası ve annesi, kardeşi ve yengeleriyle birlikte yaşamaktadır. Ayrı bir ev kurma, ancak damadın anne ve babasının ölümü gerçekleştikten sonra olmaktadır.¹²²

Eskiden boşanmalara pek rastlanmaz ve hoş da karşılanmazdı. Günümüzde az da olsa boşanmalar olmaktadır. Pertek ilçesinin tamamında, tek eşli evlilik esastır. Az da olsa eskiden çocuğu olmayan çiftler hanımının rızası ve hatta zorlamasıyla ikinci bir evlilik gerçekleşmekteydi. İkinci evliliklerde, düğün yapılmaz; sadece nikah töreni vardır.¹²³

D. ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Ölüm, dünya hayatının son bulmasıdır. İnsanlar için en hüzünlü ve acıklı olay ölümdür. İnsan tabiatı gereği ebediliği ister, ölümü istemez. Onun için ahiret hayatı düşüncesi bütün din ve inançlarda mevcuttur. İnsanlar bu inanç doğrultusunda bazı uygulamalara girişirler.

Pertek ilçesinde ölümle ilgili inanışların ve uygulamaların çoğu İslamiyet'in ölüm ile ilgili kurallarıdır. Bu başlık altında ölümle ilgili halk inanışları; ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası halk inanışları olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

¹²⁰ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹²¹ Güllü DAŞ, 1937 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹²² Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹²³ Dursun, ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

1. Ölüm Öncesi Halk İnanışları

Perteklilere göre, ölümle ilgili belirtiler, bir kişinin hastalığının ağır olması, hastanın yatağa düşmesi, kendisinin veya bir akrabasının kendisiyle ilgili ölüme yorulan rüya görmesi, ve ölecek kişinin fiziki yapısında görülen takatsizlik, fersizlik halleridir. Hatta halk arasında ‘beti benzi gitmiş, gözlerinin ferri sönmüş’ gibi ifadelerle şahsın ölümünün yakın olduğu ve öleceği inancı vardır.¹²⁴

Ağır hastanın ayakları şişmişse, yanındakiler hissettirmeden parmaklarıyla hastanın ayaklarının dibine basarlar. Basılan yer, eskisi gibi çabuk şişerse hastanın iyileşeceği, şişmezse öleceğine inanılır. Rüyada eşek görülmesi veya harabe (yıkık) ev görülmesi ölüme yorulur.¹²⁵

İlçede ağır ve yatağa düşmüş hastaları, ziyaret etme adeti vardır. Bu hastalar, akrabaları ve tanıdıkları tarafından ziyaret edilir. Hastaların yanında Kur’an-ı Kerim okunur. Akrabaları Kur’anı bilmiyorlarsa, özellikle hoca tutulup Kur’an-ı Kerim okutulmaktadır. Hastanın akrabaları biliyorsa Kur’an-ı Kerimi onlar okur. Eğer hasta genç ise çok acıklı bir durum olduğu için, hastanın yanında, ölümden özellikle bahsedilmez. Onun için hak helalliği alınmaz. Genç hastanın yanında şifa niyetiyle Kur’an-ı Kerim ve dua okunur. Hastalığın geçeceği ve iyileşebileceğini söyleyerek hastaya teselli ve ümit verilir.¹²⁶

Hastayı ziyarete gelenler, hastadan helallik alırlar. Hasta da ziyaretçilerden hak helalliğini alır. Karşılıklı hak helalliğinden sonra, ziyaretçiler hastaya teselli vermeye çalışırlar: ‘Kimin ne zaman öleceği belli değil, belki biz sizden önce ölürüz, inşallah iyileşip daha çok yaşarsın.’ gibi sözler ve temennilerle hastaya teselli verirler. Bu arada akrabaları, hastaya vasiyetini sorar. Nereye gömülmek istediği, kimseye borçlu olup olmadığı sorulur. Yaşlı hasta, çocuklara birlik beraberliklerinin korunmasını nasihat eder. Sonra teker teker kardeşlerinden çocuklarından ve hanımından helallik alır¹²⁷

¹²⁴ Güzel BAYAR, 1942 Kazılı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar mezunu, emekli.

¹²⁵ Aslan ÇAYA, 1954 Sağman doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, üniversite mezunu, memur.

¹²⁶ Ahmet ALEV, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

¹²⁷ Dursun ÖZ, 1945 Bulğurtepe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

Bazı yörelerde erkek hastaya ‘yastığın hayırlı olsun, kimin ne zaman öleceği belli değil, yolun açık olsun’, kadın hastaya ise ‘Allah hayırlı kapı açsın, kimseyi ele- avuca düşürmesin.’ diye dua edilir.¹²⁸

Hasta ağırlaştığında akrabaları ve yanındakiler Kelime-i Şahadet getirmesini telkin ederler. Kelime-i Şahadet getirilmesindeki maksat, son nefesini iman ile vermesidir. Son nefesinde iman ile gitmesi ölenin ahireti için çok önemlidir. Şeytanın, hastaya imansızlık vesvesesi vermesinden korkulur. Onun için hastanın yanında daima Kur’an okunur ve Şahadet getirilir. Eğer hasta, Kelime-i Şahadet getiremiyorsa, akrabalarından biri vekil olur. Hastanın yerine vekil vekaleten Şahadet getirir. Hasta perişan olursa yönü kibleye döndürülür. Bundaki amaç öldükten sonra döşeginde eziyet çekmesin.¹²⁹

Çok eziyet çeken, dayanılmaz acıları olan hastanın, ayaklarının altına üç gün boyunca bal sürülür. Bal sürmenin amacı, ölümün kolay gerçekleşmesini sağlamaktır.¹³⁰

Zor ölümle ilgili diğer bir inanış ise, ölüm esnasında fazla sıkıntı çekenlerin, ahiret hayatında rahatlık göreceği inancıdır. Çünkü ağır hastalık sırasında kişi, daha fazla Allah’a yalvarır, daha çok duada bulunur.¹³¹

2. Ölüm Esnasında Uygulanan İnanışlar

Hasta ruhunu teslim ettiği sırada, hemen gözleri kapatılır. Kafası üzerinden bağlanan bir bezle ölünün çenesi kapatılır. Elleri göbek üzerine bağlanır. Ayrıca ayakları yan yana getirilerek başparmakları birbirine bağlanır. Bağlanmanın amacı, ölünün daha düzgün ve rahat bir biçimde kefenlenmesidir. Ölünün karnı şişmesini önlemek için, makas ve bıçak, gibi demirden yapılmış eşya bırakılır¹³².

Ölenin yakınları, imama haber verirler. İmam Sela okur. İlçe merkezinde Sela okumayı takiben, imam ölen kişinin kimliğini, cenaze namazının ne zaman kılınacağını ve cenazenin ne zaman defnedileceğini ilan eder.

¹²⁸ Hatiye KEM, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹²⁹ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

¹³⁰ Zehra ÖZ, 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹³¹ Efendi, BEYAZ, 1927 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

¹³² Mevlüt DAŞ, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

Ölüye eziyet olmasın diye üzerindeki elbiseler makasla kesilir. Ölen kişi için hemen su ısıtılır. Suyun sıcaklığına dikkat edilir. Isıtılan suyun ılık olması gerekir. Köylerin tamamında ve ilçe merkezinin büyük bir kısmında cenaze ölü evinde yıkanır. Cenaze yıkanırken, ölünün birinci dereceden akrabaları ölüyü yıkamaya yardım ederler. Ölü teneşir tahtasının üstünde yıkanır. Gasilhane dışında, sabit bir teneşir tahtası yoktur. Ölü evi, cenazenin yıkanması için hemen bir teneşir tahtası hazırlar. Teneşir tahtası hazırlandıktan sonra, cenaze yıkanır. Kadın cenazelerini, yıkama usulünü bilen tecrübeli kadınlar yıkarlar.¹³³

Ölüyü imamlar yıkar; ancak bazı köylerde ölüyü usulü bilen akrabaları da yıkayabilir. Ancak tereddüt ve yanlışlık yapılmasın diye imam veya bilen bir kişi cenazenin nasıl yıkanacağını anlatır. Eskiden Alevi köylerinde ölüyü dedeler de yıkayıp defnederlerdi. Dedeler, cenazeyi defnederken On iki İmam üzerine deyişler söylerler.¹³⁴

Kefen, genelde beyaz bir bezden yapılır. Kefen biçmeyi işin ehli olanlar yapar. Bazen yaşlılar daha hayattayken kendi kefenlerini hazırlarlar. Kefenin önceden hazırlanmasının nedeni, ölüm anında kefenin bulunmayacağı veya kendi helal parasıyla kefeni temin etme düşüncesidir. Eskiden, ölüm anında kefen hazır değilse yorganın, döşeğin beyaz bezinden kefen yapılırdı.¹³⁵

Alevilerde, kadınların cenazesi yıkandıktan sonra kadının yüzü saçlarıyla kapatılır. Kadın cenazenin yüzünü saçıyla kapatmanın nedeni, felekten (Azrailden) korkmasını engelleme inancıdır.¹³⁶

Ölü, yıkandıktan sonra aynı yerde kefenlenir. Kefenlemeyi müteakip tabuta konur. Cenazeyi köylerde, omuzlarda cenaze namazının kılınacağı yere götürülür. Musalla taşı, cenaze tabutunun bırakıldığı taştır. Musalla taşı ilçe merkezinde camilerin yanında bulunur. Köylerin bir kısmında musalla taşı mezarlığa yakın, hafifçe yüksek bir yerde bulunur. Tabut, üzerinde Kelime-i Tevhid ve ölümle ilgili ayetler yazılı yeşil bir örtü ile örtülür.

¹³³ Güllü DAŞ, 1928 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹³⁴ Hıdır KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹³⁵ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹³⁶ Zehra ÖZ, 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

Cenaze, musalla taşına konulduktan sonra imam, ölü için hazır bulunanlardan hak helalliği ister. Hazır bulunanlar, haklarını helal ederler. Cenaze namazını imam kıldırır. Cenaze namazına mümkün olduğunca köylerde erkeklerin tamamı katılır. Cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze omuza alınarak mezara kadar götürülür.

Mezarı ölenin akrabaları ve komşuları kazarlar Bazı köylerde, mezar kazmaya herkes yardım eder. mezar kazma işlemi için kati surette para alınmaz. Allah rızası için ve ölüne yakınlarına nasıl yardımım dokunur düşüncesiyle mezar kazılmaktadır.¹³⁷

İlçe merkezinde mezar kazma karşılığında bir miktar para verilir. Hatta Alevilerde teneşir tahtasının veya tabutun yanına bir bez serilir. Oraya gelenler bir miktar para bırakırlar. Toplanan paralar, ölüyü yıkayan dedeye veya imama, suyu dökenlere ve mezarı kazıyanlara dağıtılır.¹³⁸

Cenaze mezara götürüldüğünde tabut açılır. Ölü kefenli olarak mezara bırakılır. Ölünün birinci derecede akrabaları cenazeyi mezara bırakır. Cenaze mezara konulduktan sonra üstü tahtalarla örtülür. Mezarın boyu insan göğsünün hizasına kadar gelmelidir. Cenaze mezara bırakılırken muhakkak surette yönü kıbleye döndürülür. Bu esnada, imam tarafından Kur'an-ı Kerim'den, özellikle Yasin Süresi ve diğer sûreler okunmaktadır. Tahtaların üzerine hasır, naylon bırakılır. Eskiden meşe ağacı budanmadan bırakılırdı. Ondan sonra toprak hasırın üstüne atılır. Orada bulunan herkes toprak atmaya çalışır. Yalnız kürek elden ele verilmeyip yere bırakılır. Yere bırakıldıktan sonra alınır. Bunun sebebi küreğin elden ele verilmesi uğursuzluk getireceği inancıdır.¹³⁹

Mezar toprakla örtülüp tümsek hale getirilir. Toprağın üstüne su serpilir. Toprak küreğin arkasıyla ve elle sıkıştırılır ki üzerindeki toprak dağılmasın. Mezarın başından, herkes ayrıldıktan sonra imam ölüye telkin verir. Telkinde hesap veren meleklerle ne şekilde cevap verileceği hatırlatılır.

Alevilerde cenaze mezara bırakıldıktan sonra ölünün göz tarafına toprak atılır. Ölünün gözüne toprak atılmasının anlamı, ölenin gözünün dünyada kalmaması

¹³⁷ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹³⁸ Mehmet Ali ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

¹³⁹ Mevlüt DAŞ, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

inancıdır. Kadınların mezarının üstüne ağaç dikilir. Eğer ölen genç ise ağaca tülbent, yaşlı ise ihtiyar kadına başörtüsü (puşi) bağlanır.¹⁴⁰

3. Ölüm Sonrası İnanışlar

Ölü evine herkes yardım eder. Özellikle ilk üç gün veya bir hafta komşular, ölenin akrabaları yasta olduğu için yemek yaparak taziye evine gönderirler. İlçenin Alevi kesiminde cenaze defnedildikten sonra, hemen bir yemek cenazeye katılanlara verilir. Bu yemeği ölü evi verir. Fakat yemeği ölü evinin akrabaları ve komşuları hazırlar.¹⁴¹

Taziye süresi genelde ölümden itibaren bir haftadır. Günümüzde ilçe merkezinde bu süre üç gündür. Taziyeye gelenler, ölenin yakınlarına baş sağlığı ve ölen için Allah'tan rahmet dilerler. Gelenler muhakkak Fatıha, bilenler Kur'an-ı Kerim okurlar. Taziyeye gelenler kısa bir müddet kalarak ayrılırlar. Taziyeden ayrılırken tekrar başsağlığı dilenir. Ölü yakınlarına fazla üzülmemelerini, ölmenin insan için mukadder olduğu ve ölümü herkesin tadacağı ifadeleriyle teselli vermeye çalışırlar.

Defnedildikten sonra ilk akşam mezarın üzerinde barut veya ateş yakılır. Bunun nedeni, kurt, çakal, porsuk gibi hayvanların cenazeye zarar vermesini önlemektir.¹⁴² Alevilerde ise kırk gün boyunca mezar başında mum veya ateş yakılır. Kırkıdan sonra da Cuma akşamları mezar başında mum yakılır. Alevilerde mezar başlarında mum veya ateş yakmanın, ölü ruhuna aydınlık vereceğine inanılır.¹⁴³

İlçenin bazı köylerinde ölümden hemen sonra, Kur'an-ı Kerim hatmedilir. Hatim çoğu kere cenaze defnedilmeden yapılır. Ölünün Kur'an-ı Kerim bilen akrabaları, aralarında Kur'anı pay ederek tamamını hatmederler. Hatim definden sonra da yapılmaktadır¹⁴⁴

Ölünün kırkı çıkana kadar her gün ölü için hocalara Kur'an-ı Kerim okutulur. Kırkıda mevlit okunur. Kırkıda cesedin çürümeye başladığına inanılır. Mevlit okutulur, yemek verilir ve helva dağıtılır. Ayrıca, ilçe merkezinde elli ikinci gecede ölü

¹⁴⁰ Müslim DAĞ, 1930 Ardıç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

¹⁴¹ Çetin HIZ, 1968 Demirsaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁴² Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁴³ Hıdır KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁴⁴ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

etinin kemiklerinden ayrıldığına inanılır. Etin kemiklerden kolayca ayrılması için elli ikinci gecede mevlit okutulur.¹⁴⁵

Alevilerde, ölünün üçüncü gününde ‘ölünün ağzını açma’ töreni yapılır. Koyun veya koç kesilir. Akşamdan itibaren yemek hazırlıkları yapılır. Kesilen koyunun ciğerleri akşam yemeğinde yenilir. Sabah olunca yani ölünün üçüncü gününde mezarın başına gidilir. Orada bulunan herkese yemek dağıtılır. Böylece ölünün ağzının açıldığına inanılır. Artık ölünün öteki dünyada ağzının açılarak yemek yemeye başladığına inanılır.¹⁴⁶

Akrabaları ölü için ‘iskat’ uygulamasını ölümden sonra yaparlar. İskat, üzerindeki borcu düşürmek demektir. Ölünün hayattayken kılmadığı namazlar ve tutmadığı oruçlar için malından veya akrabaları ölünün hayrı için kendi mallarından bir günlük yiyeceğine denk gelen paranın veya malın fakirlere dağıtılmasıdır.¹⁴⁷ Maddi durumu iyi olanlar iskat bedelini fakirlere verirler. Maddi durumu yetersiz olanlar, devir usulüne başvururlar. Devirde bir miktar para alınır, birkaç kişi imamla birlikte oturup aralarında o parayı ‘aldım, kabul ettim’ diyerek birbirine devrederler. Devir işleminden sonra o parayı sahiplerine iade ederler.¹⁴⁸

Eskiden Cuma akşamları yağlı ve bol çeşitli yemekler yapmak bir gereklilik sayılırdı. Hatta cennetlik yani ameli iyi olan ölmüş ruhların, evlerini Cuma akşamları ziyarete geldikleri, hayattakilerin sıkıntıda olmadıklarını ve mutlu olduklarını görünce, sevindikleri inancı vardır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Seyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

¹⁴⁶ Arap KES, 1944 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-Köy Muhtarı.

¹⁴⁷ Ahmet Hamdi Akseki, **İslam Dini**, Ankara, 1989 s. 121

¹⁴⁸ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁴⁹ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

4. Mezar Ziyaretleri

Birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamındaki ziyaret sözcüğü Arapça ziyaret kelimesinden gelmekte olup; yine Arapça'da aynı kökten zevr sözcüğü hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manalarına gelmektedir. Bununla birlikte Arap dilinde ziyaret etmek anlamındaki mezar kelimesi, Türkçe'ye kabir anlamıyla geçmiştir.¹⁵⁰

Mezar ziyaretleri, Pertek İlçesinde önemli bir görev olarak telakki edilir. Bazı köylerde Cuma akşamları yani Perşembe günü İkindiden sonra mezarlara gidilir. Kur'an-ı Kerim'den Yasin Suresi ve diğer aşirler okunur. Kur'an-ı Kerim bilmeyenler, Fatiha Suresini okurlar. Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra, başta Hz. Muhammed (S. A. S) diğer peygamberlere, sahabelere evliyalara, geçmişlerine ve bütün Müslümanlara dua edilir, rahmet dilenir. Ayrılırken oradaki kabirlerin hepsi için tekrardan Fatiha okunur. Cuma akşamları Fatiha okumak hayırlı evlat ve ecdada bağlılık inancından kaynaklanmaktadır. Hayırlı evlat olursa, geçmişlerinin de bundan sevap alacağına inanılır.

Alevilerde Cuma akşamları mezar başlarında mum ve ateş yakılır. Ölülerin kabirlerinin böylece aydınlık olacağı, ölümlerin ferah duyacakları inancı vardır. Dorutay köyünde bütün mezarların başucunda mum ve ateş yakıldığı, mezar taşlarındaki duman islerinden anlaşılmaktadır.

Pertek İlçesi merkez ve bazı köylerde. eskiden mezarların başucu ve ayak ucuna iki taş dikilirdi. Etrafı taşlarla örülürdü. Günümüzde ise ölünün başucundaki mezar taşına doğum ve ölüm tarihleri, isim ve soy ismi, kimin oğlu olduğu ve Ruhuna Fatiha yazılır. Mermer taşıyla mezarlar yapılmaktadır. Bunun amacı mezarın kime ait olduğunun bilinmesi amacı taşır.(Bkz. Ek- 16)

Alevilerde mezarlar süslenir ve mezar taşlarına çeşitli figürler çizilirdi. Mezarlarda eskiden koç ve keklük resimleri mezar taşları üzerine resmedilirdi. Günümüzde Dorutay Köyündeki yeni mezarların mezar taşlarında, ölenle ilgili bilgilerin yanı sıra, tamamında gül resminin olması dikkatimizi çekti. Dorutay Köyü'nde eskiye ait olduğu görülen koç veya daha çok ata benzeyen heykeli andıran

¹⁵⁰ Ünver Günay , Şaban Kuzgun, Harun Güngör, Hüzeyfe Sayım, A. Vahap Taştan, **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Kayseri, 1996, s. 10

mezar taşı bulunmaktadır. (Bkz. Ek-11) Ayrıca bir mezar taşının üzerinde de kılıç resmi, bulunmaktadır. (Bkz. Ek-12.)

E. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Pertek ilçesinde, ziyaret ve adak yerleri halk inanışlarında önemli bir yer tutar. İlçede en meşhur adak ve ziyaret yeri Dorutay Köyündeki Sultan Hıdır Türbesi'dir. Ondan sonra gelen önemli ziyaret yerleri, Kolankaya Köyündeki Çar Kapı(Dört Kapı) ziyareti, Koçpınar Köyünde Hasan'ül Halife Türbesi, Cumhuriyet Köyündeki Oğlan Veren ziyareti, Süpürgeç Dağının zirvesinde bulunan Süpürgeç ziyareti, ilçe merkezindeki Mesime Hatun ziyareti ve Dorutay Köyündeki Arap Baba ziyareti ilçenin önemli ziyaret yerleridir.

Pertek'te bu ziyaretlerin dışında başka ziyaretler de vardır. Görüştüğüm Aleviler köylerinin tamamında ziyaret bulunduğunu ifade ettiler. Bu ziyaretleri su gözeleri, dağ ve tepe zirvelerindeki tek ağaçlar ve ulu ağaçlar olarak sayabiliriz. Mesela; Aşağı Gülbahçe Köyündeki Kozik ziyareti¹⁵¹ ve Ardıç Köyündeki Pınar¹⁵² ziyareti gibi ziyaret yeleri vardır. İlçe merkezindeki Mesime Hatun ziyareti hariç, yukarıda da bahsettiğimiz ziyaretlerin tamamı Alevi köylerinde bulunması dikkat çekicidir.

1- Sultan Hıdır Türbesi ve Ziyareti

Sultan Hıdır Türbesi, Dorutay köyünde bulunmaktadır. Sultan Hıdır Türbesi, denilebilir ki Tunceli ve Pertek yöresinin en meşhur ziyaret ve adak yeridir. O kadar meşhurdur ki yörede bazen Sultan Hıdır Türbesindeki yatırın, Hz. Hızır(a. s.)a ait olduğu ve türbenin tarihinin 7777 yıl öncesine kadar dayandığı ileri sürülmektedir.¹⁵³ Sultan Hıdır Türbesi sadece yöre halkı tarafından ziyaret edilmemekte, Türkiye'nin değişik bölgelerindeki insanlar burayı ziyarete gelirler.

Bu türbe çok amaçlı ziyaret yeridir. Psikolojik rahatsızlığı olanlar, felçliler, akıl hastaları, çocukları olmayanlar, çocukları ölenler, bahtlarının açılmasını isteyenler, kısaca her tür dilek için bu türbe ziyaret edilmektedir. Hatta yağmur yağdırmak için, pir soyundaki koca karı eskiden türbenin çortunu(oluk)nu çıkartıp, türbenin yanındaki çeşmeden su akıtarak yağmur yağdırmış. Köylüler, Sultan Hıdır Türbesinin eskiden

¹⁵¹ Mehmet Ali ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

¹⁵² Besime SEFER, 1953 Ardıç doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ikokul mezunu, ev hanımı.

¹⁵³ Sabriye KOYUN, 1955 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

çok ziyaret edildiğini, ziyaretlerin azalsa da günümüzde de devam ettiğini belirtmektedirler.¹⁵⁴

Türbenin bulunduğu köyde yaşayanlar, ziyaretin isminin yanlışlıkla Sultan Hıdır, olarak bilindiğini, asıl isminin Uryan Hıdır olduğunu söylediler. Türbede üç yatırın bulunmaktadır: Bu yatırların sahipleri ise Hıdır, Hıdır'ın karısı Sultan ve Hıdır'ın kızı Uryan'dır.¹⁵⁵

Türbenin etrafında, iki tane asırlı Çedene ağaçları, çeşme ve mum yakma yeri vardır. Türbe iki bölmeli olup iki odası vardır. Giriş kısmı hem Cem ayini bağlama(yapma) yeri, hem de uzaktan gelen misafirlerin kaldığı bölümdür. Diğer bölüm ise, yatırların bulunduğu odadır. Ziyaretçiler, burada dilekte bulunurlar.

Türbeye gelenler, yatırlara yüz sürerler. Ya Hıdır! Ya Sultan! Ya Uryan! diyerek yatırları üçer defa öperler. Sonra kibleye dönerek, dilekte bulunurlar. Dilek bulunma esnasında, bir bilen ya da görevli, yatırların başucundaki geyik boynuzuyla dilekte bulunanın sırtına üç defa hafifçe vurur ve Ya Hıdır! Ya Sultan! Ya Uryan! diyerek, geyik boynuzuyla bedeninin her tarafını sıvazlar.¹⁵⁶

Sultan Hıdır ziyaret ile ilgili birçok rivayet ve efsane anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; bu günkü Pertek ilçesine bağlı merkez Dorutay köyü yakınlarında yaşlı bir zat yaşarmış. O tarihlerde buraların kumandanı olan Sultan Alaeddin Paşa ordusuyla birlikte buraların denetimini yaparken akşam olur. Ve Dorutay köyü yakınlarındaki Sultan köyü mevkiinde geceyi geçirmeye karar verir. Çadırlar kurulur, yerleşme başlar. O sırada Sultan Alaeddin'in yanına gelen gözcülerden biri "Sultanım şu ilerde çadıra benzer bir şey ve içinde bir ışık huzmesi var" der. Sultan, iki tane atlı askeri bu çadırın yanına gönderir. Askerler gelip bakarlar ki bir eski çadır ve bu çadırın içinde yaşlı bir zattan başka kimse yok. Askerler sorarlar:

-İhtiyar kimsin sen? Burada ne işin var?

-Gördüğünüz gibi ben bir ademim. Adım Sultan Hıdır'dır. Bir toprak güvecim. Bir seccadem ve bir de atıma yedirmek için bir miktar arpam var.

¹⁵⁴ Hatiye KEM, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁵⁵ Hıdır KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁵⁶ Arap KES, 1944 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-Köy Muhtarı.

-Biz Sultan Alaeddin'in askerleriyiz. Seni Sultanımıza götürmek istiyoruz deyince bu defa ihtiyar buralara kadar zahmet edip gelen Sultanınıza söyleyiniz, buyursun misafirim olsun. Fakirhanemize şeref versin.

-İyi ama gelecek olan koca bir Sultan. Yanında bir hayli vezir, vezir-i azam ve kumandanları var. Bunları oturtmak için bir halın bile yok. Hem kaldı ki koca bir ordu, gelince ekmek ister, aş ister. Bunları nasıl ağırlarsın? İyisi mi biz seni oraya huzura götürelim.

-Tanrı misafiri umduğunu değil bulduğunu yer. Yüce Allah'ın izniyle mahcup olmayız. Buyursunlar gelsinler diye cevap verir. Askerler geri döner. Sultan Alaeddin Keykubat'a anlatırlar. Alaeddin Keykubat da bu ihtiyara ertesi gün ziyarete gider. Çadıra gelir gelmez ihtiyar sultanı nezaketle selamlar ve altına seccadesini serer. Her gelen bu seccadeye oturur, fakat seccadenin bir kenarı boş kalır. Sultan Alaeddin hayretler içinde kalır ve hayretini gizlemez. Durumu öğrenmek için seccadeye oturan vezir, kumandan ve askerlerine bir komutla "ayağa kalk" der. Herkes ayağa kalkar, sultan bakar ki yerde küçük bir seccade var. "otur" diye emir verir. Bakar ki yerde oturan kimse yok. Herkes seccadenin üzerine oturmuş, hayretler içinde kalırsa da sesini çıkartmaz. Biraz sonra yaşlı adam topraktan yapılmış güvecin içerisinde bir miktar sıcak aş olduğu halde Sultan Alaeddin'in önüne bırakır. Sultan:

-Baba erenler bunu hangimiz yiyeceğiz?

İhtiyar da; Sultanım besmele ile başlayın yemeye, İnşallah hepinize yetecek kadar yemek vardır. Diye cevap verir.

Sultan Alaeddin ve yanındakiler başlarlar yemeği yemeye, küçük güvecin içerisindeki yemek bütün askerler tarafından yenilir, herkesin karnı doyar. Fakat yemek bir türlü bitmez. Sonra direktteki asılı bulunan dağarcık'ın (kuzu ve oğlak derisinin tabaklaşmış, kurutulmuş ismi) içindeki arpadan atlara arpa dağıtmaya başlanır. Bütün atlara arpa verildiği halde dağarcıktaki arpanın hala bitmediği görülür. Sultan Alaeddin bu zatın ermiş keramet sahibi bir zat olduğunu anlar ve ona:

-Sen burada yalnız başına yaşlı bir ihtiyar olarak zor yaşarsın, ben sana askerlerimin içerisinden akıllı, dürüst, itaatkar(bazı rivayetlere göre beş tane, bazı rivayetlere göre üç tane) asker vereceğim. Bunlar ölünceye kadar senin emrinde ve hizmetinde olacaklar der.

Rivayet olunur ki Sultan Alaeddin'in bıraktığı üç askerın isimleri: Resul, Munzur ve Delil'dir. Bunlar yaşlı Sultan Hıdır'ın ölümüne kadar ona hürmet ve itaatte kusur etmezler.¹⁵⁷

Sultan Hıdır Ziyareti ile ilgili diğer bir rivayet de, köy yerleşim yeri daha eskiden köyün alt tarafında, daha da aşağıdaymış. Sonra zamanla köy yerleşim yeri, şimdiki bulunduğu yere nakledilmiştir. Ancak köyün pis suları, türbenin bulunduğu alana akmıştır. Köylüler, bir gün sabahleyin bakmışlar ki, Sultan Hıdır Türbesi, kendiliğinden köyün üst tarafına olduğu gibi gelmiştir. Köylüler, buna çok şaşırılmış; Sultan Hıdır'ın bir kerameti olarak değerlendirmişler. Yatırın kendiliğinden köyün alt tarafından üst tarafına geçmesini, köyün pis sularının yatırın eski bulunduğu yere akmasından, Sultan Hıdır'ın da bundan rahatsız olup kerametiyle üst tarafa geldiğine inanılmaktadır.¹⁵⁸

Sultan Hıdır ziyaretiyle ilgili, başka bir efsane de şöyledir: İstanbul veya batı şehirlerinden bir kişi ailesiyle beraber, Sultan Hıdır Türbesini ziyarete gelmişlerdir. Bir çobana denk gelmişler, çobana ziyaret yerini sormuşlar. Çoban da onları alaya alarak, alakasız boş ve ıssız bir tepeyi göstermiştir. Ziyaretçi ve ailesi çobanın gösterdiği tepeye gitmiş ve orada kurban kesip adakta bulunmuştur. Ziyaretçi ondan sonra, düzenli olarak her sene o tepeye gelerek, kurban kesip adakta bulunmaya devam etmiştir. Boş ve ıssız tepede her sene kurban kesip adak adayan ziyaretçiyi görenler; adama boş ve ıssız tepede neden kurban kestiğini sorunca, ziyaretçi başından geçen hadiseyi anlatmış. Adam, Sultan Hıdır ziyaretinin, kurban kestiği tepede olmadığını bildiğini; fakat Sultan Hıdır'ın bu tepede kendisine görüldüğünü, onun için burada adakta bulunmaya devam ettiğini, anlatmıştır.¹⁵⁹

2. Masume Hatun Türbesi ve Ziyareti

Ziyaret yeri Pertek İlçesi'nin Soğukpınar Mahallesindedir. Bu ziyaretgah, ilçe merkezinde bulunan tek ziyaret yeridir. Halk arasında Mesime Hatun Türbesi diye bilinen ziyaret, bazen yanlışlıkla Besime diye de isimlendirilmektedir. Ziyaretin

¹⁵⁷ Kenan Güven, *Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleriyle Tunceli*, İstanbul, 1992 s. 125

¹⁵⁸ Ali KAY, 1932 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

¹⁵⁹ İmam KAF, 1941 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

bulunduğu yerdeki mahallelilerden özellikle türbenin isminin aslını öğrenmek için sorduğumda, ziyaretin asıl isminin Mesime Hatun olduğunu söylediler.¹⁶⁰

Ziyaretin adını bir kadından alması dikkatimizi çekti. Tarihi bir şahsiyet olup olmadığını sorduğumuzda, kendilerini bildiklerinden beri, buranın ziyaret yeri olarak bilindiğini, ziyaret hakkında herhangi bir rivayet bilmediklerini ve sadece kadınlar tarafından ziyaret edildiğini ifade ettiler.

Ancak, Pertekli Mehmet Zülfü Yolga'nın Dersim Tarihi adlı eserinde, İsfahanlı Ma'sume Hatun'un Pertek'te medfun bulunduğunu¹⁶¹ belirtmesi, kanaatimizce artık bu yatırın Ma'sume Hatuna ait olduğu ve türbenin asıl isminin de Ma'sume Hatun olduğu şüphesiz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Masume Hatun ziyareti, Cuma akşamları özellikle kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kısmeti açılmayanlar, hastalığı olanlar şifa için, çocuğu olmayanlar ve ölenler ile çeşitli dilekleri olanlar burayı ziyaret ederler. Ziyaret esnasında türbenin yanındaki Derdağan ağacına bez, çaputlar bağlanmakta, ziyaret çevresinde ve yatırın bulunduğu yerde mum yakılmaktadır.¹⁶² (Bkz. Ek -8, Ek-9)

Türbenin içindeki yatırın üzeri, türlü örtü ve bezlerle donatılmıştır. Bunun sebebini sorduğumuzda, yatırı ziyaret edenlerin, bu örtü ve bezleri bıraktıklarını ve zamanla bu örtülerin ziyaretçilerce 'teberek' olarak kullanıldığı söylendi. Teberek, yatırın üzerindeki örtülerden alınan, bez parçalarıdır. Bu bez parçalarının muska özelliği taşıdığı ve berekete vesile olduğu inancı yüzünden, ziyaretçi daima beraberinde taşımaktadır.¹⁶³ Kanaatimizce ziyaretçi, bu uygulama ile yatırla kendisi arasında fiziki bağ veya temas sağladığına inanmaktadır.

Ayrıca dikkati çeken bir diğer husus da, Ma'sume Hatun Türbesine 200 metre mesafedeki derenin kenarında aynı adı taşıyan bir başka ziyaretin var olmasıdır Ziyaret yeri, derenin kenarında, yerden kaynaklı bir göze ile yanında bez ve çaput bağlanan bir dilek ağacı bulunmaktadır. Soğukpınar Mahallesi'nin asıl yerlileri orada bir ziyaretin olmadığını belirttiler. Mahalleye sonradan yerleşen Alevilerin orayı ziyaret kabul ettikleri anlaşılmaktadır. (Bkz. Ek -10)

¹⁶⁰ Mustafa YILDIRIM 1935 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

¹⁶¹ Mehmet Zülfü Yolga, a.g.e., s.49

¹⁶² Besime SEFER, 1953 Ardiç doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁶³ Besime SEFER, 1953 Ardiç doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

3. Hasan-ül Halife Türbesi

Bu türbe, Pertek Koçpınar köyündedir. Pertek'te çokça bilinen bir ziyaret yeri değildir. Daha çok tarihi bir mezar olarak bilinmektedir.¹⁶⁴

Türbe ile ilgili şöyle bir rivayet vardır: Hasan Halife Muhammet Taki'nin evladıdır. Abbasilerden Memun Halife zamanında, Memun kızını İmam Taki'ye vererek onu kendine damat ediyor. Memun bir müddet sonra ölüyor ve yerine Mutasım geçiyor. Mutasım İmam Taki'nin eşi Feyzullah hanımın amcasıdır.

İmam Taki ve Feyzullah hanımdan Hasan-ül Halife adında bir çocukları olur. (Asıl adı Hasan-ül Zılhi'dir. Bir müddet halifelik yaptığı için Hasan-ül Halife diyorlar.)

Hasan-ül Halife Bağdat'ta ortamın bozulmasından ötürü oradan çıkmış ve Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin yanına gelmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin yanında bir müddet kaldıktan sonra postunu, hırkasını ve külahını vererek seni Pertek yöresine saldı orada nasibini ara demiş. Hacı Bektaş-ı Veli'den icazet alıp bu tarafa yönelmiş. Pertek Kalesi'nin yanından akan Murat ırmağının kıyısına gelir. Mevsim bahardır, sular coşmuş, ırmağın üzerinde ulaşımı sağlayan küçük bir sal vardır. Bu sal ile geçmek için çok zaman kaybedeceğini anlar. Omzundaki hırkasını Murat ırmağı üzerine atar ve Pertek Kalesi'nin bulunduğu tarafa geçer. Kalenin civarında yaşayan ahali suyu bir hırkayla aşan bu yabancıнын etrafına toplanırlar. Kalenin hükümdarına haber verirler ve Hasan-ül Halife'yi hükümdarın huzuruna çıkarırlar hükümdar Hasan-ül Halife'ye:

-Sen sihirbaz mısın, nesen? Neden sal ile geçmedin de öyle hırkayla geçtin?
Hasan-ül Halife de:

-Hükümdarım benim sihirbazlığım ne cambazlığım ne de kerametim vardır. Sal ile geçmek istedim, ancak çok kalabalık olduğu için ben de Allah'a sığınarak hırkama bindim ve suyu geçtim, der. Hükümdar:

-Peki der ben seni diri diri ateşe atacağım, yanmazsan iyi kimselerden olduğuna kanaat edecek ve sana saygı duyacağız der. Hasan'ül Halife de:

-Hükümdarım ateşe mi atarsın, ne yaparsan sen bilirsin. Emir ferman senin elinde. Nasıl uygun nasıl uygun bulursan öyle yaparsın.

¹⁶⁴ Cafer BENK, 1972 Yeniköy doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.

Hükümdar kararını verir ve odunlar toplanır. Büyük bir ateş yakılır. Hasan-ül Halife bu ateşe doğru götürülürken ahalden Ekrem'in oğlu Hürrem isminde bir kişide Hasan-ül Halife'nin şahsına büyük bir saygı duyar ve onunla birlikte yanan ateşe girmek istediğini hükümdara bildirir. Hükümdar da ikisinin birlikte ateşe atılmasını emreder.

İkisini birden ateşe atarlar. Üç dört saat kadar beklerler, ateş söner. Ateş yerine bakarlar bunların ne bir izi, ne de tozları var. Herhalde ikiside yandı kül oldu gitti diye ahali tam dağılmaya başlar ki birden ateşe ilk girdikleri yerden ikisi birden çıkarlar. Hürrem'in elinde bir sepet üzüm var. Saçı sakalı buz içinde Hürrem'in etrafına toplanırlar. Ondan neler gördüğünü anlatmasını isterler. Hürrem de:

-Biz ateş falan görmedik. Ben soğuktan yandım

-Peki bu üzüm nereden çıktı? Elinde üzümle geldin.

-Biz ateşe girelim derken birden kendimi bir bağda buldum ki ardı arkası yoktur. Bu üzümü oradan hediye verdiler beraber getirdim.

O zaman Hasan'ül Halife adındaki bu zatın ehli keramet sahibi bir zat olduğuna herkes kanaat eder. Kale hükümdarı ve ahali toptan Müslüman olurlar. Hükümdar Hasan'ül Halife'nin başka yere gitmesine müsaade etmez. Oraya bir mescit yaptırır. Herkes Hasan'ül Halife'nin arkasında namaz kılmaya başlar. Ancak ilk etapta yapılan bir mescit cemaatin kalabalık olmasına karşın ihtiyaca cevap vermez duruma geldiğini görünce Hükümdar birkaç tane daha mescit yaptırır. Bunları Hasan'ül Halife adına vakfettirir. Ayrıca kendisine bir de ev yaptırır. Bir müddet burada kalır. Sonra beraber ateşe girdiği Hürrem'i evlendiriyorlar. Hürrem artık Hasan-ül Halifenin en sadık dostudur. Hürrem'in evliliğinden sonra Hasan-ül Halife hükümdarın karşısına çıkarak:

-Hükümdarım, biz burada misafir olarak ağırlandık. Her türlü iyiliğinizden nasibimizi aldık. Ancak buralar bana yurt olabilecek yerler değildir. Müsaaden olursa buradaki görevimi Hürrem'e bırakarak asıl mekanıma dönmek istiyorum...

Hükümdar kalması için çok ısrar ederse de Hasan-ül Halife'nin ısrarına dayanamaz. O zaman:

-Bak buradan Karasu ırmağına kadar benim emrim dahilindedir. Nereyi istersen orayı kendine tut, der ve Hasan-ül Halifeyi merasimle uğurlar.

Hasan-ül Halife Pertek'ten çıkar ve bu taraflara gelir. İşte şimdi bulunduğumuz Koçpınar'a gelir ve köyün yukarısındaki düzlükte karar kılar. O zaman buralar ormanlık imiş. Buralarda ev yokmuş. 6-7 hanelik bir köy oluşur.

Fakat burada içilecek su yoktur. Bir çeşme var mı yok mu diye çevrede gezinirken köyün üst tarafındaki düzlüğe çıkar. Çevresine bakınır. Çeşme bulamaz. O zaman kendi kendine burada çeşme olsa şöyle köyün üst tarafından köye doğru güzel su aksa ne iyi olur der ve o sırada kendisine bir ilham gelir. Ya Allah deyip esasını yere vurduğunda yerden buz gibi bir su fişkırtıyor. O sırada gaipten gelen koçu da kurban olarak kesiyor. Ve ondan sonra bu köyün ismi "Koçpınar" oluyor.¹⁶⁵

4. Çarkapı (Dört kapı) Ziyareti.

Bu ziyaretgah Kolonkaya Köyündedir. Köyün dışında olup kayalık bir alandır. Türbe veya yatır yoktur. Etrafı taşlarla örülmüştür. Yörede en çok bilinen ve ziyaret edilen başlıca ziyaretlerden biridir. Çok amaçlı bir ziyarettir. Çocuğu olmayanlar, çocuğu ölenler ve çeşitli hastalıkları olanlar Çarkapı ziyaretinde şifa ararlar. Bu ziyarette, mumlar yakılıp dilekler tutulmaktadır.¹⁶⁶

Bu ziyaret günümüzde gerek güvenlik, gerekse ulaşım sebebiyle eskisi kadar ziyaret edilmemektedir.

5. Oğlanveren Ziyareti.

Oğlanveren Ziyareti, Pertek İlçesinin Cumhuriyet Köyü'nde bulunmaktadır. Oğlanveren ziyareti bir tepenin başında, taşlarla çevrili tek bir ağaçtır. Herhangi bir yatır bulunmamaktadır.

Ziyaret çok maksatlı bir ziyaretgah olsa da, genellikle ziyaretin adından da anlaşılacağı üzere, çevre köylerden oğlan çocuğu olmayanlar ziyaret ederler. Erkek çocuğu olmayanlardan kimisi ziyaret sırasında namaz kılıp dua eder; kimisi de bez bağlayıp dilekte bulunmaktadır. Bu ziyarette adaklar da yapılmaktadır. Adaktan sonra

¹⁶⁵ Kenan Güven, a. g. e s. 127-128

¹⁶⁶ Hıdır KUŞ, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

erkek çocuğu olanlar, ziyarete tekrar gelirler ve kurbanlarını keserek fakirlere dağıtırlar.¹⁶⁷

Ayrıca çocuğu ölenler de bu ziyarete gelmektedir. Çocuğu ölen kadın, ziyaret yerine gelerek, bir beşik yapar. Beşiğin içine çaputlardan yapılmış bir bebek bırakılır. Beşiğin tam altına kurban edilmiş horozun başı gömülmektedir. Hamile kadın beşiği sallayarak, beşikteki sana; karnımdaki bana diyerek üç defa sallar.¹⁶⁸

6. Arap Baba Ziyareti

Arap Baba ziyareti, Dorutay Köyünün doğusundaki dağın zirvesindedir. Ziyaret yerinde yatır ya da türbe yoktur. Sadece çok bez ve çaput bağlanan bir ağaç, ağacın yanında taşlarla çevrili bir taş yığını bulunmaktadır. Taş yığınının arasında, çaputlarla yapılmış beşikler vardır. Ayrıca taş yığınının yanında dilek taşı da bulunmaktadır. Taş yığınının etrafında yanmış mum taşlardan yapılmış küçük ocaklar üstünde ateş yakıldığı görülmektedir.(Bkz. Ek- 11)

Ziyaret, daha çok Dorutay Köyünde ve çevre köylerde bilinmektedir. Ziyaret, çok amaçlı bir ziyarettir. Kısmeti açılmayanlar, hastalar, çocuğu ölenler Arap Babayı ziyaret ederler. Yalnız köylüler, daha çok çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edildiğini söylediler.¹⁶⁹

Arap Baba ziyareti ile ilgili rivayetlerde, eskiden Cuma akşamları ışık görüldüğünü söylediler. Kanaatimizce, bu ışıkların ziyaretçilerin yaktığı mum ve ateşin sönmemesi yüzünden, halkta ziyaretin nurlu olduğu inancını yerleştirmiştir.¹⁷⁰

Ziyaretle ilgili diğer bir rivayette ise, Arap Babanın Sultan Hıdır'ın bekçisi ve Horasan tarafından gelen bir eren olduğu anlatılmaktadır. Rivayete göre; Dorutay'daki Arap Baba, Harput'taki Arap Baba ve Mazgirt'teki (Tunceli İlçesi) Arap Baba, Horasan'dan, ellerine şamdan almışlar, kimin şamdanı (mum) nerede sönerse, orada ikamet edeceklerine dair sözleşmişler. Üç eren keramet göstererek uçmuşlar. Birinin

¹⁶⁷ Fatma SUNGUR, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁶⁸ Hasan KAYA, 1937 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁶⁹ Hatiye KEM, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı

¹⁷⁰ Çetin HIZ, 1968 Demirsaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

şamdanı Mazgirt'te, birinin şamdanı Harput'ta, diğ erinin şamdanı da Dorutay Köyü'nde sö nmüştür. İşte Arap Baba buraya böyle keramet göstererek gelmiştir. ¹⁷¹

F. HACI VE ASKER UĞ URLAMA İLE İLGİLİ HALK İNANIŞ LARI

1. Hac ve Hacı Uğ urlama ile İlgili İnanış lar

Hac; İslam'ın beş temel şartlarından birisidir. Hac ibadeti hür, maddi imkanı ve sağ lığı yerinde olan her Müslümana farzdır. ¹⁷²

Pertek İlçesinde hacı olmak ve hacca gitmek önemsenir. Günümüzde maddi imkanları ve sağ lığı yerinde olanlar hac farizasını yerine getirirler.

Hacca gitmeye niyetlenen şahıslar ilgili müftülöklere müracaat ederler. Kura sonucu, hacı adayları belirlenir. Hacı adayları, hacca gitmeye on-on beş gün kala, akrabaları, komşuları ve tanıdıkları ziyaret ederler. Ziyaretin amacı hak helalliğini almaktır. Hacı adayarı, 'Mübarek yerlere gidiyoruz, ne olur ne olmaz, insanlık halidir. Hakkın emri tecelli edebilir. Hakkınızı helal ediniz.' diyerek helalleş ir. Ziyaret edilenler ise 'Siz helal edin. Kabe-i Muazzama'da ve Ravza-i Mutahhara'da bize dua etmeyi unutmayın. İnş aallah, Allah bize de nasip eder.' diye dua ederler. Hacı adayı da 'inş aallah' diye karş ılık verir. ¹⁷³

Hacca bir-iki gün kala hacı adayları eş yalarını hazırlarlar. Hatta fazla masraf olmasın diye veya oranın yemeklerine yabancılık çekebilirler endiş esiyle beraberlerinde bozulmayacak yiyecekleri de götürürler. Son günde yakın akrabalar, hacı adayını tekrar ziyaret ederler ve terminalde tekbir ve ilahilerle hacıyı yolcu ederler.

Hac dönüş ü hacı karş ılama töreni yapılır. Karayoluyla dönüş yapan hacılar, yakın akrabaları tarafından ta gümrük kapılarında karş ılanır. Özel arabalarıyla karş ılamaya gidenler, arabalarına bayrak asarlar. Hava yoluyla dönen hacıları, yakın akrabaları havaalanında karş ırlarlar. Özel arabalarla hacı karş ılamaya gidenler aynı şekilde arabalarına bayrak asarlar.

¹⁷¹ İmam ŞEKER, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁷² Ahmet Hamdi Akseki, a. g. e s. 267

¹⁷³ Dursun ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

Hacılar beraberinde bilhassa Zemzem suyu, hurma, tesbih, namazlık ve küllah getirirler. Artık hac dönüşü bu kez de akraba ve komşular hacı ziyaretine giderler. Ziyaret esnasında misafirlere, Hac'dan getirilen Zemzem suyu ve hurma ikram edilir. Ziyaretçiye yakınlık derecesine göre; tesbih, seccade, küllah ve yüzük hediye edilir. Ziyaret esnasında hacı, Kabe'den, Mescid-i Nebevi'den bahseder. Hacdaki hatıralarını anlatır.

Hacı olan kimsenin davranışlarında daha dikkatli olması gerekir. İbadetlerini aksatmaması, günah işlememesi ve olgun davranması gerektiğine inanılır. Çünkü, artık hacı günahlarından arınmış olarak dönmüş ve bir daha günah işlemeyeceğine dair Allah'a söz vermiştir.¹⁷⁴

Günümüzde hacca gitme imkanları eskiye nazaran daha kolay olduğu için, ilçede hacı sayısında bir artış olmuştur. Eskiden hac ziyaretleri uzun süreli ve meşakkatli olduğundan, hacı sayısı çok azdı.

2. Askerlik ve Askere Uğurlama ile İlgili İnanışlar

Yörede askerlik hizmeti kutsal ve vatani bir vazife olarak görülmektedir. Askerlik vatani görev olduğu gibi, ilçede askerlik görevini yerine getiren kişiler toplumda önemli bir statü de kazanmış olurlar. Askerlik görevini yerine getirenin, fizik yönünden ve psikolojik olarak bir kusurunun olmadığı anlaşılmaktadır. Evliliğe engel bir durumu olmadığı düşüncesiyle, kız aileleri kızlarını gönül rahatlığıyla verebilirler. Aksi durumda kızlarını vermezler. Ayrıca, askerlik yapan çocuğun babası ve annesi oğullarına tecrübe edindiği gerekçesiyle bazı sorumluluklar yüklerler. Mesela; evin birtakım ihtiyaçlarının tedariki için alışverişe çocuklarını gönderirler. Artık baba yavaş yavaş ev işerinden elini ayağını çeker.¹⁷⁵

Çocuklarını askere gönderen aileler, asker çocuklarıyla gurur duyarlar. Askere gidecek genç, askerliğe bir-iki ay kala artık iş güçle uğraşmaz, istirahata çekilir. Genç arkadaşlarıyla gezip eğlenerek stres atmaya çalışır. Askerliğini yapmış yakın akrabaları, askerlikte nasıl davranışlarda bulunacağı konusunda tavsiyelerde bulunurlar. Akrabaları,

¹⁷⁴ Mustafa YILDIRIM 1935 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

¹⁷⁵ Abdullah BAYGIN, 1942 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

komşuları ve arkadaşlarını ziyarete gider. Akrabaları da özellikle misafirlığe davet ederler. Bu davet esnasında asker adayına bir miktar harçlık verirler.

Pertek'in bazı köylerinde tertipleri davet etme adeti vardır. Aynı dönemde askere giden kişiler birbirlerine tertip diye hitap ederler. Tertipler askerliklerine yakın bir zaman kala, birbirlerini misafirlığe davet edip ziyafet veriler. Bu ziyafetlerde tertipler ve yakın arkadaşları kendi aralarında eğlenerek hoş vakit geçirmeye çalışırlar.¹⁷⁶

Askeri yolcu etme gününde, sabahleyin erkenden genç tekrardan yakın akrabaları ziyarete gider. Büyüklerin ellerinden öperek, onların duasını alır. Ev halkıyla vedalaşırken annesini, babasını üzmemek için neşeli görünmeye çalışır. Asker adayı evden çıkarken arkasından su dökülür. Su dökmekteki amaç, suyun tez ve rahat akması gibi askerliğini de rahat ve çabuk bir şekilde bitirmesini dilemektir.

Bazı köylerde uğurlama sırasında, arabaya binmeden önce asker adayları yani tertipler halay çekerek yüksek moralli olduklarını göstermeye çalışırlar. Bazı köylerde ise asker adayları askere gitmeden üç gün önce kapılarına bayrak asarlar. Bayrak, asker uğurlandıktan bir gün sonra kapıdan indirilir.¹⁷⁷

Askerlik dönüşü terhis olan askerler, geldikleri yerden akrabalarına hediye getirirler. Askerin terhis olmasıyla birlikte bazı köylerde, askerlik kazasız belasız bitti diye, Allah'a şükür maksadıyla kurban kesilerek dağıtılır. Bazıları ise daha askere gitmeden adak adarlar. Askerlik dönüşü adak kurbanlarını keserler.¹⁷⁸

G. BEREKET UĞUR VE NAZAR İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

1-Bereket ile İlgili İnanışlar

Bereket, bolluk anlamındadır. Pertek yöresinde, bereket sözü rızkın bol ve helal olması manasında kullanılmaktadır. Mesela, rızkı bollaştırdığı için yağmura rahmet ve bereket denmektedir.

¹⁷⁶ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁷⁷ Mehmet, BAYGIN, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁷⁸ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

Bereketle ilgili genel inanış, ilk ürünlerden mutlak surette, fakirlere verilmesi inancı vardır. Bu dağıtma bir nevi zekat veya sadaka olarak görülmektedir. İslamiyet'e göre fakirlere mal dağıtmak berekete vesile olur.

İlk gök gürlemesinde, o anda görülen ve ele geçen büyük taşı başlarının üzerinden arkasına atarlar ki yağmur yağsın darlık gitsin, bolluk gelsin inancı vardır. Kış mevsiminde fazla kar yağması, o yılın bereketli olacağı inancı vardır.¹⁷⁹

Davarları olanlar, ilk sağımda sütü veya peyniri fakirlere dağıtırlar. İlk sağımda süt bereketli olsun diye bir de barkaçın-süt sağım tenceresi- altına bir avuç buğday bırakırlar. Davarların kuzulamasına bir ay veya daha yakın bir zaman kala, yöre tabiriyle 'babıko' denilen gömme yapıp dağıtılmaktadır.¹⁸⁰

Değirmende un geldikten sonra, ilk ekmek pişiriminde, pişirilen ekmekler yerine konulmaz. Çıkmın denilen ekmek torbasına konularak un çuvallarının üzerine bırakılır ki un torbaları çabuk bitmesin, bereketli olsun.¹⁸¹

İlkbaharda gömme yapıp dağıtılır. Yapılan gömmeden çift süren öküzlere de yedirilmektedir. Gök gürlemesi akşam vaktine denk gelirse bolluk olacağı, sabahleyin erkenden gök gürlerse kıtlık olacağı inancı vardır.¹⁸²

Rumi yılbaşında -14 Ocak'ta- hedik pişirilir. Pişirilen hediğin bir kısmı davarın arasına, ağıla atılır. Ağıl, bir gün boyunca temizlenmez. Bir kısmı ise tuzlanıp davara yedirilir. Bu uygulamadaki amaç, hayvanlara sağlık vereceği dolayısıyla bereketli olacağı inancını taşımaktadır.¹⁸³

2-Uğur ile İlgili İnanışlar

Genelde bütün toplumlarda bazı iş ve davranışlar uğurlu veya uğursuz sayılır. Uğuru, iyilik getirdiğine inanılan şey veya belirti olarak tarif edilmektedir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Ahmet ALEV, 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

¹⁸⁰ Dursun, ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁸¹ Arap KES, 1944 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-Köy Muhtarı.

¹⁸² Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁸³ Garip ÖZTÜRK, 1949 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁸⁴ D. Mehmet DOĞAN, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1996 s. 1095

Pertek İlçesinde, iyi sayılan yerlere sağ ayakla girilir. Kötü sayılan yerlere sol ayakla girilir. Örneğin eve sağ ayakla, tuvalete sol ayakla girilir.¹⁸⁵

İki bayram arasında –Ramazan ile Kurban- düğün yapmak ve nikah kıymak uğursuz sayıldığından, ilçe merkezinde düğün ve nikah işleri Kurban Bayramından sonraya bırakılmaktadır. Bu uygulama ilçenin genelini kapsamamakta; sadece ilçe merkezinde mevcuttur.¹⁸⁶

Gelin ata bindirilirken veya attan indirildikten sonra koca evine girmeden, gelinin tahta kaşığı ya da çömleği kırması, uğurlu sayılır.¹⁸⁷

Askere yolcu edilirken, gelin baba evinden çıkarken veya ev halkından birisi uzun seyahate çıkarken, arkasından su dökmek uğurlu sayılır. Ev inşa edilirken, uğurlu olsun diye duvarın arasına geyik boynuzu takılır.

İlçenin genelinde, hayırlı işler Cuma, Pazartesi ve Perşembe günlerine denk getirilir. Mesela; düğünler yahut nikah bu günlerde gerçekleşmektedir. Yalnız günümüzde düğünler, tatil günleri olduğu için Cumartesi ve Pazar günleri yapılmaktadır.¹⁸⁸

Gelin baba evinden çıkarken, özellikle annesinin arkasından bakması hoş görülmez. Eğer bakarsa, kızın boşanacağı inancı vardır.¹⁸⁹

Köpek uluması, alaca karga ile baykuş ötmesi ve bazı köylerde kedi miyavlaması kötüye yorulur ve uğursuz sayılır. Bazı köylerde kara kedinin kendisi de uğursuz sayılır. Baykuşa ‘hayır benim, şer senin’ denir. Alaca karga hangi evin önünde öterse, evdekiler ‘hayırdır, inşallah hayırdır.’ derler. Hangi evin önünde köpek ulursa veya anılan kuş türleri öterse, o evde kötü bir şey olacağı inancı vardır. Eğer o evde hasta varsa, hastanın öleceğine yorulmaktadır. Gece tırnak kesilmesi, hoş karşılanmaz. Kötü bir şey olduğunda veya konuşulduğunda, oradakiler aynı şeyin başlarına gelmemesi için tahtaya yada orada bulunan sert bir cisme vurulur.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁸⁶ Ceyhan DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

¹⁸⁷ Hürrem, ORHAN, 1942 Sağman doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

¹⁸⁸ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

¹⁸⁹ Hediye, DAŞ, 1936 Pınarlar doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁹⁰ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

Bazı köylerde Cuma günleri, öküzle çift sürmesi, kadınların örgü, dikiş ve nakış gibi işlerle uğraşması uğursuzluk sayılır. Özellikle Cuma akşamları kadınların dikiş dikmesi hoş görülmez.¹⁹¹

Pertek'te eşikle ilgili inanışlar genelde olumsuzdur. Şimşek çakarken eşikte durulmaz. Yıldırım çarpacağı inancı vardır. Aynı şekilde karanlık çöktüğünde eşikte durulursa , cin çarpacağı inancı vardır.¹⁹²

3. Nazar ile İlgili İnanışlar

Petek İlçesinde nazara inanılır. Nazar göz değmesi olarak bilinmektedir. Nazar olan kişinin öleceği yada başına kötü bir şey geleceği inancı bulunmaktadır. İnsanların nazar olabileceği gibi hayvanların, bitkilerin-mesela, tarla ve bahçenin nazara uğraması-ve eşyaların da nazar olacağı inancı vardır.

Pertek İlçesinde nazardan korunmak için şu tedbirlere başvurulmaktadır:

1-Nazar olmamak için mavi nazar boncuğu takılır. Nazar boncuğu insana, eve, hayvana ve arabaya asılmaktadır. Çocuğu ölen aileler, çocuk doğduktan sonra saçlarını kesmezler. Saçlarına nazar boncuğu takılmaktadır.¹⁹³

2-Pertek'te Derdağan Ağacı'nın nazardan koruduğu inancı vardır. Çocukların omuzlarına. Derdağan Ağacı'nın küçük çatalı dalları elbiseye iliştilerle asılır. Derdoğan ağacının dalları evlere de asılmaktadır. Derdağan Ağacı'nın küçük çatalı dalları tercih sebebidir

3-At nalı, evin kapısının üst eşiğine, ay yıldız gibi ters takılarak, kapıya çivi ile çakılır. Böylece evin nazardan korunduğuna inanılır.

4-Küçük kaplumbağa iskeletleri, arabalara asılarak nazardan korunduğuna inanılır.¹⁹⁴

5-Ekili tarlayı nazardan korumak için sırığa koçun veya öküzün kafasının iskeleti takılarak tarlanın ortasına dikilir. Kimisine göre ise koçun veya öküzün kafasının

¹⁹¹ Baki MUT, 1960 Elmakaşı doğumlu, Pertekte ikamet ediyor, ortaokul mezunu, memur.

¹⁹² Zehra ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁹³ Seyhan, DİLEK, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.

¹⁹⁴ Müslim DAĞ, 1930 Ardıç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

iskeletinin tarlaya dikilmesi bereketliliği sağlar. Kanaatimce de bu uygulama nazarla ilgilidir. İnsanların dikkatini tarladan iskelete çevirmektir.¹⁹⁵

6-Nazardan koruma ile ilgili olarak ‘**Üzerlik**’ otunun kapının girişine takma uygulaması da vardır.¹⁹⁶

7-Nazardan korunmak için kurşun dökme işlemi ilçe merkezinde ve bazı köylerde uygulanmaktadır. Pertek İlçesi’nde kurşun dökme uygulamasını; ancak ‘el verilen’ yani ‘ocak’ denilen kişiler yapmaktadır. Ocak kişiler, nazar değen kişi için tabakta kurşun eritilir. Eritilen kurşun nazar değenin kafasının üzerinde, elekten süzdürülerek içinde su bulunan tabaka dökülür. Tabakta kurşunun aldığı şekle göre, nazar olup olmadığı anlaşılır. Kurşun tabakta aldığı şekil göze benziyorsa nazar değdiğine inanılır. Ondan sonra tabaktaki kurşun yere dökülür. Böylece nazarın geçtiğine inanılır.¹⁹⁷

8-Gözleri keskin denilen, nazarı çok olan insanlarla karşılaşıldığında yere tükürülür. Nazarı keskin kişilerden korunmak için bir diğer uygulama ise gözleri keskin kişi görüldüğünde arkasını kaşıma adeti vardır.¹⁹⁸

9-Nazarı keskin olan kişilere, kem gözlü denir. Hatta gözün çıksın diye beddua bile edilmektedir. Başka bir kişinin, malını nazar ettiğine inanırsa, malı nazar olan kişi de ‘malımı nazar edenin, malı da nazar olsun’ diye beddua eder.¹⁹⁹

10-Maşaallah duası nazara karşı en büyük dua kabul edilir. Eğer birisi bahçe, davar ve tarla gibi bir malın yanında geçerse ‘maşaallah’ diye dua eder. Sahipleri o anda mallarının yanında iseler, maşallaha ilave olarak ‘bereketli olsun’ duasını da söyler. Aynı şekilde güçlü veya iş başaran çocuğa da maşaallah denir. Kişi bu dualarıyla mal da gözü olmadığını anlatmaya çalışır.²⁰⁰

¹⁹⁵ Mehmet, BAYGIN, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkönak-Akmezra’da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

¹⁹⁶ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁹⁷ Aslan ÇAYA, 1954 Sağman doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, üniversite mezunu, memur.

¹⁹⁸ Hasan DAŞ, 1931 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

¹⁹⁹ Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe’de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²⁰⁰ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

H. DEDELİK VE OCAK İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Pertek İlçesi'nde 'dedelik' kurumu Alevilerde görülmektedir. 'Ocaklık' kurumu ise genellikle Alevi kesiminde olmakla beraber, Sünnilerde de görülmektedir

1-Dedelik

Dedelik, Alevilerin kültür ve inanişında önemli bir yer tutmaktadır. Bu kurum dedelik, babalık, pirlık veya seyyidlik olarak adlandırılmaktadır. Araştırdığımız kadarıyla aralarında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Dedelik kurumu, babadan oğula irsiyet yoluyla geçmektedir. Sonradan kazanmayla dedelik elde edilmez. Soya dayanan bir kurumdur. Dedelerin '**berat**' denen şecereleri vardır. Bu berata istinaden dedelikleri devam eder.²⁰¹

Pertekli Zülfü YOLGA Dersim Tarihi adlı eserinde, dedelik hakkında dedelerin manevi kudret sahibi oldukları, bunlara dede ve seyyid adı verildiği, seyyidlik ve dedeliğin soy yoluyla devam ettiği, Hz. Ali soyuna mensup olduklarına inanıldığı, dedelerin dini bir hediye olan halktan omma (ummaktan) dedikleri aynı veya nakdi hediye ile geçindiklerini belirtmektedir.²⁰²

Aynı eserde seyyid ve dedelerin bir aşirete mensup olmadıkları, birden ziyade aşirete mensup oldukları ve seyyidlik ettikleri açıklanmaktadır. Pertek tarafındaki dedeler, Uryan Hızır ocağına(soyuna) mensupturlar.²⁰³

Dedeler, dini önder oldukları gibi toplumsal sorunların çözümünde de rol oynamaktadırlar. Dedelerin en önemli fonksiyonları hastalıkları iyileştirdiğine inanılmasıdır. Çocuğu olmayanlar, hastalar ve felçliler dedenin evine gidip orada en az bir gece kalırlar. Dedenin evi kutsal sayılır. Dede gelen hastalar için dua okur. Bu arada dedeye hediyeler verilmektedir.²⁰⁴

Dedeler, Aleviler arasında kabul gören ve sözü dinlenen kişilerdir. Eskiden ihtilaf veya uyuşmazlık çıktığında dedeye başvurulurdu. İhtilafı dedenin verdiği karar doğrultusunda çözüldü.²⁰⁵

²⁰¹ Hasan KAYA,1937 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

²⁰² M. Zülfü Yolga a. g. e. s. 98

²⁰³ M. Zülfü Yolga a. g. e. s. 100

²⁰⁴ Hızır Öztürk. **Tarihimize Tunceli ve Ermeni Mezalimi**, Ankara, 1984, s. 97

²⁰⁵ Ali KAY, 1932 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

2-Ocaklık

Ocaklık, dedelik gibi soy yoluyla veya ‘el verme’ yoluyla devam eder. Sadece soy yoluyla devam eden ocaklık Alevilerde vardır. Bu ocaklar, dede soyundaki kadınlardır. Bu kadınlara ‘ana’ denilmektedir.²⁰⁶

Anaların büyü bozma, büyü yapma ve hastalıkları sağaltma gibi fonksiyonları vardır. Büyü bozma işleminde iplere düğüm atılır. Analara, cin ve peri gibi olağanüstü güçlerle iletişim kurduklarına inanıldığından ‘cindar’ adı da verilmektedir. Cindarlar, cinlerle iletişim kurabildiklerinden, büyü bozma, büyü yapma, kısırlık ve iktidarsızlığın giderilmesi ile ilgili sorunları giderdiklerine inanılır. Cindarlar, ipe düğüm atma ve suya bakarak cinlerden haber alabiliyorlar. Günümüzde neredeyse cindar kadınlara artık rastlanmamaktadır.²⁰⁷

Pertek’te ana veya cindar denilen ocaklar dışında, soy ya da ‘el verme’ yoluyla devam eden ocaklar da vardır. Bu ocaklar, erkek olabildikleri gibi, daha ziyade kadınlardır. Bu ocaklara göz değmesini önlemek veya gidermek için kurşun döktürmek, siğil, mantar ve daha çok nasır rahatsızlıklarını iyileştirmek için başvurulur. Siğil, mantar ve nasır hastalıklarında ocaklar, anılan rahatsızlıkların etraflarını çizerek dua okurlar.²⁰⁸

Siğil için bir başka metot ise küçükbaş hayvanların böbreklerine okunur. Siğilli kişi böbrekleri gömer. Gömdükten sonra döndüğünde arkasına bakmaması gerekmektedir. Böbrekler çürüdüğünde siğillerin de yok olacağına inanılır. Yalnız bu metotta duayı hocalar okumaktadır²⁰⁹

Ayrıca bu ocaklar, uyuşukluk, halsizlik ve sarılık rahatsızlıklarını sağaltmak için hastalardan kan da alabilmektedirler. Kan hastaların alnından, kaşların arasından alınmaktadır. Hastaların ocağa gitmesine ‘ocaklama’ denilmektedir.²¹⁰ Günümüzde ocaklama işlemleri tıbbın ve maddi imkanların gelişmesi nedeniyle azalmıştır.

²⁰⁶ Hıdır KALU, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²⁰⁷ Mehmet Ali ÖZ , 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek’te ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

²⁰⁸ Aslan ÇAYA, 1954 Sağman doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, üniversite mezunu, memur.

²⁰⁹ Nevriye GÖGERÇİN, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²¹⁰ Hürrem, ORHAN, 1942 Sağman doğumlu, Elazığ’da ikamet ediyor, lise mezunu, memur.

I. TABİAT İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

1. Yağmur Duası ve Yağmur Yağdırma ile İlgili İnanışlar

Kuraklık baş gösterirse, bağlar, bahçeler ve ekinler kurduğunda, yağmura olan ihtiyaç da artar. Bu gibi durumlarda, Pertekliler kuraklığın giderilmesi için yağmur duasına çıkarlar.

İlçe merkezinde yağmur duası şöyle yapılmaktadır: İlmi olanlar yani dini bilgisi olanlar, kendi aralarında toplanırlar. Hane hane gezerler. Evlerden kavurma, bulgur, kazan ve odun alırlar. Yağmur duası için yapılan yemeğe yerel ifade ile ‘Hellapotik’ denir. Anılan malzemeler, ilçe merkezi Büyük Çayır mevkiine götürülür. Orada Hellapotik Yemeği pişirilir ve orada hazır bulunanlar yemeği yerler. Yemek yendikten sonra, herkes abdest alıp namaz kılar. Namazı takiben Yağmur Duası yapılır.²¹¹

Pertek ilçesinde yağmur yağdırma ile ilgili diğer inanışlar ve uygulamalar ise şöyledir:

1- Sultan Hıdır Türbesinin bulunduğu Dorutay Köyü’nde yağmur yağdırmak için dede soyundan ana denilen kadın türbenin damındaki çortunu (Türbenin şu an damı yoktur. Türbenin üzerine çatı yapılmıştır.) türbenin yanındaki çeşmenin gözesine bırakılarak su akıtılır. Bu işlemle yağmurun yağacağına inanılır.²¹²

2-Kaplumbağa ayağından bağlanır. Yağmur yağana kadar bağlı kalır. Yağmur yağdıktan sonra kaplumbağa serbest bırakılır.

3- Kara yılan sağ yakalanıp, diri diri ateşe atılır. Yılanın bağırıp çağırmasıyla yağmurun yağacağına inanılır.²¹³

4- Kırk tane kel adamın ismi söylenir. Her isim söylenişinde ipe düğüm atılır. Atılan düğüm sayısı kırka ulaşıncı, düğümlenen ip bir taşın altına bırakılır. Bu pratikle yağmurun yağacağına inanılmaktadır.²¹⁴

²¹¹ Hürrem GERGÜÇ, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

²¹² Hatiye, KEM, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

²¹³ Müslim DAĞ, 1930 Ardıç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

²¹⁴ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

2. Dolu ve Fırtınanın Dindirilmesi ile İlgili İnanışlar

Yağmur selinin ekinlere zarar vermemesi için Şu pratikler yerine getirilmektedir:

1-Çiftin sabanı , şiddetli veya çok yağmur yağdığında, dışarıya yağmurun önüne bırakılır.

2-Yağmurun dinmesi için, herhangi bir demir parçası yağmurun önüne bırakılır.²¹⁵

3-Dolu ve yağmur şiddetli yağdığında, cana ve mala zarar gelmesin, felaket olmasın diye, dışarı çıkılarak Ezan okunmaktadır.

4-Fırtınanın dindirilmesi ile ilgili olarak, bir ailenin ilk çocuğu altı tane evden un toplar. Unu şiddetli rüzgarın önüne savurur. Bu uygulamanın fırtınayı dindireceğine inanılır.²¹⁶

3. Ateş ile İlgili Halk İnanışları

İlçede ateşle ilgili inanışlar Alevilerde daha çok yaygındır. Alevilerde bir kişi öldüğü zaman, kırk gün boyunca mum-çıra yakarlar. Türbelerde ve mezarlarda mum yakmanın sebebi, Hz. Muhammed'in Kuran-ı Kerimi kırk günde şamdan-mum ışığında Hz. Ali'ye yazdırdığı inancıdır.²¹⁷

Alevilerde, Cuma akşamları ölü sahipleri, ölülerin ruhları şad olsun diye mezarların üstünde veya yanında ateş yakarlar. Ateş aydınlığa işaretler. Onun için ölü sahipleri geçmişlerinin mezarlarının aydınlanacağı ve ruhlarının mutlu olacağı inancıyla mum yakarlar.

Türbe ve ziyaretlerde dilek tutulurken mum yakılmaktadır. Sultan Hıdır Türbesinin yanında özel olarak yapılmış mum yakma yeri vardır. Mumlar şamdanların üzerinde yakılmaktadır. Eskiden şamdanlar türbenin içindeymiş.²¹⁸

Ateşle ilgili diğer bir inanış da ateşin isinin-dumanının hayvanları sağalttığıdır. Sürü sahipleri davarlarını ateşin dumanının önüne getirirler. Hayvanlar hapşırıp

²¹⁵ Mazlum KALU, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, esnaf.

²¹⁶ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²¹⁷ Hıdır KUŞ, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

²¹⁸ Arap KES, 1944 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-Köy Muhtarı.

öksürünce içindeki hastalıklarını dışarı atarak, böylelikle hastalıklardan kurtularak semizleşeceklerine inanılır.

Orman, tarla ve otlığın bol olduğu yerleri yakmak günah sayılır. Çünkü bu tür yerlerde canlıların yaşadığı, onların bedduasından korkulduğu için ateşe verilmez.²¹⁹

4. Su ile İlgili Halk İnanışları

Pertek ilçesinde ekmek ve su en üstün nimetlerden sayılır. Pertekliler suyu aziz olarak kabul ederler.

Su kenarlarında yani çeşme, dere kenarlarında tuvalet gidermek çok büyük günah sayılır. Çünkü insanlar suyla abdest ibadetini yerine getirirler, suyu içerler ve suyla temizlenirler.²²⁰

Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki çeşmenin suyu şifalı kabul edilir. Türbeyi ziyarete gelenler, bu suyu şifa niyetine içerler. Aynı sudan zor doğum yapan kadınlara kolay doğum yapmaları için içirilir. Ayrıca çeşmenin suyu türbenin çortununda (oluk) akıtılırsa yağmur yağacağına inanılır.²²¹

Çocukların doğumdan itibaren kırk gün boyunca yıkanmaları, lohusa kadın ile yeni doğan çocuğun kırkının çıkarılmasında, akşamleyin çeşmenin üzerinde mum yakılır. Sabah olunca çocuğun ve lohusanın elbiseleri yıkanır ve elekten süzülür. Artık al karısından kurtulduğuna inanılır²²²

Nevruzda yani 9 Mart'ta köyün çeşmesinden şifalı olacağı gerekçesiyle su içilir ve aynı gün davarın ahırına su serperler. Pag denilen yıkık harabelere su dökmek iyi sayılmaz. Cin çarpacağından korkulur.²²³

Pertek İlçesinde, çocuklara Murat ve Fırat nehirlerinden dolayı, Murat ve Fırat isimleri verilmektedir. Ayrıca, gelin, baba evinden çıkarken, gençler askerliğe

²¹⁹ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²²⁰ Dursun ÖZ , 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²²¹ KEM, Hatiye, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

²²² Zekiye BAY, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe'de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²²³ Müslim DAĞ, 1930 Ardıç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.

uğurlanırken, yada aileden biri uzun yolculuğa uğurlanırken arkasından su dökmek iyi sayılır. Su dökmek, kişinin ulaşacağı yere, su gibi rahat gitmesini temenni etmektir.²²⁴

5. Ağaç ile İlgili İnanışlar

Alevilerde ulu ağaçlar kutsal kabul edilir. Ulu ağaçların uzağında olunsa bile, ağacın üst tarafında ihtiyaç giderilmez. Ziyaret yerlerinin yanında kutsal kabul edilen ve bez, çaput bağlanan ağaçlar vardır.²²⁵

Ziyaretlerin etrafındaki ağaçlar kesilmez ve yakılmaz. Mesela; Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki Çedene ağaçlarının kuruyan dalları kırıldığı halde, kimse alıp yakmamış ve türbenin yanında korumaya alınmıştır. Yine anlatıldığına göre, Arap Baba ziyaretinin alt tarafındaki meşe ağaçları korumaya alınmış, burası koruluk alanı olmuştur. Bu korulukla ilgili anlatılan bir rivayete göre; birisi buradan ağaç kesmeye çalışmış; fakat her defasında baltayı ayağına vurmıştır.²²⁶

İlçede Derdağan ağacının nazara iyi geldiğine inanılır. Derdağan ağacının üç çatalı küçük dalları, çocukların elbiselerine, ayrıca evlere asılmaktadır. Çocuk istemeyen kadınlar Mehlem (vişne) ağacının kökünü kaynatıp içerler.²²⁷ Çedene ağacının suyu bal ile karıştırılıp kaynatılırsa, yaraları sağalttığına inanılır.²²⁸

6. Mevsimler, Ay ve Güneş ile İlgili İnanışlar

İlkbaharda ilk gök gürlemesinde secdeye varılır. Hayırlı bahar geliyor diye dua edilir. Bu arada Lokma (sıcak ekmek) dağıtılır. Günümüzde de bu uygulama devam etmektedir.²²⁹

Rumi yılbaşında hedik pişirilir ve komşulara dağıtılır. Rumi Yılbaşından itibaren üç gün Hızır Orucu tutulur. Bu günlerde bekar erkekler, rüyalarında hangi evi görürse, o evden kız alacaklarına inanılmaktadır.²³⁰

²²⁴ Hacı GÖGERÇİN, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²²⁵ Hıdır KUŞ, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

²²⁶ Hasan BESLER, 1962 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, lise mezunu, çiftçi.

²²⁷ Aslan ÇAYA, 1954 Sağman doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, üniversite mezunu, memur.

²²⁸ Ali TUKLİK, 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli.

²²⁹ Mazlum KALU, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, esnaf.

²³⁰ Mazlum KALU, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, esnaf.

Nevruz günde, köyün çeşmesin suyundan çocuklara içirilir. Romatizmalı ya da başka ağrıları olanlar, ağrılarından kurtulmak için, bu günde ağaçların dallarını бүkerler. Kara Çarşamba'da (Mart Ayının ikinci haftası içerisindeki Çarşamba) hastalıklara iyi geldiği inancıyla dereye yıkanır.²³¹

İlkbaharda göçen leylekler kirliyse, yağışların bol olacağı, Güz Mevsiminde kör arı ve Palamut Meyvesi çok ise Kışın çok şiddetli geçeceğine inanılır.²³²

Pertek'te Alevilere göre ay tutulduğu zaman, ayın şeytan tarafından kapatıldığına inanılır. İnsanlar ay tutulduğunda, teneke çalarlar, havaya silahla ateş ederler ve kurban keserler.²³³

²³¹ Hüseyin ÇİFTÇİ, 1930 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, emekli.

²³² Mehmet BAYGIN, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazikonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

²³³ Baki MUT, 1960 Elmakaşı doğumlu, Pertekte ikamet ediyor, ortaokul mezunu, memur.

İKİNCİ BÖLÜM

PERTEK İLÇESİNDEKİ YAYGIN HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

1. ESKİ TÜRK DİNİ

Türkler, disiplinli bir hayat ve toplum düzenleri yüzünden, tek Tanrı düşüncesine çok erken çağlarda erişmişlerdir. Türklerde tanrı anlayışı da gelişmiş bir seviyede idi. Tanrının şekli ve biçimi hakkındaki tasavvurlar, zihinlerden silinmiş ve manevi bir ruh anlamına girmişti.²³⁴

Tarihte çeşitli Türk kütleleri, buldukları çevreye göre çeşitli dinlere de girmişlerdir ve bu durum, İslamiyet hariç, Türk kavimleri üzerinde menfi tesirler doğurmuştur. Avrupa Hunlarının kütle halinde Hristiyanlığı kabul ettikleri söylenemez ise de Çin’de devlet kuran Tabgaçlar Budizmi, Uygurlar Maniheizm ve Budizm tesiri ile milliliklerini kaybetmişlerdir.²³⁵

Türklerin geleneksel dini inançlarında iki anlayış, iki kol olmuştur. Bunlardan biri Şamanizm, Totemizm ve Politeizme ait unsurlara yer veren ‘Halk Dini’, diğeri Şamanizm ve Totemizm karşıtı olan tek tanrıcılığı merkez alan ‘Devlet Dini’dir. Türklerde Gök Tanrı inancı merkez alınmaktadır.²³⁶

Gökün bütün dünyayı kaplaması sebebi ile herhangi bir şekilde put tecessüm ettirilmesine imkan olmayan, Tanrının zamanla, maddi semada ayrı bir manevi kudret halini aldığı anlaşılıyor. Asli Türk itikadında putçuluk (anthropomorfizm) yoktu. Bundan dolayı da aslında putları muhafazaya mahsus yapılar olan tapınaklar inşa edilmiyordu.²³⁷

Eski Türk inancını üç noktada toplamak mümkündür. Bunlar; tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültü ve Gök Tanrı dinidir. VI. yüzyıl yazarı Menander’in Türkler hakkında: ‘Her ne kadar toprağa, suya ve ateşe saygı göstermekle beraber yine de kainatın yaratıcısı tek tanrıya inanıyorlar. ’ diye yazdığı bilinmektedir.²³⁸

Orhon yazıtlarında, gök ile yer ve insanın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları C. II**, İstanbul, 1993 s. 87-88

² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 1988, s. 301-302

³ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara, 2002 s. 83

⁴ İbrahim Kafesoğlu, a. g. e. s. 297

⁴ Hikmet Tanyu, **İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul, 1986, s. 14

‘Yukarıda gök Tanrı

Aşağıda yağız yer yaratıldığında

İkisi arasında kişiöğlü yaratılmış. ’²³⁹

Yani insanları, yeri ve göğü yaratanın Tanrı olduğu belirtilmektedir.

Türkçe’de ulu varlık manasındaki Bayat(kadim), Açu(baba), İdi(sahip), Ogan(Kadir) ve Çalap(Mevla) tabirleri aslında Tanrının sıfatlarıdır.²⁴⁰

Türklerde ahiret inancı vardır. İnsanın ölümlü olduğuna, Tanrının ölümsüz olduğuna inanılmaktadır. Öbür dünyada ikinci bir hayatın varlığı, iyilik ve kötülüklere dair hesabın verileceği, ‘Mahşer Günü’ hesapların görülmesi için mahkeme kurulacağı ve ruhların ebedi olduğu kabul edilmektedir.²⁴¹

2. DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a. Eski Türklerde Doğum

Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde , “yer sahibi” (an daydı içite) ne yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan yer ağaçları ruhları tarafından verildiğine inanırlar.²⁴²

Daha Göktürkler zamanında varlığına işaret ettiğimiz ve bir tür koruyucu ruh yada melek şeklinde anlaşılması gereken **Umay’ın**, İslami dönemde küçüklerin hamiliğinden, tamamen tersine bir yorumla, ”**Umacı**” şekline dönüşerek varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.²⁴³

Dede Korkut destanlarından, Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında; Dirse Han’ın oğlu olması için, Dirse Hanın karısının Dirse Handan aygır at, erkek deve, koç kurban edip Oğuzun fakirlerine dağıtıp doyurmasını ve dilek dilemesini istemesi, Dirse Hanın

²³⁹ Bahaeddin Ögel, a. g. e, s. . 89

²⁴⁰ İbrahim Kafesoğlu, a. g. e. s. 296

²⁴¹ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, a. g. e, s. 85

²⁴² Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm** s. 167

²⁴³ Ünver Günay- Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Kayseri, 1998, s . 81

bu uygulamaları yerine getirdikten sonra oğlu Boğaç Hanın doğması, çocuk olması için adak kurbanına işarettir.²⁴⁴

Manas Destanı'nda Yakub Han,kısırlığından şikayet ettiği eşinin "mezarları ziyaret etmediğinden, elmalı yerlere yuvarlanmadığından kutlu pınarların yanından geçmediğinden" söz ediyor. Öyle anlaşılmaktadır ki, çocuk sahibi olmak arzusu ile kutsal yerlerin, ağaçların ve mezarların ziyaret edilmesi inanç ve adeti, geleneksel Türk dini dönemine uzanmakta ve oradan adak ziyaret inançları şeklinde Müslümanlaşmak suretiyle onlar, İslami dönemde de varlığını sürdürmüş ve günümüze uzanmış görünmektedirler.²⁴⁵

Yakutlarda çocuk sahibi olmayan kadınların mukaddes bir ağacın dibine ,ak boz at derisi üzerinde "yer sahibi"ne dua ettikleri görülmektedir. Bu amaçla iduk kurbanı uygulamasına da rastlanmaktadır. Kırgız-Kazak kadınları çocuk sahibi olmak amacıyla, sahrada tek başına biten bir ağaç veya kutlu pınarın yanında koyun kurban edip gecelemeaktedirler.²⁴⁶

Yakutlar tanrıdan çocuk bilhassa erkek çocuk isterlerken ak şamana (ayı oyununa) başvururlar. ak şaman Ayısıt hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan (mağan sıhlılah) tanrıya dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. Bu tanrılara idik olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binmez .²⁴⁷

Kırgız-Kazakların "şeriate aykırı" adetlerinden şikayet eden Molla Gazi Hoca "kadınları kısır olursa sahrada tek başına biten bir ağaç,bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip gecelerler" diyor. Müslüman Kırgızların bu adetleri Yakut şamanistlerinin "kutlu ağaç" yanında yattıkları şaman ayininden ancak ismiyle ayrılmaktadır.²⁴⁸

Yakutlarda ilk doğuma büyük ehemmiyet verilmektedir. Doğum günü yaklaşınca erkek ormana gidip bir kayın ağacı keser. Bu ağaçtan bir buçuk arşın uzunluğunda üç kazık hazırlar. Bunlar tek bir kayın ağacından alınmalıdır. Kiler, ev, sandıkları hep açık bırakırlar. Ateşe yağ atıp "ey doğum tanrısı Ayısıt hatun ye! Yolun açık olsun!" derler. Çocuk doğduğu gibi yağlı bir yemek yerler; bir hayvanı kurban keserler. Hayvanın

²⁴⁴ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, 2004, s. 24

²⁴⁵ Ünver Günay- Harun Güngör, a. g. e. s. 81-82

²⁴⁶ Ünver Günay- Harun Güngör, a. g. e. s. 82

²⁴⁷ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm** s. 167

²⁴⁸ Abdülkadir İnan, a. g. e, s. 168

kafasını kırmadan pişirirler. Kemiklerini bir kaba doldurup ormana götürüp bir ağaca asarlar. Doğumun üçüncü günü Ayısıt hatunu çıkarma ayini yapılıır.²⁴⁹

Evlilik hayatının meyvesi olan çocuk doğumu ve çocuğa ad verme törenleri iptidai şamanizmin birçok unsurlarını muhafaza etmiştir.²⁵⁰ Eskiden Türkler çocuğun yaşamasını sağlamak için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç (Çelik) gibi adlar verirlerdi. çocukların doğdukları günün önemli olaylarını anlatan adlar verilirdi. Düşman baskısının püskürtüldüğü gün, doğan çocuklara Yağıbasan, aş töreni yapıldığı gün doğanlara Aşbergen, sayılı bir misafir geldiği zaman doğanlara Konakkeldi gibi isimler.²⁵¹

Loğusa yanında, yapılan merasimde okunan baksı ilahisinde loğusanın ciğeri yerine koyun ciğeri veriliyor:

Ey şeytanlar, şeytanlar

Bu ciğeri(koyun) alınız

Buna kanaat ediniz

Bu kadını öldürmeyiniz

Zararınızı dokundurmayınız

Koyun ciğeri size kafi değil mi?

İlahisini okuyarak loğusayı al karısından korumaya çalışırlar.²⁵²

Fergana Özbekleri de albastıyı pejmürde, dağınık saçlı bir kocakarı suretinde telakki ederler. Loğusayı yalnız bırakmazlar. Ecinninin boğmasından korkarlar.²⁵³

b. Doğum ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri

Pertek İlçesinde doğumla ilgili inanışları ve uygulamaları, eski Türklerin doğumla ilgili inanışlarıyla karşılaştırdığımızda birçok benzerlik görülmektedir. Günümüz halk inanışları kaynağının, eski Türk dini olduğu tespiti, aşağıda açıklayacağımız örneklerle daha da net anlaşılacaktır.

²⁴⁹ Abdülkadir İnan, a. g. e, s. 167

²⁵⁰ Abdülkadir İnan, a. g. e s. 167

²⁵¹ Abdülkadir İnan, a. g. e s. 174-175

²⁵² Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1966 s. 260

²⁵³ Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 261

Eski Türklerde çocuksuz ve kısır kadınlar, sahrada tek başına biten bir ağaç, pınar veya su yanında koyun kurban edip gecelerlerdi. Manas destanında Yakup Han karısının kısırılığından şikayet ederek, mezarları ziyaret etmediği, elmalı yerlerde yuvarlanmadığı, kutlu pınarlarda gecelemediği belirtilmektedir. Yine Dede Korkut'un Boğaç Han destanında, Dirse Hanın karısının oğulları olması için, Dirse Handan kurban kesip Oğuzun fakirlerine dağıtmasını istemesi, Pertek İlçesindeki çocuğu ölen kadınlar ile kısır kadınların çocuk olması ve yaşaması için yaptığı pratikleri hatırlatmaktadır.

Pertek İlçesinde de kısır kadınlar ile çocuğu ölen kadınlar, yatırlarda ve ziyaretlerde kurbanlar keserek, orada bulunanlara dağıtırlar. Ziyaret ağaçlarına bez, çaput bağlayarak dileklerde bulunurlar.

Doğum Türklerde daima toy ve şenliklere vesile olmuş, bu arada kurban uygulamasına sıklıkla başvurulmuştur. Çocuk doğduğunda şenlikler düzenlenir, ziyafetler verilir. Ziyafetlerde yağlı yemekler yenilir, bir hayvan kurban edilir. Pertek ilçesinde de çocuk doğduğunda, ev halkında ve akrabalarda bir sevinç meydana gelir. Pertek'in bazı köylerinde çocuk doğduktan sonra üç güne kadar, doğum olan evde kadınlar kendi aralarında yemek yaparak ziyafet verirler ve eğlenirler. Bu eğlenceler düğün havasında geçer. Çocuk doğduğunda, aile muhakkak bir adak kurbanı keser halka ve fakirlere dağıtır.

Ebenin misafirlere çocuk için hediye istemesi, herkesin bir hediye vermesi ve hediyein çocuğun beşiğine asılması Pertek ilçesinde aynı adetin devam ettiğini göstermektedir. Pertek ilçesinde de doğum vuku bulduktan itibaren akrabalar ve tanıdıklar çocuğu görmeye gelirler. Beraberinde de çocuğa elbise, altın ve para gibi hediyeler getirirler. Hediyeler eğer elbise ise beşiğin yanına bırakılır. Altın ve paralar ise çocuğun elbisesine takılır.

Çocuk doğduktan sonra ebe çocuğu eline alıp, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuk babasının evine gelerek, yabancı ülkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı? diye sorar babada çocuk ağırlığınca karşılığında demir vererek çocuğu satın alır. Eskiden Türkler çocuğun yaşamasını sağlamak için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç (Çelik) gibi adlar verirlerdi. Pertek ilçesinde de aynı inanış ve gelenekler sürmektedir. Günümüzde de çocuklara Yaşar, Dursun ve Demir adları verilmektedir. Pertek yöresinde de çocuğu ölen aileler, başka ailelerden aldıkları giyinmiş yada kullanılmış

elbiseleri çocuğa giydirirler. Ayrıca, çocuğu ölenlerin başvurdukları diğerk metot ise belirli bir yaşa kadar erkek çocuğun saçlarını kesmeyerek uzatmalarındır.

Eskiden çocuklara isim verilirken, çocukların doğdukları günün önemli olaylarını anlatan adlar verilirdi. Düşman baskısının püskürtüldüğü gün, doğan çocuklara Yağıbasan, aş töreni yapıldığı gün doğanlara Aşbergen, sayılı bir misafir geldiği zaman doğanlara Konakkeldi gibi isimler verilirdi. Pertek ilçesinde de benzeri uygulamalara rastlamaktayız. Mesela; bayram gününde doğan çocuklara Bayram, Mübarek aylarda doğan çocuklara Ramazan, Recep Kutsal gün ve gecelerde doğan çocuklara Kadir yahut Kadriye gibi isimlerin verilmesi benzeri uygulamaları hatırlatmaktadır.

Lohusalara musallat olan kötü ruha, Türk folklor ve inanışlarında al karası, albastı, albis, almıs adlarıyla anılmıştır. Pertek İlçesinde de bu kötü ruha al karısı, al bastı bazı köylerde de “elk”, ‘kopuz’ denilmektedir. Bu kötü ruh yaşlı, koca- karı şeklinde tasavvur edilmekte, lohusanın ciğerini sökerek öldürdüğü inancı vardır.

Bu kötü ruhun hem lohusa kadına hem de yeni doğan çocuğa musallat olduğuna inanılmaktadır. Eski Türk inanışında al karısının, lohusanın ciğerini söktüğü inanışı Pertek ilçesinde de mevcuttur. Kadın ıstırap çekmeye başlarsa albastı yahut al karısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğu ve bu kötü ruhu korkutarak kovmak için erkeklerin toplanarak, gürültü çıkarmaları inancı, Pertek’in bazı köylerinde de doğum esnasında tüfek ile havaya ateş etmeleri ve kadınların doğumun ilk üç günü lohusanın yanında eğlenmeleri, aynı inanışın devam ettiğini göstermektedir. Kadınların eğlenmelerindeki maksat, hem doğumu kutlamak hem de al karısının lohusaya musallat olmasını engellemektir.

Yine eski Türkler de al karısı, demirci ustalarından ve ocaklı adamlardan çok korkardı. Pertek ilçesinde de doğumdan itibaren lohusalık süresince, lohusanın ve bebeğin baş tarafına Kuran-ı Kerim, ekmek bırakılır, yatağına da çuvaldız iliştilir. Anlatılanlara göre “elk” yani al karısı çuvaldızdan çok korkar.

Çocuğun yaşamasını sağlamak için kötü ad vermek adeti vardı bunun nedeni ölüm meleğinin Kötü adı olanlardan nefret ederek yanlarına gelmemeleridir. Kırgızlar da İtalmaz, Çoçkabay (domuz bay), Kabanbay (yaban domuzu) gibi adlar verilir. Pertek’teki paralel pratikte ise çocuğu kötü ruhlardan ve nazardan korumak için, güzel çocukların alınlarına kömür karası sürülmektedir.

3. EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a- Eski Türklerde Evlenme

Eski Türk Ailesi “geniş aile” şeklinde görülmekte ise de aslında “küçük aile” tipinde kurulu bulunması akla daha yatkındır. Evlenme veya evlendirme tabirleri evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirmesidir.²⁵⁴

Bazı faraziyelerin aksine, Türkler de “ana ailesinin” izine rastlanmamaktadır. Buna karşılık Moğollarda ‘ana aile’ hakim görünmektedir. Türklerde “patriarkal aile” tipi hakimdir. Ve ailenin sembolü ev, evin sembolü de ocaktır. Nitekim Yakutlar da evlilik, “sönmez bir ateşi yakma” şeklinde ifade edilmektedir. Aileye verilen önem eski Türklerde evin ve ocağın kutsallık kazanmasıyla olmuştur.²⁵⁵

Göktürklerin ataları olan 10 erkek çocuk, mağaranın dışında kız almak yolu ile “on-ok” yani on boyu meydana getirmişlerdir. Bu evlenme şeklinde “exogami” yani dışardan kız alma olayı açıkça görülmektedir.²⁵⁶

Dıştan evlenmenin(exogami) esas olduğu, sultaya değil velayete dayanan baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp yeni aile kurmak üzere çıkarlar. Baba evi ise en küçük oğula kalırdı.²⁵⁷

Kız kaçırma çok eski dönemlerden itibaren bir evlenme usulü olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte bu adetin daha Hun döneminden itibaren arizi bir şekil aldığı anlaşılmaktadır. Evlilikte kız kaçırma adetini muhafaza eden Yakut boylarında, kız kaçırmaya gidecek gençler, şaman tarafından bir ayın yapıldıktan sonra yola çıkarlardı. Ayinden sonra gençler atlarına binip kaçırılacak kızın kabilesine doğru yönelirler. Yakutların bu adetleri çok eski devirlerde savaş ve baskınla kız kaçırma devrinin hatırlarıdır.²⁵⁸

Bir çok Türk boylarında gerçek manasıyla baskın yapılarak kız kaçırma seyrek olaylardandır. Altaylılar da kız kaçırma, kızın rızasıyla hatta baba ve anasının tasvibiyle

²⁵⁴ İbrahim Kafesoğlu, a. g. e, s. 216

²⁵⁵ Ünver Günay- Harun Güngör, a. g. e. s. 82-83

²⁵⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları** C. II, s. 14

²⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, a. g. e, s. 216

²⁵⁸ Abdülkadir İnan **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 166

olur. Kızın razı olduğunun delili olarak delikanlıya bir yüzük ve mendil gibi bir şey vermektir. Nişan yüzüğünün yerini tutmaktadır.²⁵⁹

Oğuzlarda evlenme geleneğinde kalın-başlık verme usulü yaygındı. Evlenmede kız evinin, oğlan evinden kalın veya başlık mal talep etmesi geleneği vardı. Birbirlerini seven aileler, daha beşikteyken çocuklarının birbirlerine nişanlamaktaydılar. Erkek nişanlısına, kızın parmağına kendi yüzüğünü takmaktadır.²⁶⁰

Nitekim Dede Korkut destanlarından Bamsı Beyrek destanında, Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek için, kardeşi Deli Kaçarın kardeş haleti olarak, Dede Korkut'tan bin deve, bin koç, bin at istemesi başlık-kalın parasına işarettir.²⁶¹

b. Evlenme İle İlgili İnanışlarda Eski Türk İnancının İzleri

Pertek ilçesinde evlenme genellikle görücülük usulü ile gerçekleşmektedir. Köylerde akraba evlilikleri daha yaygın iken, ilçe merkezinde ise akraba dışı evlilikler görülmektedir. Bu hususta nüfus kalabalıklığının rol oynadığı kanaatindeyiz. Çünkü köylerde nüfus az ve genel olarak köylerde hemen hemen herkes birbiriyle akrabadır. Pertek ilçesinde az da olsa kaçırma usulü vardır. Bunda sebep ise kız ile erkeğin birbirini istemesine rağmen ailelerin karşı çıkmasıdır. Eski Türklerde daha önceleri kız kaçırma usulü esas iken sonradan kız isteme usulüne geçildi. Dışardan evlenme yani exogami usulü geçerliydi.

Eski Türklerde nişan adetine Altaylılarda kız razı olduğunu göstermek için erkeğe bir yüzük veya mendil gibi bir eşyayı verirdi. Pertek ilçesinde de evlilik öncesi ilk anlaşma olan nişanda, erkek tarafı kız tarafına yüzük, bilezik ve tülbent verir. Yüzük, bilezik ve tülbent kızın nişanlı olduğunun göstergesidir.

Pertek yöresinde gelin baba evinden ayrılırken, gelinin ve gelinin yakın akrabalarının ağlamaları, ağıt yakmaları ve mateme bürünmeleri eski Başkurtlardaki düğünün son gününü mateme çevirmelerini hatırlatmaktadır. Eski Türk düğünlerinde görülen saçı ve kurban pratiği eskiden beri Pertek'te uygulanmaktadır. Gelin kız evinden erkek evine götürülürken, yol boyunca buğday, şeker, para ve kuru üzüm

²⁵⁹ Abdülkadir İnan, a. g. e, s. 166

²⁶⁰ Faruk Sümer, a. g. e, s. 388-389

²⁶¹ Muharrem Ergin, a. g. e, s. 67

gelinin başı üzerinden saçılır. Gelin erkek evinin önüne geldiği anda kurban kesilmektedir.

Pertek İlçesinde gelin belirli bir müddete kadar kaynata ve kaynanasıyla yüz yüze gelmez ve konuşmaz. Kocasına ismi ile hitap etmez. Pertek'in köylerinde bu uygulamanın halen devam ettiğini gözlemledik. Gelinler koca tarafının amca, hala,dayı, teyze, kayın birader gibi bütün büyüklerine saygı duymak mecburiyetindedir. Eski Türklerde de gelinin kocasının soyunun erkekleriyle, ihtiyar kadınlarıyla belirli bir süre konuşması ve onlara ismiyle hitap etmesi yasaktı.

4. ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a. Eski Türklerde Ölüm

Eski Türkler can ve ruh mefhumunun genel olarak tin (yani nefes) kelimesiyle ifade etmişlerdir. çağdaş şamanist Türk boylarından Yakutlar, ruh-can mefhumuna tin,kut ve sür kelimeleri ile ifade ederler. Altaylılar da ruh-can mefhumunun tin,süne ve kut kelimeleri ile ifade ederler. Tin kelimesi esinti,rüzgar,nefes anlamlarına da gelir. Kut her şeyde bulunur,cansız şeylere kutsiyet verir. Sür-insana enerji,irade ve umumiyetle ruhi hallerini meydana getiren unsurdur.²⁶²

Hunlar, milattan önce III. yüzyılda defin törenleri yaparlar ve ölülerini tabutun içine korlardı. Göktürklerin defin törenlerinde, ölüyü çadıra korlar, oğulları, torunları ve erkek -kadın başka akrabaları atları ve koyunları keserler. Çadırın önüne sererler ölü bulunan çadırın etrafını at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerinin kesip ağlarlar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyaları ölüyle beraber ateşe yakarlar, külünü mezara gömerler. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini yaparlar.²⁶³

Çin kaynaklarına göre, Türk uluslarında aşağı yukarı aynı devirlerde muhtelif gömme adetlerini görüyoruz: Yakma, ağaca asma ve toprağa gömme. Ölü gömme

²⁶² Abdülkadir İnan **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 176

²⁶³ Abdülkadir İnan **a. g. e.**, s. 177-178

adetlerindeki çeşitlilik,aile veya boy geleneklerine yahut her boyun dini telakkilerine dayanmış olabileceğini düşünmek mümkündür. ²⁶⁴

Eski Türklerde ölenlerin ardından yas tutulur,ölüler gömülerek ölenlerin yeri belli olsun diye kurgan inşa edilir, tümsek yapılır, taş yığılır. Hatta balbal denilen dikey taşlarla, ölen kişinin heykellerini dikerlerdi. Atalara ait hatıralar kutlu sayılır. Ölmüş büyüklere saygı gösterilirdi. Kurban olarak hayvanlar kesilirdi. ²⁶⁵

İdil Bulgarlarında yas tutma iki yıl devam eder. İki yıl sonra saçlarını keserler. Sarı Uygurlarda yas müddeti üç yıldır. ²⁶⁶

Eski Türklerde ölünün etini keskin kılıçla kemiklerden ayırma adeti vardı. Abdülkadir İNAN bu uygulamanın Zerdüştlerden Türklere geçtiği kanaatindedir. ²⁶⁷

Eski Türklerde ölüğü yıkama adetinin Beltirler tarafından yerine getirilirdi. Beltirler ölüyü Müslümanlar gibi yıkarlar. Erkeklerini erkek ihtiyarlar, kadınları kadınlar yıkar. Ölü yıkandıktan sonra ölüye elbiselerini giydirirler ve ölüyü tabuta koyarlar. Ölü mezara konulduktan sonra, mezardan dönenler hep beraber ölünün çıktığı eve gelirler. İyice yıkandıktan sonra yemek yer ve rakı içerler. Gömme töreninden yedi gün sonra köy halkının hepsi toplanıp mezara gelirler ve ateş yakarlar. Herkesin getirdiği rakıdan bir yudum ve yemeklerden bir parça toplayıp ateşe atarlar. ²⁶⁸

Yoğ töreni (ölü aşısı), Divanı Lugat-it Türk'te 'yoğ' matem,yas;ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek diye izam edilmektedir. Beltirlerde birinci ölü aşısı, üçüncü günü verilir. Hazırlanan yemek ve içkilerin yarısını ölünün ruhu için ateş ruhuna ruban ederler. Definin yedinci günü bütün halk kadın ve erkek hepsi toplanıp mezarlığa gelirler. Getirdiği yemek ve içkilerden ölü için ateşe atarlar. Bu törenden sonra gelenler yemeğe ve içmeye başlarlar. Yoğ törenleri definin üçüncü günü, yirminci günü, kırkıncı günü, altıncı ayı ve yıldönümünde yapılmaktadır. ²⁶⁹

Altaylılara göre ölümle bedeni terk eden ruh, bazen serseri olarak dolaşa bilir. Bu serseri ruhlara, Altaylılar "üzüt", Yakutlular "üöz", Kazan Türkleri ise "ürek" demektedirler. Nitekim ölüm olayı da onlara göre kötü ruhların etkisine bağlanmaktadır.

²⁶⁴ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 180-181

²⁶⁵ Gülçin Çandaroğlu, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, İstanbul, 2003, s. 98

²⁶⁶ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 188-189

²⁶⁷ Abdülkadir İnan **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 182

²⁶⁸ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 184-185

²⁶⁹ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 189-193

Daha sonra yabancı dinlerin etkisi altında ‘ölüm meleği’ inancına doğru bir gelişme olmuştur. Mesela; Erlik, IX. Yüzyılın ortalarından itibaren ölümler ve cehennem tanrısına dönüşmüştür. Böylece Altay Türkleri Erlikin, yeryüzüne gönderdiği ‘aldaçı’ lar vasıtasıyla insanların ruhlarını yakalatarak hayatlarına son verdiğine inanmaya başladılar. Kırgızlar da ölüm meleğinin altı yüzünün olduğuna inanırlar. Tatarlar ölüm meleğinin kılıcından söz etmektedirler. Ölüm halinde ruhun bir kuş şeklinde uçarak bedeni terk tasavvuru vardır. Eski Türklerde ölümün bir son olmadığı ve ölümden sonra bir hayat ve ahiret inancı mevcuttur. Nitekim Türkler cennete uçmağ, cehenneme tamuğ derlerdi. Ruhların yılda bir defa geceleri hayatta iken yaşadıkları yerlere gelip halkı ziyaret ettikleri ve ‘tiki’ diye bir ses çıkardıkları inancı vardı.²⁷⁰

Ölünün külleri gömüldükten sonra üzerine taşlar yığılarak bir höyük yapılır, bu höyüğün başına da bir direk dikilirdi. Direğe ise kurban edilen koç, koyun ve at gibi hayvanların başları asılırdı. Oğuz inancına göre bu kurbanlar ölünün cennete giderken üzerine bineceği binitlerdi.²⁷¹

b. Ölüm İle İlgili İnanışlarda Eski Türk İnancının İzleri

Pertek ilçesinde ölümle ilgili inanışlarda ve uygulamalarında genel olarak İslami kurallar uygulanmaktadır. Ancak ölümle ilgili halk inanışlarının bir kısmında eski Türk inanışlarının etkisini görmek mümkündür.

Eski Türklerde ölüm meleğinin varlığı, Erlikin aldaçılar vasıtasıyla insanların ruhlarını aldıkları inancı, Pertek İlçesinde ölüm yani ruhların alınması melekler (Azrail) tarafından yapıldığına inanılır. Eski Türklerde ölüyü yıkama, tabuta koyma ve defin gibi uygulamalar Pertek ilçesinde mevcuttur. Eski Türkler de erkek ölüyü erkekler, ölü kadını da kadınlar yıkarlardı. Aynı pratik Pertek ilçesinde de uygulanmaktadır. Kadınların tabutları üzerine kadın tülbenti veya başörtüsü bırakılmaktadır.

Eski Türkler ölüyü elbiseleri ile gömerler ve ölüyü gömmeden bekletme adetleri vardı. Pertek ilçesinde de cenazeyi kefenleme adeti vardır. Gerektiğinde yakın akrabalar uzakta ise ölü bir iki gün bekletilmektedir. Bu sürede ölünün karnı şişmesin diye makas, bıçak gibi demirden yapılmış eşya üzerine bırakılır.

²⁷⁰ Ünver Günay- Harun Güngör, a. g. e. s. 84-86

²⁷¹ Abdülhaluk Çay, a. g. e, s. 58

Eski Türkler ölü mezarlarına büyük önem verirler. Ölü gömüldükten sonra üzerine taşlar yığılarak höyük yapılırdı. Ölmüş büyüklere saygı esastır. Aya Hunları, Tabgaçlar ve Göktürkler kutsal mağaralar önünde atalarının ruhlarına kurban sunarlardı. Pertek ilçesinde de özellikle Aleviler türbelerde, yatırlarda ve ziyaret yerlerinde kurban kesme geleneği vardır. Kurban kesmek hem ölen kişiye saygı hem de yatırla kendi arasında manevi bir bağ kurmak amaçlıdır. Eski Türklerdeki kötü ruhlardan korunma iyi ruhlardan yardım görme inancının izlerini taşımaktadır.

Eski Türklerdeki ölünün ardından yas ve üzüntüyü dışa vurma adeti, Pertek ilçesinde de görülmektedir. Eski Türkler ölenin arkasından bağırarak, sacını başını yolarak ve elbiselerini yırtarak matemlerini gösterirlerdi. Benzeri uygulamalar Pertek ilçesinde de vardır. Pertek'te de ölenin arkasından matem tutulur, ölünün kırkı çıkana kadar sakal tıraşı olunmaz.

Türklerde ölü aşı (yoğ-aşı) törenin izleri Pertek'te daha da açık bir şekilde görülmektedir. Eski Türkler de ölü için yoğ –aşı törenleri, definden hemen sonra, definin üçüncü günü, definin yedinci gün, definin kırkinci günü, definin altıncı ayı ve definin yıl dönümünde yapılırdı. Pertek ilçesinde ölü aşı törenleri Sünnilerde definin kırkinci günü yapılır. Kırkinci gününde ölüye sevap adına yemek ziyafeti verilir. Bu ziyafette helva tatlısı esas yiyecek kabul edilir.

Ayrıca ilçe merkezinde ölünün elli ikinci gecesinde mevlit okutulur. Bu gece de ölünün etlerinin kemiklerinden ayrıldığı inancı vardır. Ölü etinin kemiklerden ayrılma inancı, eski Türklerdeki ölümlerin gömülmeden önce etlerin keskin kılıçla, kemiklerden ayırma uygulamasının yansıması şeklinde düşünülebilir.

Alevilerde ise ölü yemeği, definden hemen sonra, definin üçüncü günü ve kırkinci günü verilmektedir. Üçüncü günü verilen yemek ölünün mezarının başında yenmektedir. Bu uygulamaya '**ölünün ağzını açma**' töreni denilmektedir. Bu yemekle artık ölünün öte tarafta yiyip içmeğe başladığına inanılmaktadır. Eski Türklerde ölü aşı törenleri mezar başlarında yapılırdı. Mezar başlarında götürülen yemeklerin bir kısmı ölünün ruhu yesin diye ateşe atılmaktaydı. Bu inanış Alevilerdeki ölü ağzını açma törenleriyle çok büyük benzerlik göstermektedir. Alevilerde kırkinci günü verilen yemek de önemlidir. Bu yemeğe ''kırklık lokması'' denilir. Alevilerdeki Cuma akşamları mezar başlarında ateş veya mum yakma geleneğinin, eski Türklerdeki yoğ aşı

törenlerinde ölü ruhları için yemek ve içkilerin ateşe atılma inancının izlerini taşıdığı görülmektedir.

Eski Türklerde ölünün gömülmesinden sonra baş ucuna Kayın ağacı dikilmesi bu ağacın zamanla kutsal ormana dönüşmesi adeti, Pertek ilçesinde mezar başlarında dikilen ağaç uygulamasında görülmektedir. Pertek ilçesi Dorutay Köyü'nde Sultan Hıdır türbesinin etrafındaki Çedene ağaçları, asılı çaput ve bezlerle dolu olup, kendiliğinden kırılan dalları dahi koruma altına alınmıştır. Aynı köyden Arap Baba ziyaretinin bulunduğu alanın büyük bir kısmında ağaçlar kesilmemektedir. Bu ağaçlar kutsal kabul edilerek, "koruluk alanı" oluşturulmuştur.

5. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a. Eski Türklerde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri

Eski Türkler tabiatta bir takım gizli kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı. Dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. bunlar aynı zamanda birer ruh idiler. Tabiat ruhlarına Göktürk çağında, kitabelerde görüldüğü gibi yer-su (yer-sub)lar deniyordu. Yer-sular kutsal (Iduk) sayılıyorlardı. Ötüken ve Tamıg ıduk baş (Tamir suyu) kutsal yerlerin başında gelmekteydi.²⁷²

Şamanist Türklerin inancına göre her dağın, kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların 'izi'leri yani sahipleri bulunuyor ve bunlara kurbanlar sunuluyor.²⁷³

Asya Hunları yılın ilk ayında Tanhunun sarayında ve ilkbaharda Göktürkler ve Uygurlar yine aynı mevsimde tamir ırmağı kaynağında ve Hunlar Sonbaharda Tailinde Göktanrıya, atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi.²⁷⁴

Türklerin atalara saygı gösterdikleri "ata tapınakları" vardı. Türkler kendi ölülerinin mezarlarına bark dedikleri küçük bir ev yaparlardı. Göktürk Kağanları ve özellikle Kültegin için yapılan barklar, taştan yapılmış ve oymalarla süslemişlerdi.

²⁷² İbrahim Kafesoğlu, a. g. e, s. 289, s. . 291.

²⁷³ Ünver Günay , vd, a.g.e., s.112

²⁷⁴ İbrahim Kafesoğlu, a. g. e, s. 289

Barkın içine yazıtlarda yazılırdı. Bu evin içinde ayrıca tanrıya verilecek kurbanlar için bir sunak yeri bulunur ve ölünün bir resmi ile heykeli saklanırdı.²⁷⁵

Büyük ölülerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunur. Eski Türklerin inanışlarına göre Gökte oturan Tanrıya, yeryüzünde en yakın olan yerler, yüksek dağ başları idiler.²⁷⁶

Sayagların dağ kurbanı törenlerinde ağaçlarla ilgili bölümde, şaman üç kayın ağacına on dokuz parça beyaz, kara, mavi, kıvıll şeritler asar; kayın ağaçlarını birbirine ipek ipe bağlar. Kurban etlerini kayın ağaçlarından birinin altına koyup, bu ağaçları doğudan batıya doğru dolaşmaya başlar. Et yenmeden önce şaman kayın ağaçlarına dokuz defa rakı serper sonra et yenir rakı içilir.²⁷⁷

Altaylar, kayın ağacının Umay Tanrıçayla birlikte gökten indiğine inanırlar ve kayın ağacına kurban sunarlardı.²⁷⁸

b. Ziyaret ve Ziyaret ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnanıcının İzleri

Ziyaret, kutsal kabul edilen kişi, mekan veya nesnelere yardım dilemek, hastalıklardan ve kötülüklerden korunmak amacıyla, anılan kutsallarla irtibat kurmak olarak tarif edilebilir.

Pertek ilçesinde eski Türklerde olduğu gibi kutsal kabul edilen ziyaret yerleri, türbeler, dağ başları, ağaçlar ve sulardır. Bu ziyaretlerin en önemlileri türbe ziyaretleridir. İlçe merkezinin kuzeyindeki Süpürgeç Dağının zirvesinde bulunan Süpürgeç ziyareti ve Dorutay Köyündeki dağın zirvesinde bulunan Arap Baba ziyareti eski Türklerin kutsal dağ inancının izlerini taşımaktadır.

Görüştiğimiz Aleviler, köylerin tamamında yüksek dağ, tepelerde ziyaretgahların bulunduğunu ifade ettiler. Bu inançların eski Türklerdeki dağların tanrı makamına en yakın yer olduğu düşüncesinden etkilendiği açıktır. Eski Türkler büyük kabul edilen şahsiyetlerin cenazelerini dağlara defnedilerdi.

²⁷⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* C. II, s. 86

²⁷⁶ Bahaeddin Ögel, *a. g. e.*, s. 87

²⁷⁷ Abdülkadir İnan *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 54

²⁷⁸ Piri ER, *Türklerde Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevi İnanıcındaki İzleri*(Türk Kültürü Araştırmaları), Ankara,1996, s. 62

Eski Türklerde Altaylılarda kayın ağacının kutsallığı ile ilgili inanişin izleri, Pertek İlçesinde türbe ve ziyaret alanlarında bulunan ağaçlara çeşitli dilekler için bez, çaput bağlama adetinde varlığını devam ettirmektedir. Pertek'te Derdağan ağacının nazara karşı iyi geldiği inancı vardır. Aileler çocukları nazar olmasın diye Derdağan ağacının çatal şeklindeki küçük dallarını çocuklarının elbiselerine asarlar. Ziyaretgahların çevresindeki ağaçlar kutsal sayılır. Bu ağaçlar kesilmez, kendiliğinden kuruyup kırılrsa dahi yakılmaz.

Eski Türklerdeki ata ruhlarına mağara önlerinde kurban sunma inancı, Pertek İlçesinde çeşitli sebeplerle türbelerden kesilen kurbanlara benzemektedir. Özellikle Dorutay Köyündeki Sultan Hıdır Türbesinde değişik dilekler için adaklar adanır, kurbanlar kesilir.

Pertek ilçesinde ulu ağaçlar kutsal kabul edildiğinden, zamanla bu ağaçlar ziyaret yerine dönüşmüştür. Ulu ağaçların yanında tuvalet ihtiyacını gidermek büyük günah sayılır. Eski Türklerdeki pınarlara verilen kutsallık, Pertek'te de görülmektedir. Su gözeleri, çeşmeler ve pınarlar kutsal sayılır. Çeşmelerin, derelerin ve pınarların etrafında ihtiyaç giderilmez Mesela; Ardıç Köyünde bir pınar, dilek vb. maksatlarla ziyaret edilmektedir. Ayrıca Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki çeşmenin suyunun şifalı olduğuna inanılmakta ve çeşitli hastalıklar için bu sudan şifa niyetine içilmektedir.

6. NAZAR UĞUR VE BEREKKEK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a- Eski Türklerde Nazar, Uğur ve Bereket

Türklerde yer-su ilahlarına karşı koç/koyun kurbanından başka kullanılan birçok eşyalar üzerine muska, nazarlık tısim düşüncesiyle koç boynuzları veya koç/koyun heykellerinin yapılması, Hunlardan beri günümüze kadar gelen bir adettir. Nazarlık veya muska düşüncesiyle yapılan bu türden örnekler, Hun mezarlarında çok sayıda bulunmuştur.²⁷⁹

Göğün (mavi) koruyucu özelliğinden, eski Türkler, gök kelimesini, geniş, mavi, ulu, yüce anlamlarında kullanmışlardır.²⁸⁰

²⁷⁹ Abdulhaluk M. Çay, a. g. e, s. 62

²⁸⁰ Hikmet Tanyu, **İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, s. 36

Hunlarda tespit edilen bir diğerk gelenek kötü büyülere karşı korumak için koyun kemiklerinin yol üzerinde gömülmesidir. Evlerin çatılarına koç, teke, geyik boynuzu takmak eski Türk inancının devamından başka bir şey değildir.²⁸¹

Türkler ateşe saygı göstermiş ve insanı kötülüklerden koruyan özelliğı bulunduğuna inanmışlardır. Ateşin alevinden çeşitli anlamlar çıkarılmıştır. Ateşin alevinin yeşilimsi olması yağmur yağmasına, mahsulün iyi ve bereketli olmasına, alevin kırmızı olması savaşa; sarı renkli olması salgın hastalığa; siyah renkli olması hakanın ölümüne veya uzak yolculuğa işaret etmektedir.²⁸²

Türk toplumlarında kansız kurbanlarından biri olan ‘saçı’ toplumun kendi emeğıyle kazandığı, kıymetli ve kutsal saydığı ürünlerden seçilmekteydi.²⁸³

b- Nazar, Uğur ve Bereket ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İncının İzleri

Eski Türklerde gök (mavi) inancı, Pertek İlçesinde mavi nazar boncuğı ile ilgili inanışlarda önemli bir yer tutmaktadır. Mavi nazar boncuğı çocukların elbiselerine, evlere, hayvanlara hatta eşyalara nazar olmasın diye asılmaktadır. Pertek’te nazar ile ilgili diğerk inanışlar ise tarlalara koç veya öküzün kuru kafasını dikmek, ev inşa edilirken Geyik boynuzunu duvara takmak ve ev kapılarının üst eşiklerine at nalını ters hilale benzer bir şekilde çiviyle çakmaktır.

Eski Türklerin ocak ve eşik ile ilgili inanışların Pertek ilçesinde de görülmektedir. Ocak kutsal kabul edilerek ev ile aynı anlamada kullanılmaktadır. Geceleri yahut akşamları eşikte durmak ve oturmak uğursuz sayılarak cin çarpacağı inancı vardır.

Eski Türkler koruyucu iyeler(ruhlar)e ve kötü iyelere inanırlardı. Koruyucu iyelerin, uğur; kötü iyelerin uğursuzluk getireceğı inancı vardı. Pertek’te de uğur ve uğursuzluk inancı vardır. Cinler, Baykuş, Alaca Karga ve kara kedilerin, kötü ruhlar olarak telakki edildiğı ve bunların uğursuz varlıklar olduğı inancı vardır.

Eski Türklerdeki saç kurbanı, Pertek’te de berekete ve uğura vesile olacağı inancıyla düğünlerde gelinin başı üzerine üzüm, buğday, kuru üzüm, şeker ve bozuk para saçılır. Rumi yılbaşında hedik pişirilir ve bereket getirsin diye davarların arasına

²⁸¹ Abdulhaluk M. Çay, a. g. e, s. 62

²⁸² Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, a. g. e, s. 87

²⁸³ Abdülkadir İnan, **Tarihta ve Bugün Şamanizm** s. 100

serpiştirilir. İlk çift sürmede gömme yapılarak komşulara dağıtılır ve çifte giren öküzlere yedirilir.

7. TABİAT İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a. Eski Türklerde Tabiat

Eski Türklerin tabiatla ilgili inanışlarını genel olarak “Yer-Su” inancında bulabiliriz. Şamanist denilen Türklerin dağ, orman, ağaç, su ruhlarına umumiyetle yer-su dediğini ve Tanrıya kurban adadıklarını bilinmektedir. Atalara, dağlara, ırmaklara, ruhlara taparcasına saygı göstermek ve kurban kesmek suyu ağacı dağı mezarı kutlu bilmek inancı vardır.²⁸⁴

Yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağdır. Şamanist Türklerden dağ kültü Gök Tanrı inancıyla ilgili bir kült olmuştur. Hunların Han-Yuan dağında her yıl Gök Tanrıya kurban keserlerdi. Orta Asya'nın başka kavimlerinde de Gök Tanrıya kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunarlardı. Orta Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca mübarek mukaddes, Büyük Ata, büyük Hakan anlamlarına gelen sıfatlarla zikr olunurlar. Mesela ; Han Tanrı, Bayan Ula, Beytağ- Ata, Boğdu Ula, Burkhan-Ula, Othan Tengere, Iduk Art, Kayrakan, Erdene Ula (Kutdağı) ve başkaları gibi. Her boyun ve oymağın kendine mahsus mukaddes Iduk dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan birliklerinde müşterek mukaddes dağları vardı. Ötüken dağının ve ormanların hem Göktürklerce hem de Uygurlarca kült kabul edilirdi.²⁸⁵ Yağız ve en ızıklar (adıklar) dağ ruhuna bağışlanırdı.²⁸⁶

Eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir²⁸⁷.

Eski Türklerde orman ve ağaç mukaddes kabul edilir. Ötüken ormanları Göktürklerde ve Uygurlarda kutsaldı. İranda Maku-Hanlığında yaşayan Karakoyunlu alevi Türkmenlerinde orman kültü devam etmektedir. Anılan yerin Sofu köyünde

²⁸⁴ Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresindeki Adak Yerleri**; Ankara, 1967, s. 326

²⁸⁵ Abdülkadir İnan **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 48-49

²⁸⁶ Hikmet Tanyu, **a. g. e.**, s. 326

²⁸⁷ Abdülkadir İnan **a. g. e.**, s. 49

mukaddes bir orman vardır. Bu ormanda ki ağaçlara dokunmak kesin olarak yasaktır. Orman için kesilen hayvanların erkek hayvanlardan olması şarttır. Kurban edilen hayvanların kemiklerini bu ormana gömerler.²⁸⁸ Altaylarda kayın ağacı yakutlarda da karaçam daha kutsal kabul edilmektedir.²⁸⁹

Türk Kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türklerin atasına “yada” yahut “cada,yat” denilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Bu taşla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırlar.²⁹⁰

Ural dağlarının doğusundan yaşayan Ulu Katay, Salcıvit, Baru-Taban Başkurtlarında yağmur tılsımı olarak birini suya atmak, birbirine su serpmek adeti vardır.²⁹¹

Yakutlarda yada taşına “sata” derler. Bu taş yakutlara göre at, inek, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. Sata taşı ile şamanlar yağmur yağdırırlar. Sata taşı canlı bir cisimdir insan kafasına benzer.²⁹² Balbal denilen ve mezarlara dikilen taş ve Kutlu Kaya inancı²⁹³ eski Türklerin taşlarla ilgili inançlarını ortaya koyar.

Biruni, ‘El Asar-ül Bakiye’ adlı eserinde Oğuzları çok bereketli bir pınar yanındaki kayaya taptıklarını ve secde ettiklerini belirtmektedir.²⁹⁴ Türk zümrelerinde su kutsallaştırılmış, Yakutlar ‘ü iççite’ veya ‘ukulan toyun’ adını verdikleri su ruhuna saygı gösterir ve onu memnun etmek için henüz buzağılanmış bir inek kurban eder, saçı olarak da içki sunarlardı. Buryatlar bu ruha ‘uhun ecen’ adını vermişlerdir.²⁹⁵

Türkler eskiden beri ateşe saygı göstermişler ve ateşte bir kutsal ruh olduğuna inanmışlardır. Altaylılar bu ruha “ot ezi” (ateş sahibi) yakutlarda aynı manada “ot içite” derlerdi. Ateşin gökten geldiği, Türk boyları arasında yaygın bir inançtı. Ateşin insanı kötülüklerden, kötü ruhlardan hastalıklardan koruyan bir özelliği olduğuna inanırlardı. Altaylılar ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe “güneş ve aydan ayrılmışsın” derler. Ateşin gökten Ülgen-Tanrı tarafından gönderildiğine inanırlardı. Mübarek sayılan bazı

²⁸⁸ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 62

²⁸⁹ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 63

²⁹⁰ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 160

²⁹¹ Abdülkadir İnan a. g. e, s. 164-165

²⁹² Abdülkadir İnan a. g. e, s. 162-163

²⁹³ Ünver Günay vd., a.g.e., s.112

²⁹⁴ Abdülkadir İnan **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, 1976, s. 40

²⁹⁵ Rıfat ARAZ, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara, 1995, s. 55

şeylere ve ruhlara karşı küfür sözler sarf edilebilirse de ateş hakkında böyle şey söylenilmez.²⁹⁶

Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktır. Ateşe bakıp kehanette bulunmak eski Türklerde çok eski bir görenektir. Ateşin rengine göre kehanetlerde bulunulur. Yeşil renkli olursa bereketli ve yağmurlu yıl olacağına kırmızı olursa savaş olacağı siyah olursa ölümü ve uzak yolculuğu gösterdiğine inanılmaktadır. Ocak kültü ile atalar kültü birbiri ile bağlantılıdır. Şamanlar dualarında “atamızın yaktığı ocak” derler.²⁹⁷

Türklerin baharla ilgili törenleri de vardır. Eski Türklerin yılbaşları baharla birlikte başlardı baharın gelişini senenin ilk gök gürlemeleri haber verirdi. Türkler senenin ilk yıldırım ve şimşeklerini yeni yılbaşının bir işareti gibi görürler. Yıldırım düştüğü zaman atlarını koşturarak bağırır ve göğe ok atarlardı. Bahar bayramlarının en önemli olayları hiç şüphe yok ki kurban törenleriydiler.²⁹⁸

Tan yeri ağarırken Türkler güneşe taparlardı. Şamanlar Göktanrısının temsilcisi olan güneşe Gün ana, aya da Gün ata derlerdi.²⁹⁹

Kötü ruhlar bazen güneşi ve ayı zaptederler. O zaman şamanlar heyecana kapılarak bağırırlar, davul çalar, raks ederek güneşi ve ayı kurtarmaya çalışırlar.³⁰⁰

b. Tabiat ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İnançının İzleri

Pertek ilçesinde eski Türklerin tabiatla ilgili inanışlarıyla Alevilerin inançları arasında çok büyük paralellikler görülmektedir. Dorutay Köyü'nün doğusundaki dağın zirvesinde bulunan Arap Baba ziyaretinde, ilçe merkezinin kuzeyinde bulunan Süpürgeç Dağının zirvesindeki Süpürgeç ziyaretinde ve daha benzeri bir sürü ziyarette, eski Türklerdeki dağ kültürünün izlerini görmek mümkündür. Pertek İlçesi'nde bazı bu tip ziyaret yerleri yani dağ ve tepe zirveleri baba/erenlerle ilişkilendirilerek ziyaret alanına dönüştürülmüştür. Halbuki bahsedilen ziyaretlerde yatır veya türbe olmadığı, ziyaret denilen alanın taşlarla çevrildiği, bizzat gözlemlerimizle tespit edilmiştir.

²⁹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, 2002, s. 114

²⁹⁷ Abdülkadir İnan **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 68

²⁹⁸ Bhaeddin Ögel **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**; C. II, s. 83

²⁹⁹ M: Aktok Kaşgarlı, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş**, Ankara, 1984 s. 30

³⁰⁰ M: Aktok Kaşgarlı, **a. g. e.**, s. 32

Eski Türklerde su kültü inancı sebebiyle pınarlara, ırmaklara kutsiyet atfedilir. Oralara kurban sunulur. Pertek ilçesinde rüyada su görmek veya kaplardan suyun dökülmesi aydınlığa işarettir. Su temizlik maddesi olduğu için suya büyük önem verilmektedir. Pınar, dere, çay gibi su kenarlarında ihtiyaç gidermek büyük günah kabul edilir. Çünkü su ile ibadet (abdest) edilir ve ibadete vasıtalık (namaz) eder. Aynı zamanda canlılar için hayati bir madde olduğundan rahmet (yağmur) ve bereket diye anılır.

Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki çeşme suyunun şifalı olduğuna inanılır. Türbeyi ziyaret edenler bu sudan içerler. Suyun yağmur yağdırılması pratiğinde kullanıldığı da anlatılmaktadır. Ayrıca suyun doğumun kolaylaştırıcı etkisinden bahsedilmektedir. Nevruzda dereye yıkanmanın hastalıklara şifalı olacağı inancı vardır. Bu nedenle, Nevruz gününde köyün çeşmesinde çocuklara su içirilir ve davalarının ahırına su serpilir.

Türk inancındaki Kayın ağacı ile Ötüken ormanlarının kutsallığı ve ağaçlara bez, çaput bağlama adeti, Pertek halk inanışlarında etkisini göstermeye devam etmektedir. Pertek ilçesinde de Alevilerce ulu ağaçlar kutsal kabul edilir. Bu ağaçlara her türlü dilek için çaputlar bağlanır. Yine bu ağaçların kenarlarında ihtiyaç gidermek büyük günah kabul edilmektedir. Türklerdeki Kayın ağacı kutsallığının izi, Pertek İlçesinde Derdağan, Çedene ve Ardıç ağaçlarına verilen önemde görülmektedir. Bu ağaçların meyveleri şifalı olarak düşünüldüğünden, bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Mesela; Çedene ağacının suyu bal ile karıştırılıp içilirse yaraların sağalttığına inanılmaktadır.

Ayrıca eski Türklerde ölü mezarlarının başlarına ağaç dikme geleneği, Pertek İlçesinde ölü mezarlarının başlarına ağaç dikme pratiği ile halen yaşamaktadır. Kadın ölülerin mezarı başlarına dikilen ağaçlara kadın örtüleri asılmaktadır. Hatta kadın örtülerinden mezardaki ölünün genç mi yaşlı mı olduğu tespit edilebilmektedir. Genç kızlar için tülbent, yaşlı ilerlemiş kadınlar için puşi denilen kadın başörtüleri mezar başlarındaki ağaçlara asılmaktadır.

Eski Türklerde yağmur yağdırma ile ilgili yada taşı inancına, Pertek'te benzerlik arz eden durum, ilkbahar mevsiminde ilk yağın yağmurdan veya ilk gök gürültüsünde taşı başının üzerinden arkaya atmaktır. Pertek'teki bu uygulama ile Kış Mevsiminin sıkıntılarını kurtulduğuna işaretle, taş başın üzerinden arkaya atılmaktadır.

Pertek'te eski Türklerin taş-kaya kültü ile ilgili inançlarını hatırlatan uygulamalar görülebilmektedir. Mesela; ilk gök gürelemede taşı başının üzerinden atarak ağırlıktan (Kışın şiddetinden) kurtulduğuna inanmak, türbe olmayan ziyaret alanlarının taşlarla çevirmek, oralarda taşları yığmak ve ziyaretlerdeki dilek taşları gibi pratikler taş kaya inancını hatırlatmaktadır.

Eski Türk inancındaki güneş ve ay tutulmaları ile ilgili inanışlar, Pertek'te aynen devam etmektedir. Eski Türkler güneş ve ay tutulmasını, ejderin onları yuttuğuna bağlarlardı. Şamanlar ejderi kovmak için teneke çalarlar, bağırır çağırırlardı. Pertek'te de Alevilerde ay tutulduğu zaman, ayın şeytan tarafından kapatıldığına inanılır. İnsanlar ay tutulduğunda, teneke çalarlar havaya silahla ateş ederler ve kurban keserler.

Eski Türklerin bahar bayramları törenlerine benzer törenlere, Pertek İlçesinde rastlamak mümkündür. Bahar bayramı törenlerinin Alevi köylerinde devam ettiğine şahit olduk. Rumi yılbaşında 14 Ocak'ta hedik yemeği pişirilir, komşulara dağıtılır ve bereket getirsin diye ahırda davarın arasına serpilir. Aynı zaman da hedik tuzla birlikte davara da yedirilir. 9 Mart'ta yani Nevruzda köyün çeşmesinin suyu şifa niyeti ile çocuklara içirilir. Ağrıları ve romatizmaları olanlar, Nevruzda ağaç dallarını bükerek. Bu uygulama ile hastalıklardan kurtulacağına inanırlar.

Yine Rumi yılbaşından itibaren, 14 Ocak ile 17 Ocak arası üç gün oruç tutulur. Bu oruca Hızır Orucu denilmektedir. Dördüncü günde kavut (buğdayı kavurma) yemeği ile keşkek yemeği yapılarak yenilir. Mart ayının ikinci haftası içerisindeki Kara Çarşamba'da derede yıkanır. Bugün yıkanmanın bütün hastalıklara iyi geldiği inancı vardır.

Eski Türklerin ateş ve ocakla ilgili inançların izlerini kısmen de olsa Pertek'te devam ettiğini görmekteyiz. Eski Türklerde ölümden sonra ateş ruhuna ölümler için adak adamak ve ateşi kutsal bilme inancı, Pertek'teki Alevilerde mezarlıklarda ve ziyaretlerde Cuma akşamları mum yada çıra yakma geleneğinde devam etmektedir. Sultan Hızır Türbesinin hemen yanında özel olarak yapılmış mum yakma yeri ve şamdanlar vardır. Burada mumlar şamdanlar üzerinde yakılmaktadır. Mum ve şamdan Alevilerce kutsal kabul edilir. Ölümden itibaren mezarlarda kırk gün boyunca mum yakılır.

Ocağın kutsallığı hem Sünnilerde hem de Alevilerde görülmektedir. Ocak, soyun devamına işaret olduğu için çocuğu olmayanlara yada erkek çocuğu olmayanlara “kör ocak” denilir. Beddua maksadıyla da ‘ocağın sönsün’ denilmektedir.

8. OCAK VE DEDELİK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK DİNİNİN İZLERİ

a. Eski Türklerde Kam

Bazı yazarlara göre eski Türk din adamlarına şaman denildiği ve bunun yanlış olarak iddia edildiği belirtilmiştir. Eski Türk din adamları için Şaman ve Baksı kelimeleri yerine ‘Kam’ kullanmak daha dorudur.³⁰¹

Şaman büyü, bir ruh uzmanıdır; ruhu yalnız o görür, zira ruhun formunu ve yazgısını o bilir. Bu gizemci seçkinler topluluğu dinsel yaşamı üretmekle kalmayıp adeta onun ruhuna göz kulak da olurlar.³⁰²

Eski Türklerde dini şahsiyetlere şaman derler şaman dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde “ kam” denir. Kamlar şeytanları kaçırmak için dualar yazılan bitig (muska) kullanmışlardır.³⁰³ Kamlık sanatı elde etmekle öğrenilmez. Kam olmak için belli başlı bir kamin neslinden olmak gerekir. Kamlara mensubu olduğu boy ve oymak ona koruyucusu diye bakar. Herkes onun duasını almaya çalışır. Kadınlardan da şaman yahut kam vardır. En kuvvetli kamlar kadın şamanlar olarak kabul edilir.³⁰⁴

Şaman yahut kam yalnız ruhani reis değil aynı zamanda yöneticidir. İyiyi kötüyü halka aşıl原因an kamlardır. Çeşitli özel dans şarkı ve şiirlerle kötü ruhları kovar, iyi ruhları davet ederlerdi. Aynı zamanda bir tür ipnoz nitelikleri de olduğundan ruh doktorları durumundaydılar. Kamlar, tanrıları bebek şeklinde kumaştan yaparlardı. Hastalıkları bu bebekten kopardıkları kumaş parçaları ile iyileştirmeye çalışırlardı.³⁰⁵

Oğuzların din adamlarının olduğunu biliyoruz. Oğuzlar bu manevi şahsiyetlerine büyük bir saygı gösterirlerdi. Hatta bu hakimlerin oğuzların kanları ve malları (davarları) üzerinde hüküm sahibi bulduklar söylenir ki bu manevi şahsiyetlerin Oğuz

³⁰¹ Mehmet ERÖZ, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul, 1992 s. 12-13

³⁰² Mircea Eliade, *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan, Ankara, 1999 s. 27

³⁰³ Abdülkadir İnan *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 72-73

³⁰⁴ Abdülkadir İnan *a. g. e.*, s. 89-90

³⁰⁵ M: Aktok Kaşgarlı, *a. g. e.*, s. 32-33

eli üzerinde ne kadar önemli bir tesir ve nüfuzları olduğu iyice anlaşılır. İşte bizim Dede Korkut(Korkut Ata) bu hakimlerden biriydi. Tabiplik yapan, gelece ait keşiflerde bulunan, yapılacak bir teşebbüsün uğurlu olup olmayacağına karar veren ve dini törenlere başkanlık yapan manevi kişilerdi.³⁰⁶

Türkler arasında çok eski dönemlerden beri, bazı esrarengiz objelerin birtakım mucizevi güçlerle mücehhez olduklarına ve onların bu sayede birtakım hastalıkların tedavisinde önemli fonksiyonlar gördüklerine inanılmaktadır.Bu tür tabiatüstü güçlerle mücehhez objelere sahip olan ailelere ocak veya ocaklı denilmekte ve bu aileler bu üstünlüklerini kendi ailelerinde nesilden nesile aktararak devam ettirmektedirler.³⁰⁷

b. Ocak ve Dedelik ile İlgili İnanışlarda Eski Türk İncancının İzleri

Dede ve Baba ile kam arasında bir çok benzerlikler vardır. Seçiliş şekillerinde, kılık kıyafetlerinde gördükleri hizmetlerde itibar mevkilerinde, dualarında, zaman ve mekanın tahrip edici tesirine rağmen şaşırtan benzerlikler vardır.

Manevi kudret ve kerametleri söylenilen bir takım adamlar vardır ki bunlara dede ve seyyit adı verilmektedir. Seyyitlik ve dedelik evlattan evlada itikal eder. Ecdatlarının Horasan'dan geldikleri ve temiz sülaleye mensup oldukları söylenir. Sebebine gelince İmam Rızanın Horasanda defnedilmiş olması ile İranlıların bunları kendilerine bağlamak için yaptıkları propagandadır. Şiilik propagandası sonucu, İran hükümetinden Hz. Peygamber soyundan geldiklerine dair nüfuz sahiplerine verilen fermanlar ve şecerelerle seyyitlik yerleşmiştir. Dersimdeki ocaklar arasında Uryan Hızırlar (Hıdırlar) Pertek tarafında otururlar.

Dedeler, eski Türk kamlarının fonksiyonlarında görüldüğü gibi yalnız ruhani reis olmayıp aynı zamanda dünyevi işleri de yönetirler. Hastalar, felçliler, çocuğu olmayanlar dedenin evinde kalırlar. Hasta olan bir kişi kurbanlık bir koyun alır, dedenin ocağına gider, kurban kestirir. Eski sağlığına dönme temennisi yapar ve evine döner.

Dedeler toplumda saygın kişi olarak kabul gördüklerinden, sözleri dinlenir. Uyuşmazlıkların çözümünde dedenin verdiği kararlar etkili olur. Hatta şöyle bir örnek

³⁰⁶ Faruk Sümer, a. g. e., s. 74

³⁰⁷ Ünver Günay vd., a.g.e., s. 81

verilmektedir. İki kişi arasında bir uyuşmazlık çıksa dedenin verdiği karar doğrultusunda, baba çocuğuyla konuşamaz ve suçlu olan köyden bile kovulur.

Eski Türklerde kadın şamanlar olduğu gibi dede ve ocak soyundan gelen kadınlar da vardır. Dede soyundan gelen kadınlara yörede “ana” denilmektedir. Bu anaların da bir takım manevi kuvvetleri olduğuna inanılmaktadır. Bunların cinlerle temas kurabilecekleri bu yüzden hastalıklara şifa olabilecekleri inancı vardır. Anaların suya bakarak cinlerden haber aldığı ve ipe düğüm atarak büyüden, kötü ruhlardan kurtardıkları inancı vardır.

Sünniler arasında da ocak kadınlar ve erkekler vardır. Mesela Pertek Sağman Köyü’nde ocak kadın bulunduğu, daha sonra Elazığ’a göç ettiği anlatılmaktadır. Bu ocaklar soydan devam ettiği gibi, “el verme” yoluyla da başkalarına da geçebilmektedir. Ocakların siğil, karıncalık, sarılık, romatizma, baş ağrısı ve nazar gibi hastalıkların bir takım pratiklerle sağaltıklarına inanılmaktadır.

Eski Türkler , dini ve içtimai sistemlerin icabı olarak her vesile ile toplantılar, şöenler, toylar ve ziyafetler düzenlerler. Bu törenlerde yerler, içerler ve eğlenirler. Pertek İlçesinde de eski Türklerin şöenlerine benzer cem ayinleri yapılmaktadır. Sultan Hıdır Türbesinde cem ayini yeri vardır. Daha önceleri bu törenler dede nezaretinde sıklıkla yapılırdı. Türbenin iki hücrelik bölüm vardır. Hücrenin biri yatırların bulunduğu bölümdür. (Bkz. EK-7) Diğer hücre ise hem cem ayinin yapıldığı, hem de türbeyi ziyarete gelenlerin konakladığı yerdir.(Bkz. EK-5)

SONUÇ

Pertek, tabii, kültürel güzellikleri ve sosyal hareketliliğiyle Doğu Anadolu Bölgesinin şirin bir ilçesidir. Ne yazık ki son yıllardaki terör olayları nedeniyle, eski cazibesini kaybetmiş, hem köylerden hem de ilçe merkezinden, dışarıya sürekli göç vermektedir. Bu durum tabiatıyla, ilçenin sosyo-ekonomik yapısını bozduğu gibi, kültürel dokusunu da olumsuz yönde etkilemiştir. Neredeyse köylerin tamamına yakın kısmında, eğitim faaliyetleri yapılamamaktadır.

İlk başta terör nedeniyle zorunlu iç göç; sonra ise ekonomik sebeplerle dış göçler, ilçe nüfusunda azalmaya yol açmıştır. Son beş yılda asayiş ve huzurun nisbeten sağlanması üzerine az da olsa, tersine bir göç yaşanmaktadır. Ancak, geriye gelenler de genelde yaşlı nüfus olup, köylerden ziyade ilçe merkezine yerleşmektedirler.

Yukarıda belirttiğimiz olumsuz faktörler ve modern hayat tarzının dayattığı sosyal değişim nedeniyle, kültürün manevi yönü olan halk inanışları Pertek'te, unutulma tehlikesiyle yüz yüzedir. Pertek'te yaygın halk inanışlarıyla ilgili araştırmalarımızda, bilhassa yaşlıların örfün, adetin unutulduğu şikayetlerine çok sık rastladık.

Pertek İlçesi halk inanışlarını gözlemlerimiz ve yaşlıların verdikleri bilgiler sonucu derlemeye çalıştık. Pertek'te hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili yaygın halk inanışlarına ve pratiklerine başvurmada sosyal ve kültürel yapının değişmesiyle birlikte azalmalar meydana gelmektedir. Özellikle doğumla ilgili halk inanışlarına, tıptaki ilerlemelere paralel olarak artık başvurulmamaktadır. Ancak doktorların yetersiz olduğu durumlarda mesela; kısırlık hallerinde halen ziyaret ve adak yerlerine gidilmektedir.

Kirvelik ve sünnet olma ile ilgili inanışlar devam etmekle birlikte, bu inanışlarla ilgili törenlerin eski önemini kaybettiğini düşünüyoruz. Mesela; eskiden günlerce süren sünnet düğünleri, günümüzde saatlerle sınırlı bir zamana gerilemiştir.

Düğünlerle ilgili adetlerde büyük değişmelerin, ortaya çıktığı görülmektedir. Köyler de evlenen çiftlerin çoğu bile düğünlerini, modern tarzda, düğün salonlarında yapmaktadırlar. Kız istemede görücü usul yerine, gençler birbirlerini beğenerek yada severek evlenme tarzının yaygınlık kazandığı görülmektedir. Yalnız bazı köylerde ve muhafazakar ailelerde halen görücü usulle evlenme devam etmektedir. Bu tür evlenme tarzındaki düğünler, genellikle mevlitli yapılmaktadır. Sağdıçlık müessesesi devam etmekle birlikte eski özelliklerinin çoğunu yitirmiştir. Evlenen çiftler, ilçe merkezinde

ayrı bir eve taşınırlar. Köylerde bile yeni evlenen çiftlerin bir kısmı ayrı eve taşınmaktadırlar.

Ölümlle ilgili halk inanışlarında, kırkıncı gün mevlit okutma veya yemek verme uygulamaları halen yerine getirilmektedir. Daha önceleri, Alevilerde defin töreni bazen dede ya da pir nezaretinde yapılırken, günümüzde cenaze namazı ve defin törenleri Sünni ve Alevilerde imam nezaretinde yerine getirilmektedir.

Ziyaret ve adak yerleri ile ilgili inanışlar, eskiye göre azalmasına rağmen, kadınlar arasında ve özellikle Alevilerde daha çok görülmektedir. Ağaç, su, ateş ve taş ile ilgili inanışlar, ziyaret yeri düşüncesiyle Aleviler arasında halen canlılığını sürdürmektedir.

Pertek'teki Alevilerde gözlemlediğim ziyaret fenomenindeki dikkat çekici husus, ziyaretin sadece dilek dilemek ve hastalıklardan kurtulmak amaçlı olmadığı, bundan da önemlisi bir itikat ve ibadet esası olarak telakki edilmesidir. Bunun göstergesi de Cuma akşamları ziyaret yerlerinin sürekli ve düzenli olarak, ziyaret edilmesi ve orada mum yakılmasıdır.

İlçedeki ziyaret yerleri ile ilgili dikkat çekici diğer bir husus ise, Sağman Köyündeki tarihi şahsiyet olan Keyhüsrev Beyin Türbesi dışında -ki bu türbe de ziyaret ve adak amaçlı bir yer değildir- hiçbir Sünni köyde ziyaret yeri yoktur. Ancak ilçe merkezinde ziyaret yeri olarak Masume Hatun Türbesi bulunmaktadır.

Pertek İlçesindeki yaygın halk inanışlarının kaynağını araştırdığımızda, eski Türk inançlarının izlerini rahatlıkla bulmak mümkündür. Tezimizin ikinci bölümünde de açıklandığı üzere, doğum, evlenme ve ölüm gibi insan hayatının geçiş devrelerinde uygulanan pratiklerin eski Türk inancının devamı olduğu görülmektedir. Eski Türk inancındaki doğumda lohusaya musallat olan, al karısı veya albastı denilen kötü ruh, Pertek'te de 'elk' yada al karısı terimleriyle ifade edilmektedir. Yine eski Türk inancındaki saç uygulaması, Pertek'te düğünlerde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Alevilerde senenin ilk yağmurunda ve ilk çift sürmede 'lokma dağıtma' olarak, saç uygulaması izini sürdürmektedir.

Eski Türk inancında var olan atalar kültü gereği dikilen balballar, Pertek'te Alevi mezarlarındaki süslemelerde ve mezar başlarında mum/ateş yakmalarda izi görülmektedir. Ayrıca ölü için verilen yog aşı töreni, ilçenin tamamında devam etmektedir.

Tabiatla ilgili eski Türk inancının en karakteristik özelliklerini, Pertek'teki Alevilerde görmekteyiz. Dağ, tepe başlarındaki ulu veya tek ağaçları, pınarları ve dağ zirvelerini erenlerle ilişkilendirerek, ziyaret yeri olarak değerlendirmeleri, yer-su inancının devamı olarak kabul etmek mümkündür.

Pertek İlçesi'nin coğrafi konumunu ve dini telakkilerini dikkate aldığımızda temelde değil de ayrıntılarda bazı farklılıkların olduğunu gözlemledik. Yalnız bu farklılıkların, ayrıntılarda olduğu ve Orta Asya kaynaklı inanışların uygulamadaki yoğunluklardan kaynaklandığı görülmektedir. Kültür tarihi araştırmacıları, Alevilerdeki birçok uygulamanın eski Türk inançlarıyla benzerlik gösterdiği konusunda ortak kanaate sahiptirler. Zaten Alevilerden görüştüğümüz ilgililerin ve yaşlıların Horasan'a, Hacı Bektaş-ı Veli'ye vurgu yapmaları ve tezimizin ikinci bölümün konusu olan, Pertek İlçesi halk inanışlarıyla eski Türk inanışlarının karşılaştırılması sonucu yapılan tespitler de bu hususu teyid etmektedir. Alevilerdeki şifahi kültürün –sözlü nakletme geleneğinin- varlığı, eski Türk inançlarını günümüze kadar getirmesini sağlamıştır.

Bu çalışmamızla, Pertek'teki yaygın halk inanışlarını tespit ettik. Tezimizin milli kültüre ve Dinler Tarihi Bilimine katkı yapacağını ümit ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

A. KAYNAK KİŞİLER

- AKYOL, İbrahim, 1960 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.
- ALEV, Ahmet, 1960 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.
- BAT, Güllü, 1935 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, okur yazar değil, ev hanımı.
- BAT, Battal, 1935 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi
- BAY, Zekiye, 1950 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Aşağı Gülbahçe'de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- BAYAR, Güzel, 1942 Kazılı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor,okur-yazar mezunu, emekli.
- BAYGIN, Abdullah, 1942 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.
- BAYGIN, Mehmet, 1946 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi
- BAYGIN, Mustafa, 1934 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- BAYGIN, Sultan, 1937 Pınarlar doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- BENK, Cafer, 1972 Yeniköy doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, serbest işçi.
- BESLER, Hasan, 1962 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, lise mezunu, çiftçi.
- BEYAZ , Efendi, 1927 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli.

- CANTÜRK, Yılmaz, 1950 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- ÇAY, Hıdır, 1961 Dereli doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, esnaf.
- ÇAYA, Aslan, 1954 Sağman doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, üniversite mezunu, memur.
- ÇİFTÇİ, Hüseyin, 1930 Elmakaşı doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.
- DAĞ, Müslim, 1930 Ardıç doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, çiftçi.
- DAL , Nazir, 1968 Demirdaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- DAŞ, Fatma, 1932 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı
- DAŞ, Güllü, 1937 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı
- DAŞ, Hasan, 1931 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.
- DAŞ, Hediye, 1936 Pınarlar doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.
- DAŞ, Mevlüt, 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.
- DİLEK, Seyhan, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, Camii Kebir Mahallesi Muhtarı.
- DİLEK, Ceyhan, 1956 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, Memur.
- DURMUŞ, Hıdır, 1958 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, serbest işçi.
- GERGÜÇ, Hürrem, 1947 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli-esnaf.

GEÇKİN, Hasan, 1935 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

GÖGERÇİN, Hacı, 1961 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

GÖGERÇİN, Nevriye, 1957 Çukurca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

HIZ, Çetin, 1968 Demirsaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

HIZ, Rıza, 1950 Demirsaban doğumlu, Demirsaban köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

KAF, İmam, 1941 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.

KALU, Hıdır, 1934 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

KALU, Mazlum, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ortaokul mezunu, esnaf.

KAY, Ali, 1932 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli.

KAYA, Fahri, 1952 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

KEM, Hatiye, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

KIT, Hasan, 1943 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.

KOYUN, Elif, 1926 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.

KOYUN, Sabriye, 1955 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

KUŞ, Hıdır, 1923 Korluca doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.

- MUT, Baki, 1960 Elmakaşı doğumlu, Pertekte ikamet ediyor, ortaokul mezunu, memur
- ORHAN, Hürrem, 1942 Sağman doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, lise mezunu, memur.
- ÖZ, Dursun, 1945 Bulgurtepe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- ÖZ , Mehmet Ali, 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, çiftçi.
- ÖZ , Zehra, 1930 Aşağı Gülbahçe doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.
- ÖZTÜRK Garip, 1949 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- ÖZTÜRK. Nazım, 1956 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli.
- POLAT Mehmet Ali, 1938 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi
- POLAT , Zeki, 1950 Çataksu doğumlu, Elazığ Yazıkonak-Akmezra'da ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi
- SAĞLAYAN, Hıdır , 1943 Çataksu doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli
- SEFER, Besime, 1953 Ardıç doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, ev hanımı
- SUNGUR, Fatma , 1925 Çevirme doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, ev hanımı.
- SUNGUR. Ramazan, 1924 Pınarlar doğumlu, Elazığ'da ikamet ediyor, okur-yazar değil, emekli
- ŞEKER, İmam, 1954 Dorutay doğumlu, Dorutay köyünde ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çiftçi.
- TUKLİK, Ali 1956 Tozkoparan doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ortaokul mezunu, emekli

YILDIRIM, Dursun 1934 Pertek doğumlu, Pertek merkezde ikamet ediyor, okur-yazar, emekli

YILDIRIM Mustafa, 1935 Pertek doğumlu, Pertek'te ikamet ediyor, ilkokul mezunu, emekli

B. KAYNAK KİTAPLAR

AKSEKİ Ahmet Hamdi, **İslam Dini**, Ankara, 1989

ARAZ Rıfat, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara, 1995

AŞAN, Muhammet Beşir, Elazığ, **Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri,(XI-XIII. Yüzyıllar)** Ankara, 1989

ÇANDAROĞLU Gülçin, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, İstanbul, 2003

ÇAY, Abdüllhaluk M. , **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri**, Ankara, 1990

ELİADE Mircea, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, Ankara, 1999

ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, 2004

ERÖZ Mehmet, **Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşılık**, İstanbul, 1992

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ C. V. , (Sad. Zuhuri Danışman). İstanbul 1955

FIRAT Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara, 1983

GÜVEN Kenan, **Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleri ile Tunceli**, Ankara, 1991

GÜNAY Ünver- GÜNGÖR Harun, **Türk Dini Tarihi**, Kayseri, 1998

GÜNAY Ünver , GÜNGÖR Harun, KUZGUN Şaban, SAYIM Hüzeyfe, TAŞTAN A. Vahap , **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Kayseri, 1996

İNAN Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968

_____, **Tarihte ve Günümüzde Şamanizm**,Ankara, 2000

_____, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, 1976

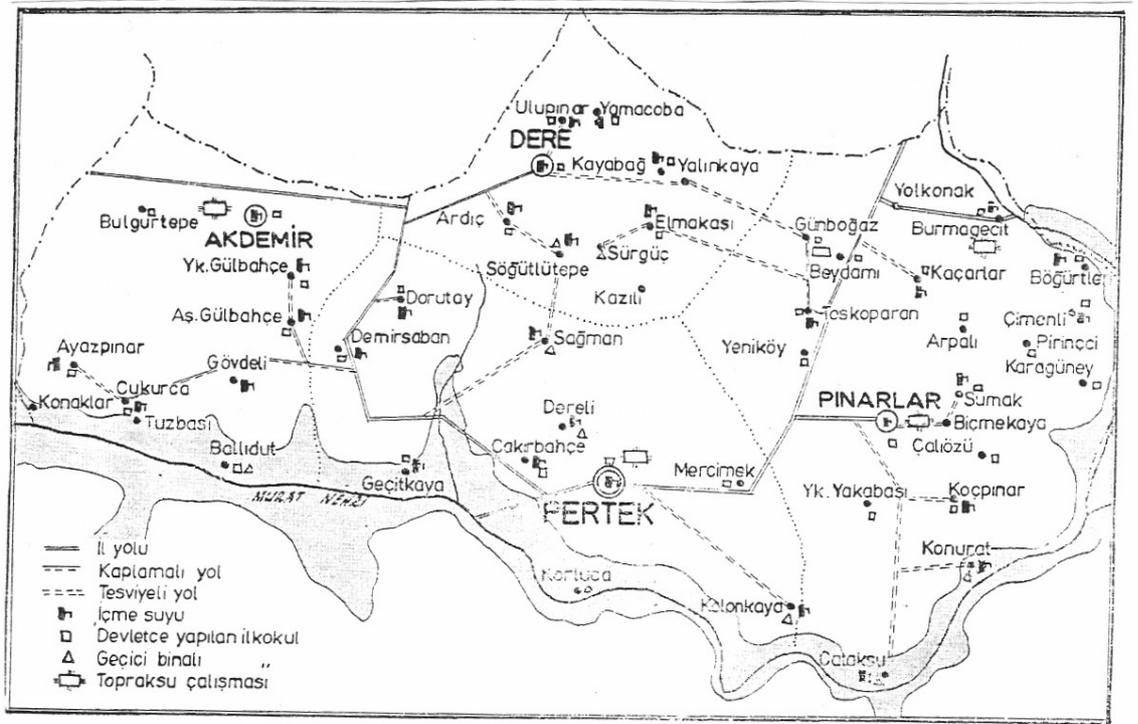
KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 1988

- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, C. I- II, İstanbul, 1992
- _____, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C. III, Ankara, 1975
- _____, **Türk Mitolojisi**, C. II, Ankara, 1993
- ÖZTÜRK, Hıdır, **Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi**, Ankara, 1984
- SARAÇOĞLU Hüseyin, **Doğu Anadolu(Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler) C. I**, İstanbul, 1956
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, 2002
- SÜMER Faruk, **Oğuzlar(Türkmenler)-Tarihleri, Boyları, Teşkilatları**-İstanbul, 1995
- SİVRİKAYA Selahattin, **Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri**; İstanbul 2002
- TANYU, Hikmet, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara, 1967
- _____, **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara, 1973
- _____, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul, 1986
- _____, **Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar**, Ankara, 1986
- TÜMER Günay- KÜÇÜK Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 2002
- YILMAZÇELİK İbrahim, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı**, Elazığ, 1994
- YOLGA Zülfü Mehmet , **Dersim(Tunceli) Tarihi**, Ankara, 1994

EKLER

EK-1: Tunceli İl Haritası

EK-2: Pertek İlçe Haritası

EK-3:Gelin Baba Evinden Çıkarken

EK-4:Gelin Kayınbaba Evine Girerken

EK-5:Sultan Hıdır Türbesinin İkinci Bölmesinin Kapısı

EK-6:Sultan Hıdır Türbesinde Şamdanlı Mum Yakma Yeri

EK-7: Sultan Hıdır Türbesinde Şifa Amaçlı Kullanılan Geyik Boynuzu ve Yatırlardan Görünüm

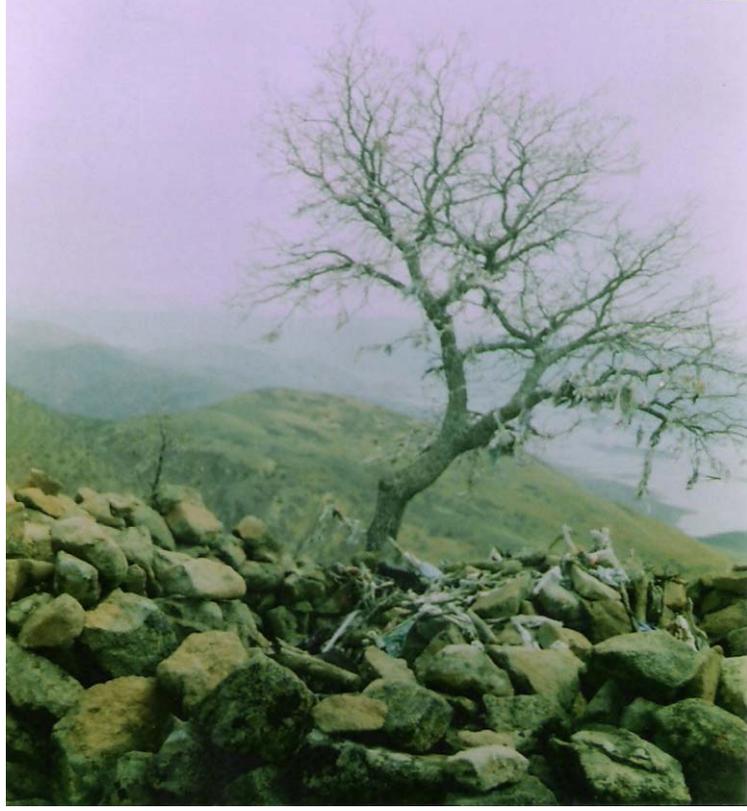
EK-8: Masume Hatun Türbesi Yatırının Bulunduğu Alt Bölme

EK-9:Masume Hatun Türbesinin Kısmen Ayakta Kalabilen Üst Kümbeti

EK-10:Masume Hatun Türbesi ile İlişkilendirilen Kutlu Su ve Ağaç Ziyareti

EK-11:Arap Baba Ziyareti

EK-12:Dorutay Köyündeki At yada Koç Heykelli Tarihi Mezar taşı

EK-13:Dorutay Köyündeki Kılıç Motifli Tarihi Mezartaş

EK-14:Dorutay Köyündeki Güneş Motifli Mezartaş

EK-15:Dorutay Köyündeki Ay-Yıldız Motifli Tarihi Mezar taşı

EK-16:Dorutay Köyündeki Gül Motifli Günümüz Mezar Taşları